

У2
Ш 83

МИКОЛА ПИЩАК
ТВОРИ

**МИКОЛА
ШПАК**

ТВОРИ

КИІВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1979

У2
Ш83

Ш6(20)

711

Вступна стаття Павла Усенка.

Упорядкування та підготовка текстів З. К. Горбатенко-Шпак та Ю. М. Кругляка.

В сборник избранных сочинений украинского советского поэта, героически погибшего в борьбе против гитлеровских захватчиков, вошли произведения, написанные в 1926—1942 годах. В основе творчества поэта лежит твердая вера в высокое назначение человека на земле, как борца за лучшее будущее всех людей. Исполненные глубокой веры в победу над врагом, стихи подкупают своей искренностью и взволнованностью.

848987 KU

III $\frac{70403-210}{M205(04)-79}$ Бз--13--36--79. 4702590200

© Видавництво «Дніпро», 1979 р.

МИКОЛА ШПАК

В грізному 1942 році до рук гестапівців потрапив мужній партизан, непохитний радянський патріот поет Микола Шпак.

Збігають один по одному дні і роки, але в усіх, хто тільки знав його, зустрічав його в житті, не згасає в пам'яті світлий образ життєрадісної, завжди піднесено-схвильованої в своїх творчих устремліннях людини.

Тяжкі іспити життя не згинають сильних духом, вони ще дужче загартовують волю і серце незламних. Так сталося і з Миколою Шпаком. Полум'ям всепопеляючої зненависті до фашистських окупантів розгорілось його натхненне слово, народжене в умовах боротьби, труднощів і поразок, в умовах важкого підпілля. І, розглядаючи сьогодні його останній поетичний данок, можна сміливо сказати, що українська радянська поезія часів Вітчизняної війни засвідчила себе в особі поета Шпака сталєво-незламною зброєю, сила якої була страшна для ворогів Вітчизни.

Ми не знаємо останніх передсмертних слів поета, але ми чуємо, до нас доходять з далнини тих суворих літ пристрасні рядки його віршів, його полум'яні слова:

...Не підійме ворог голови,
Заживуть народи, вільні люди,
Будуть весни сонячні, нові,
Будуть жить брати повсюди!..

Микола Шпак (справжнє прізвище Шпаківський) народився 23 лютого 1909 року в селі Липки, Корнинського району на Житомирщині. Син незаможного селянина, він зазнав усіх злигоднів нелегкого дитинства, але вже в ранні літа в його дитячій свідомості вразливо відбилися перші спалахи революційних вогнів сімнадцятого року, запалені Великим Жовтнем. Радянська влада дала можливість юнакові набути освіти, закінчити художню школу і продовжити далі навчання в сільськогосподарському та педагогічному інститутах. Професія батька, який працював садівником, не могла не лишити свого впливу на кмітливого хлопця, вона прищепила йому на все життя велику любов до природи, сказати до речі, чарівної приірпінської природи, де зелень полів і блакить неба так чудово поєднуються з завжди

шумовитими перелісками Житомирщини, що далі на захід переходять в масиви поетичних дібров Волині.

Звичайно, юнак не знав, що саме тут доведеться йому в майбутньому стрітися з лютим ворогом-окупантом, що доведеться колись за інших умов сказати:

...Мов ізумруд, весінній ліс
На вітрові качається.
На Ірпені, де я ізріс,
Літа мої стрічаються.
Стрічаються в жорстокі дні,
У дні війни...

Через всю ранню творчість поета проходить одна із основних його тем — тема захисту Батьківщини, військово-патріотична тема, яка кликала до постійної і невпинної підготовки до можливих битв за здобуте в боротьбі батьками. І щоб зрозуміти велич і силу подвигу Миколи Шпака і по-справжньому оцінити нерозривне бойове співдружжя його зброї і його слова в години найтяжчих іспитів, для цього варто поглянути на весь шлях його творчих успіхів і невдач, на шлях, перейдений ним в часи нашої радянської дійсності.

Вже десь в роки 1928—1929-і на сторінках комсомольського журналу «Молодий більшовик» почали з'являтися поезії за підписом Миколи Шпака. Писати він пробував і значно раніше, в шкільні роки, але ті його ранні спроби ще не могли потрапити на сторінки преси. Та й надруковані поезії не привернули особливої уваги ні тодішньої критики, ні читача, бо були вони на той час досить звичайним явищем, фактом появи ще одного поета-початківця...

До літератури через газети і журнали, через тодішні літературні організації йшло вже чимало початківців, але, як правило, ще з надто невеликим багажем знань, творчого досвіду, отже, й говорити про якісь яскраві сторони того чи іншого імені було ще важко. Проте вже й тоді не можна було не помітити в перших тих творах Миколи Шпака впливів народнопісенної традиції. Поет слухав пісні і прислів'я, казки і приказки, вбирав їх своїм співучим серцем, щоб у майбутньому творчо повернути народові. І не дивно, що в грізний час підпілля кожен рядок його пісні-гніву, пісні-заклику зазвучав по-особливому дохідливо до людських сердець, по-особливому глибоко промовляючи по-дзвоном зброї народного месника.

...З перших рядків своєї творчості поет не відривається від життя; він змальовує його реальні картини, оспівує велич молодого, нового, що народжується.

Отже, цілком природно, що в його перших поезіях з'являються і «сільбуд», і хустка «червона», і комсомольці-«активісти», і перша «електрика» з вікна сільбуду, і все те нове, що прийшло з радянським життям в побут села.

Кому не знайомі почуття селянського хлопця чи юнака, може, дещо наївно висловлені в римованих рядках ранніх поезій, почуття юнака, який був свідком і став учасником пам'ятних зламів на селі в часи гострої боротьби нового з старим? Треба пам'ятати, що поет приходить в літературу в період початку широкого колгоспного руху, в часи найбільшої активності всього передового в нашому селі, і він палко співає славу новому. На той час були, скажімо, й інші голоси в літературі, яким не бракувало мінорних тонів в оспівуванні села і за якими стояла неабияка традиція оспівування всього старого, патріархального, відживаючого з усіма атрибутами старої романтики. Та в літературі, як і в житті, на передній план вже владно виступало нове. Революційні потрясіння і небували зрушення, що їх ніс з собою колгоспний рух,— ось те, що давало напрям постам, які писали на теми села. І молоді радянські літературні сили були тут заспівувачами. Чуємо ми з того молодого хору ранніх літ і юний голос Миколи Шпака.

Журнально-газетний період випробування сил у поета минув уже в 1933 році, коли вийшла з друку перша його книжка поезій «Наркому рапорт». На цей час поет пройшов уже чималу школу життя, набув літературного досвіду, зазнаючи досить відчутних впливів з боку радянських поетів старшого покоління. Микола Шпак любив і захоплювався поезіями Сосюри, Тичини, Маяковського, що не могло не позначитись на його ранній творчості.

Поетом заволоділа індустріальна, як казали тоді, тема, але особливого значення він надавав темі воєнній. Саме тоді в наших літературних колах можна було зустріти високого і стрункого, з бездоганною виправкою синьоокого красеня-юнака в військовій формі, який тільки що повернувся з військового навчання чи від'їздив до червоноармійських таборів. Він був активним членом ЛОЧАФу (Літературне об'єднання Червоної Армії і Флоту), сумлінно вивчав життя і побут нашої армії, писав про неї в газетах і журналах. Капіталістичний світ повсякчас нагадував своїми провокаціями, що він аж ніяк не відмовився від ідеї воєнного походу на вільні радянські землі, і треба було міцнити наші сили, гартувати зброю. Майже всі поезії збірки «Наркому рапорт» присвячені цій темі. Вже самі назви розділів та віршів у збірці («Маневри», «Похід», «В повітрі бій», «Бійці», «Червона казарма», «За станцію бій», «На варті»,

Поет починав свій літературний шлях у час великих перетворень в нашому селі, у час першої п'ятирічки, в період велетенського крутого піднесення країни на фронті індустріалізації. Ось бійці одного підрозділу вийшли в поле на заняття, перед ними складне завдання. Спрага, спека — ніщо не зупиняє бійців, бо вони, прямуючи через поле, бачать, — і це наснажує їх, — як залізницею йдуть ешелони з незвичайним ще до цього часу вантажем:

Республіка міцнішає
під гул заводів нових,
в степи весна прийшла
із ХаГеЗе.

ХТЗ, Дніпрогес, Тракторний, новобудови... Це все нове в тематичному арсеналі тодішніх поетичних збірок, і воно цілком полонить уяву поета і посідає значне місце в збірках «Наркому рапорт», «В дозорі» та інших.

Друга збірка поезій Миколи Шпака і формально і тематично близька до першої; і в ній провідною темою є тема бурхливого радянського життя, тема будівництва перших п'ятирічок.

Мій край росте
в деталях кожної машини,—

пише поет. Він оспівує юнь, своїх ровесників, що вперше стають до верстатів, поповнюючи ряди радянського робітничого класу.

Природно, лексика другої збірки — «В дозорі» — збагачується новими словами, як-от: «промфінплан», «конвейер», «зрівнялівка», «завком», «бюро осередку», «профком», «змагання» та інші. Поет розуміє високе покликання митців художнього слова, він мріє завжди йти за найпередовішими ідеями нашого часу, ідеями Комуністичної партії.

...Перше, що впадає в очі, це, безперечно, намагання наслідувати бойовій музі Володимира Маяковського, особливо в перших збірках. Звичайно, тут було ще багато від захоплення зовнішньою стороною форми вірша, але й не тільки це. Володимир Маяковський славив героїчну дійсність нової в світі держави труда, завдавав нищівного удару її ворогам, громив усе, що заважало могутній ході нашого народу вперед. Він вторгався в буденне життя республіки, брав в арсенал своєї бойової поезії, здавалося б, такі звичайні питання, яким, певне, ніколи не судилося б запалати вогнем незвичайної напруги справжнього поетичного пафосу. Володимир Маяковський був великим новатором форми і дивовижним майстром змісту, і все це захоплювало молодих поетів, владарювало над їх розумом. Звичайно, наслідування були часто некритичними, та й сили були замалі, а від цього і благородні спроби часто не досягали мети.

Коли розглядати поезію Миколи Шпака того періоду, то поряд з вдалими з художнього боку творами часто бачимо і вірші, позначені технічною невправністю, хоч і повні молодечого запалу. Тут ми нерідко зустрічаємо і невдалі словотвори, такі як: «літа зріль», «хоч в місяць стріль», «дні осончені», «збирають набряклу сонь», «накидь наметів» і т. ін. Є в збірці й тодішні загальноновживані трафарети на зразок: «сон розпанахавши», «сонячний розмай» та ін.

Починаючи з третьої збірки «Моя любов» (1936 р.), поет дещо змінює характер свого вірша, відходить від попередніх формальних шукань і повертається знову до улюбленого ним раніше традиційного пісенного рядка:

Зацвітай, калино,
Посеред долини
Пісню дівчини,
Співом солов'їним.

На пісенній основі свого вірша поет і працює включно до останнього передвоєнного року і в цій же улюбленій ним формі потужно підіймається в нашій поезії своїм доробком, створеним за інших суворих і грізних умов.

Природу поет любив особливою творчою любов'ю. Це була не споглядальницька любов пустопорожнього естета, не снобістське замилювання чарами змінних явищ зими, літа, весни. Свою любов до неї він виніс з років трудового дитинства, коли працював на перших смугах землі, що перейшла у власність трудівника-селянина від поміщика і куркуля, любов до природи прищепив йому народ, серед якого жив і творив юнак. І ця любов проходить через всю поетичну творчість Шпака до його останніх рядків, створених вже десь в грізному партизанському лісі на пні зрізаної липи.

Ось поет, співаючи про кохання гармоніста до любої йому дівчини, майстерно домальовує весь рисунок вірша пейзажем:

Розцвітає тихий сад,
Зацвітає літо,
Обростає палісад
Король-цвітом.

Ось він створює вірш «Цвітуть сади» — про дружбу, кохання,— сповнений леготом весіннього цвітіння:

Тебе люблю, мій друг натхненний,—
В роботі вдвох нам не згасать.
Сміється білим цвітом сад.

Цвітуть сади,
Надходить літо,
Плоди наллються соком ситим,

Добірні сонячні плоди.
Цвінуть сади —
Тебе любитиму завжди.

Микола Шпак не просто віддає данину рідній йому природі, яка надихала його, він черпає з неї, немов з багатющої скарбниці, нові образи, нові мотиви, теми нових творчих задумів. І вона ж нагадає йому про ті героїчні подвиги нашого народу, якими він вславився в боротьбі за кращу долю людства. В творчості поета все найчастіше постають образи народних героїв часів громадянської війни, знайомі йому з дитинства картини суворих воєнних буднів в рідних місцях:

А з загоном на Брусилів
Милий конем скаче,
Розганя він банди білі
У боях гарячих.

Події минулого, славні подвиги героїв революції, любов до рідного краю — провідні теми творчості майбутнього поета-партизана. Він і пізніше не забуває тієї істини, з якою прийшов до літератури і яку висловив уже в перших своїх рядках:

Ми живем у дні казкові,
Але знаємо, в цих днях,
Якщо треба, — ми готові —
Будеш ти на літакові,
Осідлаю я коня.

І третя книжка, як і перші дві, коли розглядати їх з формального боку, це книжка шукань і поступового зросту поета. Багато було в нього спільного з його ровесниками, з поетами його покоління, та не можна не помітити того особливого, що було властивим тільки Шпакові. Розвиваючи далі народність в творчих прийомах свого вірша, він береться за більші поетичні полотна, і вже його четверта книжка починається поемою «Багатство». Приблизно в цей же час він задумує і пише велику епічну поему про юних підпільниць, комсомолок, робітниць махоркових фабрик міста Кременчука. Тема героїчного комсомольського підпілля за часів деніківщини цікавила багатьох письменників, вона захопила і Шпака. В ній розгорталась дивовижна картина беззавітної відданості нашої молоді великій справі комунізму в часи найтяжчих випробувань. На жаль, поет не здійснив свого задуму до кінця, і... власною кров'ю довелось йому дописати в роки Вітчизняної війни сторінки героїчної поеми.

В книжці «Багатство» (1938 р.) він малює реалістичні картини життя колгоспу в будні і в свята, зримо показує побутові деталі, вводить читача в світ нового, що народжується. Зріє майстерність поета, і це помітно позначається на згадуваній

збірці. Характерним в цьому відношенні є вірш «Славить Пушкіна народ». Просто і невимушено починає поет розповідь. «Знову вечір загляда до хати... загання дітей померзлих мати до бабусі...» І ось діти в полоні тих казок, які своїми персонажами такі близькі до пушкінських. Від спогадів дитинства поет переноситься до сучасного:

Та роки спливли, і ми — дорослі,
Путь широка пролягла.
З'їдемо в колгосп до батька в гості,
До хатини край села.

У кругу веселім вчорами
Сяє лампа Ілліча.
Той студент, той інженер... Між нами
Мати з радістю в очах.

Росла країна, міцніла новою силою, а разом з нею зростав і мужнів поет. І сьогодні, розглядаючи поетичний доробок Миколи Шпака, розумієш всю закономірність того зростання; крізь всі ранні огріхи і невірності бачиш стільки пережитого, милого, рідного, що наче йдеш ранньою весною по свіжозораній ріллі; йти важко по свіжих скибах, але так пахне зсма, така сила відчувається весняна, аж злетіти хочеться у ту голубу далечінь, куди кликав нас поет своїми словами.

Ось його захоплюють синьобарвні квіти, світлі райдуги, золота імла ранків, і він від усього серця проголошує:

...Нахиляє вітер віти
в золотій імлі...
Як чудово жить на світі
на моїй землі...

І так само характерно для його світовідчуження звучать рядки з вірша:

...Злітають жайворонки над полями,
і ми зустрілися з піснями.

Остання друкована перед війною книжка поезій Миколи Шпака має назву «Сила земна», та ще маємо книжку, яка через воєнні обставини вже не змогла вийти і назву якій поет дав «Жита красуються». Вже самі назви говорять про той шлях, яким протягом десятиріччя ішов поет, не збиваючись на манівці, віддаючи партії і країні весь свій хист, помисли і устремління.

Багато і напружено працює поет в останні передвоєнні роки над підвищенням своїх знань, над вивченням революційного минулого нашого народу...

Поет береться до перекладу багатьох російських народних пісень, перекладає на українську мову поезії з білоруської, осе-

тинської, єврейської, башкирської, вірменської та інших мов. Його захоплює величний епос «Калевали», і він здійснює частину перекладу, за цей же час він створює низку дитячих казок, таких як «Сон Захарка», «Казка про лютого царя та мудру вдову» та ін. З усього було видно, що до поета прийшли найплототворніші, а тому й найщасливіші роки творчості, багатих задумів, нових устремлінь!

...Та ось перед нами книжка поезій Миколи Шпака, яка змістом своїм різко відрізняється від усього, написаного ним досі. Те саме з ніжною назвою село Липки позначається під його поезіями, немов чуються запахи тих самих перелісків, шуми дерев... Але не ті часи труда і миру оспівує автор — перед нами постає грізний месник, поет-борець, поет-партизан:

До свободи! До свободи!
Уставайте, смілі, горді!

Що ж, умремо у бою,
Ніж знеславим юнь свою...

Сталося так, що офіцер Радянської Армії Микола Шпак, потрапивши в оточення, тяжко поранений, опинився в таборі смертників. З величезними труднощами при допомозі радянських патріотів вдалося матері поета вирвати сина з табору і перевезти до рідного села. Дужий від природи організм переборів тяжкий фізичний стан — поет видужав. І ще його руки не могли як слід тримати олівця, а він уже пише гнівні заклики до братів і сестер, що залишилися на тимчасово окупованій території, гнівно таврує всією силою свого поетичного хисту фашистських загарбників. Він ні на хвилину не залишався осторонь великої боротьби, що точилася навколо.

Простеж, читачу, сторінку за сторінкою, рядок за рядком його гнівних поезій запілля і боротьби, і перед тобою постане великої сили образ радянського патріота. І силу цього образу не можна зрозуміти, не зрозумівши, не пізнавши всієї долі його, всього життєвого шляху селянського юнака, що зростав і мужнів за Радянської влади. Він не може миритися з тим, що сталося, він не поступиться ні перед якою силою заради виношених з дитинства ідеалів свободи, щастя і братерства. Боротьба і тільки боротьба за всяких умов — ось що стало тепер перед поетом в усій жорстокій необхідності!

Поет опинився, так би мовити, один на один супроти суворой дійсності, без зброї, без організації, без явок. І треба було починати все з азів запілля, починати згідно з обставинами, але суворо керуючись єдиною вірною, що випливала з усього ества патріота, ідеєю бити фашистську навалоч, де б вона не була,

І поет починає бити ворога зброєю слова. За псевдонімом Пилипа Комашки з'являються націлені в саме серце ворога, насичені силою правди сатиричні вірші поета. Він відгукується на всі події, використовує кожний випадок. Ось з'являється відозва до населення окупованих областей про збирання металевого брухту, і поет відповідає на цей заклик нищівним саркастичним віршем:

...Гей, свинець даруйте, мідь,
Буду кулі нові лить,
Буду кулі нові лити,
Від синів вас боронити.

.....
Стоїть мати коло тину,
Виглядає мати сина,
Нема сина із походу,
Б'ється син той за свободу.

І закінчується вірш полум'яними словами заклику не давати нічого окупантам, а ставати «до визвольних гордих лав», і тоді:

...Зустріне мати сина,
Й стане вільна Україна.

Під цим віршем ще значиться: «село Липки». Але далі життя в рідному селі стає все небезпечнішим, і Микола Шпак, згуртувавши з відданих радянських патріотів партизанський загін, іде в ліси. Від цього часу під його пристрасними поезіями все рідше зустрічаємо назву рідного села, а з'являються натомість інші назви, які говорять самі за себе, як ось: *Ст. ліс, у Яри-му лісі, с. Війтівці, с. Попільня, у лісі села Струцівка, с. Липки — Ірпінь, с. Озера, у лісі й знову в лісі, а то й ще «в кімнаті Павлюка, завідуючого школою»...* Поетові товариші, спільники по партизанському життю, розповідають, що письмовим столом поета був на той час стовбур зрізаного дерева серед лісів Житомирщини.

В умовах невідступного переслідування ворогом, в умовах смертельної боротьби, суворого партизанського життя поет-воїн писав багато. Те, що до нас дійшло, становить окрему книжку, але є свідки, які стверджують, що, крім відомих поезій, один зошит віршів було спалено під час наскоку есесівців на запільну явку. Немало віршів було просто загублено.

Гнівна муза боротьби була тою силою для поета, яку він всю мобілізував на справу перемоги над ворогом. А дні були тяжкі. Фронт перемістився далеко до Дону і Волги. Треба було згуртовувати людей, знаходити зброю, готуватись до нових і нових битв. Даремно було б шукати в ці тяжкі хвилини в рядках поезії Шпака зневіру, розпач, розгубленість. Його партизан-

ські поезії — це, крім всього, блискучий поетичний щоденник людини-борця, людини-комуніста. Його турбувало лише одне:

...Де-то наші нині,
Що боронять землю
Степову веселу,
Край від ворогів?..

І в такі хвилини природно з'являються рядки, в яких пристрасно звучить звернення до брата-офіцера:

...Де ти, Федоре, мій брате,
Чи бійців своїх торопиш?..

Поет знав і вірив, як і все населення тимчасово окупованих земель, що проб'є час і прийде визволення, принесене воїнами славної Радянської Армії. А тим часом всюди мужні патріотипартизани не припиняють ні на мить своєї нещадної боротьби з ворогом. Минають дні і місяці напруженої праці в підпіллі, що дорівнюються рокам. Як не зрозуміти слів поета, сказаних ним своєму другові в хвилини, коли треба було підбадьорювати товаришів:

...Важко жити в цім запіллі,
Працювати над собою,—
Решту наших, що вціліли,
Треба вивести до бою...

Глибоким ліризмом і силою гніву до чужинців, своєрідним маніфестом підпільника до рідних йому сестер і подруг звучить вірш поета «Дівчатам липецьким». Починає він мову мудрістю Сааді, його словами: «Хто не посіє зерно — не збере врожаю, хто не ризикує життям — той не переможе ворога».

Всі рядки цього вірша пройняті сердечною любов'ю до нашого народу, до радянських дівчат.

.

Багато теплих, сердечних рядків поет присвятив своїм друзям по спільній боротьбі в лісах Житомирщини — партизанам і партизанкам.

Та всі почуття свої, всі помисли, які тільки вривалися в серце поета, всі їх поєднував він з одним — з боротьбою...

Підсумовуючи розгляд цього особливо характерного періоду в творчості Миколи Шпака, можна сказати, що коли б у нас з якогось сумного випадку долі залишився тільки один вірш цієї збірки, то й тоді він був би для нас значним вкладом у скарбницю української поезії періоду Вітчизняної війни.

Але, на щастя, ми маємо всю дорогоцінну збірку поета, створену у виключних умовах за кілька місяців героїчної бо-

ротьби з ворогом. І все це становить собою такий скарб, який ще по-справжньому не оцінений нами перед народом.

Поезіями партизанського підпілля Микола Шпак займає одне з чільних місць в українській радянській літературі періоду Вітчизняної війни. Його ліра цього часу підносить голос такого звучання, який міг луhati з уст народних співців в години тяжких іспитів, в суворі часи історії.

В тяжкі дні і ночі, в хащах лісів, в смертельному ворожому колі в серці поета народжувались слова жагучої ненависті до окупантів. І коли візьмемо ту територію, той порівняно невеликий простір, який було охоплено бойовою активністю партизана Миколи Шпака, то змля та вогнем палала під ногами ворога. А українська література мала там свого представника, який гідно ніс славний прапор радянського літератора-патріота.

Літнього дня 1942 року на одній з зелених вулиць Києва згряя розлютованих есесівців натрапила на невловимого досі поета-партизана Пилипа Комашку — Миколу Шпака, а разом і на його давнього друга по літературному об'єднанню «Молодняк», письменника Петра Радченка. Підлий запроданець видав письменників-партизанів ворогам.

Нам не відома дальша доля поета-партизана, вона губиться за ґратами фашистської катівні, нам невідомо також, де його могила. Дуби і берези, сосни і ялиці, німі свідки його діяльності, і сьогодні шумлять в лісах Житомирщини.

Рани на стовбурах дерев, що їх нанесено кулями в часи боїв, давно позаростали корою, тільки не заросла рана, яку завдано нашій поезії. Кажуть, що колгоспні дівчата, працюючи на полі, знайшли пляшку, в яку було вкладено вірші Пилипа Комашки. Це правдиво—вже легендарний на сьогодні образ Миколи Шпака живе серед рідних його гаїв і луків, на яких колись минали його дитячі літа і на яких він словом і зброєю боровся з ворогами.

І сліду не лишилося від тих, з ким він смертельну боротьбу воїн-співець.

А пісні його, гарячі і пристрасні, живуть і будуть жити, бо зогріває їх негасимий вогонь радянського патріотизму.

Не подзвоном зброї хочеться закінчити цей огляд про життя і творчість друга-поета, а закінчити рядками однієї з його поезій, яку він читав колись разом з нами на одному з літературних вечорів:

День пламеніє,
День, а чи квіти,
Як тобі, сестро,
Світ не любити!

1956 р.

Павло Усенко

ПОЕЗІЇ

ПОХІД

З розбитих шляхів
на привали нічні
Котився відгомін —
пісні голосні.
І тіло зажате
в гарячих тисках,
Роз'їжджений слід
підшов на пісках.
Здавалося, сонце,
і вітер, і ліс
Вдяглися у куряву
ядозавіс.
Разюче ж повітря,
солоне, як піт,
Стискало легені,
мов діяв іприт.
Ішли батальйони,
бригади ішли
По вогкій, родючій
прекрасній землі.
Озброєний добре
був кожний боєць,—
Гвинтівка, лопата,
а то й топірець,
Збоку баклага
і протигаз,
Пояс широкий
скріпив патронташ.
Скатка шинельна
з плечей звиса,
Затягнутий тренчик,
мов чорна коса.
По формі зодягнутий
кожний боєць,
Шнурок до шнурочка,
кінець в ремінець.

Чота у чоту,
 переднім услід,
І пісня із ними
 іде у похід.
...Дорога далека,
 походи тяжкі,
Тяглись батареї,
 піхоти полки.
Лунали далеко
 в просторах німих,
І ковани кроки,
 і кований сміх.
І кидав накази
 юнак-командир:
«Нажати на ногу!
 Зрівняти ряди!»
Зустрінуть полки ці
 найближчими днями
Сили ворожі
 страшними боями.
Багато із них
 не вернеться назад,
Та буде країна
 зростать, мов гроза.
Дорога далека,
 походи тяжкі.
Тяглись батареї,
 піхоти полки.

1932

ВЕЗУТЬ СІНА

Везуть сінá.

Скінчилась косовиця.

Усім селом-колгоспом в скирти зложать...

В моїх односельчан такі веселі лиця —

Це ж дні осончені

і для робіт пригожі.

Риплять вози, ревуть воли,

і шум і гам,

І коні ржуть, задравши голови

до літа повені.

На небосхилах зайцем промінь гра,

гарячий гай,

А сонце день у даль веде за повід.

Крізь куряву, що з-під коліс знялась,

Простягся шлях — мов полотно сувій.

Жнивнами, хлібом обважніла скрізь земля,

І ріллями на пар змережано

широкий лан новий.

В степах багато змін

у кожному вибалку чи долині—

Зайди до хат,

Заглянь до серця друга-комунара,

Й до тебе радість рук спрацьованих долине

Доби горінь у ранкових загарах.

Машини йдуть.

Сестра і трактор —

Це ж їй так личить бути мотористом.

В селі товариші мої — це революції солдати,

Це довели вони у дні класової борні,

як комуністи.

Згадав я вас, далекі друзі, комунари,

До міста сіно везли тут селяни близькі —

І сіна пах, і диму гар,

і схилів синь, і хмари,

В душі моїй постали днів минулих

спогади ці різкі.

Згадав колгосп-село у тополях високих.

З маневрів ми вертали,
де шлях простягсь до західних пожеж.
Додому ждїть мене не скоро: надстроково
Я закрїпивсь служити в Армії
з любові до ланів без меж.
Тому такі близькі мені турботи ваші.
Щодня міцнієте,— міцнію з вами й я.
В газетах днів оцїх,
в листах про все пишїть,—
Які досягнення
ї родить як колгоспівська земля.
Везуть сїна́.
Скінчилась косовиця.
Усім селом-колгоспом в скирти зложать...
В моїх односельчан такі веселі лиця —
Це ж дні осончені
ї для робіт пригожі.

*Дарницькі табори.
Лїто 1932 р.*

МОЇМ ТОВАРИЩАМ

*т. т. Добровольському, Соколову —
комуністам, бійцям, ударникам*

Товариші мої
 по зброї, по літах,
Найкращі друзі,
 щирі і відверті,
В піднесенні
 я міцно тисну руку вам,
Бійцям найкращим
 в сотні першій.
Для мене ціль,
 мета щоденна —
Зростать
 в піднесенні робіт,
Щоб зміг, як бойова
 розіллється сирена,
Буть гідним вас —
 товаришем у боротьбі.
Республіка міцнішає
 під гул заводів нових.
В степи весна прийшла
 із ХаГеЗе.
Безсиліють від наших перемог
 шакали за кордоном
Ї збираються війною йти на нас —
 та ми ростем!
Готується фашизм в похід...
 Та в Армії Червоній
Мої товариші-бійці,
 їх сотні тисяч.
Жита цвітуть далеко,
 до кордонів
Над ними дим і гул від шахт
 та фабрик звився.
Вміть добре цілитись,
 влучати із рушниці,

В усій учобі будь ударником,
як, друзі, ви!
Не тільки в мене, всіх
товаришів така лиш ціль,
Така мета невпинна
в нашім колективі.
Товариші мої по службі,
по думках, учобі,
Бійці найкращі
нашого Н-бата,
Радію я досягненням
у нашій чоті,
Радію тим,
що край наш так
героями багатий!

*Київ, Н-бат,
весна 1932 р.*

ЗАСПІВ ПРО ЧЕРВОНОГО КОМАНДИРА

I

Степи і степи,
їм і краю немає десь.
Збиває кінь пил,
золотом крише день.
Важко всидіти в сідлі,
сонце —
 мов ворог той з неба,
хоч би тобі де ліс,
хоч би тобі

 що-небудь.
Довга дорога й тяжка
в далеч лягла голубу.
Завше вперед ватажка
кличуть пориви бур.
З міста
 прорвався крізь фронт,
днину четверту вже їде.
В грудях бушує кров,
зорить дорогу на південь.
Там оточила місто
біла навала бандитів,—
 скоро вже

 їжі не вистачить,
з голоду пухнуть діти.
Треба своїм допомоги
(радість серцю зогріти).
Хоч би не збитись з дороги,
друзів зустріти б.
Скільки ж у полі від куль
впало хоробрих братів —
 більше

 на смерть таку
вийти ніхто не посмів.

З міста пробратись вміти тре —
їхав один

командир
вперед.

II

Яр,
знову яр.

Сонце
кошлатить чуб.

Але що це...
мов тупіт ніг —

й незчувсь,
як
оточили бандити кінні.

Остроги коневі в боки.

«Коню, лети!»

Позаду яр глибокий,
спереду став золотий.

Швидко депеші рвав.

Швидко так,
швидко
смерть.

Каменем — враз голова.

Куля його не мине.

Постріл один
і другий.

Очі заслав туман.

Рвучко схопився за груди,
в думках:

ой, жити!
Та сили нема.

Впали обоє з конем,

рана пекла вогнем,

...Ще проковтнув
паперу шмат,

Вітер останнього
видер з руки —

вітер прудкий,—

кинув на став,

кинув з очей.

Тихо шептав
очерет.

III

Сонце сховалось за гори,
впало за синю грань.
Хмари в блакитних просторах
кров'ю горять.

Тихо викочує хвилі
вітер на жовтий пісок.
Стеле на водах шовк
світу далекого відблиск.
Біля піщаного берега

мовчки

лежав.

Болі — мов лезо ножа.
Довкола червоні кіннотники
збились.

Принишкли.

Сумні.

Це ж командира...

Кличуть.

Пломеніють обличчя,
в грудях на ворога гнів.
...«Товариші...

їдьте к своїм...

Тре допомоги місту...

Голод

і ворог їх...»

Стих.

...Синя, ой, синя пурга...

Місто далеке

на сполох —

зурною.

Міцно стискає рукою —

наган.

IV

Пересувались полки червоні
в напрямку
до далекого міста.

Розвідка давала непевні вісті,
й тривожно іржали коні.

Йшли.

Стугоніли лани.

ЗНІМАЮ ЗІРКУ НА КАШКЕТІ

Прощайте, любі друзі,
ненадовго —
Ми стрінемось в найближчих днях.
Турботи ваші — це мої,
одна у нас дорога —
Життя гартуємо в боях.
Ми стрінемось —
ти на коні,
а я в піхоті —
В атаку ринемось —
прийде така пора.
А зараз
серце юністю будови і роботи
Навчає нас за комунізм
боротися
й вмирать.
Казарму залишив.
В цейхгауз здано все.
З собою взяв готовність бойову —
Щоб першому прийти
на захист сонячних осель,
Коли
позвуть
З товаришами з фабрик,
шахт,
колгоспів —
В шерегах авангарду йтиму скрізь.
Гвинтівка снайпера,—
мій постріл —
Це вірний скін для білих військ.
Знімаю зірку на кашкеті,
Але назавжди воїном лишусь.
Учора був на варті у пікеті,
Сьогодні питиму
гарячий праці шум.
Сховаю бережно стару шинелю.

БУДУЮТЬ ДІМ

На розі вулиці будують дім.
Зіп'ято в синь риштовання стрімкі.
Довкола шум, гармидер, праці дзвін,
Артілей праця — вир — розмай — палкий.
Камінням, деревом — весь плац захряс.
Розвозять цеглу, землю грабарі.
Курить вапно. Усюди дим. Повітря ж,
Мов миш'яком протруєне, — горить!
Будують дім на десять поверхів.
Антени скрізь на дахах звисли.
Фарбує сонце схил
Над містом.

РОБІТНИЧИМ РАНКОМ

Шумно. Будинки нахмурили брови.
Вулиця в'юном в'ється.
Збоку заводу будови
п'ють сонце.
Трамваї щоранку мчаться,
силу везуть робітничу.
Хоч ранній ще час цей,
та праця всіх кличе.
Скоро гудок останній
гомін розкрає бадьоро.
Кожний на місце стане,
враз зашумлять мотори.
Йдуть, поспішають по бруку,
в кожного воля незламна.
Тисне їм ранок руку,—
друзям теперешнім, давнім.
Входять юрбою до хвіртки,
номер чіпляють на стіни.
Ген у саду попід вітами
промінь гарячий стигне.
Крикне авто на прохожих
й зникне, сховавшись за рогом.
Дні ці такі несхожі
один на одного!
Скільки завзяття в цім русі,
темпу невпинного — лави!
Кожний в робочій блузі
плине у шумах кварталу.

.
Дні ці весняні
ще будуть
люди в прийдешньому славить.

*м. Запоріжжя,
1931 р.*

РОБОТАКІВСЬКИЙ СУБОТНИК

Сонце лиш
 очі протирало
Засмальцьованими кулачищами,
Як ми в колони стали,
Плечем
 до плеча.
Йшли через місто.
Збоку —
 будинків мури,
Вітер назустріч хмурився
І позіхав злісно.
На вокзалі нас
 на бригади розбито.
Бригадирами хлопці
 й дівчата.
Хтось із наших:
 — До діла! —
 кричав нам сердито, —
Ще ж робота стоїть непочата! —
І працювали ми.
Боліли руки й спина.
Правда ж,
 завзяття — хоч одбавляй!
Прийшли ж не гулять.
Здавалося,
 ще мить,
І робота зроблена.
Розгружали із хлібом вагони
— Як робить, то робить! —
Впала пісня на дальнії гони,
Де повіті в синяву горби.
Довгий состав товарний,
Вагонів, мабуть, з сімдесят.
Червонила щоки
 робота ударна,
Мускули пружились.

— Гей, братва, надолуж!
— Гей, комса,
факультет робітничий!
Перевиконать план,
щоб на глум
Не узяв би завод нас підшефний! —
Осередку бюро
і профком тут.
На суботник прийшов
і декан робітфаку.
Стільки сміху
(робота ж кипить),
брюки хтось умастив
у мазуг
Майового покату.
— Не журись,
ось додому прийдем,—
потішають його,—
Так дівчата тебе і підчистять.—
Вітер листом в лице.
Синій день.
Пролітають години врочисто.
.
І така тут тобі
і веселість,
й біда,
Що гориш,
відчуваючи темпи.
Вагонетки сюди,
вагонетки туди,
Покотилися в парах.
.
Працюють!
Працюють!
Відпочити ніхто з нас не схоче.
На змагання усіх, те і знай,
визиваємо ми,
Кругова, так би мовить, порука.
Весь робфак —
це бригада скрізна,
Весь робфак —
це ударна бригада науки.
На лиці в тебе піт.

А утома ще спить,
Десь прихована зовсім.
І такий ти, як всі,
Що, здається, і гори звернув би із місця.
І в пилу цих робіт
лише на хлопців відсталих
ще злишся.

Ось додому прийдеш,
в гуртожитку пісні

Цілий вечір лунатимуть, знаю.
Й балалайки,
й гітари змагання за ніч

Буде в парку ще плинуть гугняве.

Бо суботник для нас — не утома.

Нам ізмалечку праця — це все.

А як ранок,
ми зошитів томи

І бадьорість свою
на рабфак понесем.

Жме на тіло мороз.
Посміхається синь.

Вітер піт обсушив на обличчі.

Йде додому робфак, закінчив

По-ударному працю за вісім.

Суха осінь на шлях простелила

Переткане терміття в електрику.

Паровози кричать,
і відгомін їх стине

Десь за вікном далеко.

Дзвонить брук від ходи.

Хтось жартома обляяв товариша.

І у ногу усі,
і у ногу ідуть, як один,

Під розхристані
юністю марші.

АВТОБУС ЗАПОРІЖЖЯ — ДНІПРЕЛЬСТАН

На пружних ресорах
 підкине машина тебе.
Ти їдеш. Веселість і сонце
 гуля по обличчі.
Рядами будинки,
 і небо патлате, рябе.
А вулиці грязні і чисті.
Крізь шиби автобуса очі пестить
Напис оранжевий,
 білий і чорний.
І все, що довкола, здригнувшись, летить
(Мов кадр на екрані) під клекіт мотора.
І хочеш помріяти, дивлячись вдаль,
Туди, де зливається небо з ланами.
Де хмар попелястих лет оповила вода,
Де гір барельєфний орнамент.
Та це — ерунда!
 Ось місто скінчилось раптово,
І впала дорога навznak під колеса,
На швидкість останню бере наш автобус,
Безстрашністю швидкого рейса.
— Ти, знаєш,
 учора завод «Комунар»,—
Звернувся до мене товариш навпроти,—
Отримав одинадцять орденів Леніна,—
За працю,
 за кращі комбайни, ніж «хольти».
— Оце Запоріжжя (рукою убік) —
То є передмістя кварталів новітніх.
Тут місто постане від наших робіт,
Від праці упертої рівних.—
І так ти в полоні від тем запорізьких,
Закоханий в подорож цю вже віднині.
Та от
 наш автобус
 на місці різко —
Даючи дорогу зустрічній машині.

І линею вперед,
і вперед,
і вперед.
Дорога, звичайно, цікава —
Село Вознесенка,
ось гору з розгону берем,
І знов Вознесенка і сонця заграва...
А ми уперед.
Акації зелень до шиб омнібуса.
Розрізують гору,
то путь для трамвая.
І дивно стає так,
як бачиш закручені вуса,
Манішку розшиту, штани-шаровари.
Зупинок багато.
Дорога цікава.
Побачити можеш таке, що й не снилось,
Обабіч будують в степах, що віками...
Росте риштування
і віра у силу.
А шофер в напрузі —
прискорює біг цей.
Ще трохи, і ми вже примчались до цілі б.
Встає Дніпресталь із бетону і криці,
Нестримним розгоном
у далечі цілить.
І враз перетяв нам дорогу товарний
(Тут часто бува так,
це ж скрізь залізниця).
І знову вперед ми,
лиш курява впала загаром.
Шосейна — розбіглась,
шосейна — іскриться.
Будинки невдалі, колишні, старенькі...
Отут понад шляхом стояли; тепер же
Під гули ударної праці, під дзенькіт
Гарячої днини — в бетоні все майже.
І швидкість притишив,
важко сопучи,
Автобус поплив між граніту масивів —
Квартали це міста нового,
це тут чи
Не гордість уся робітничої сили.

НА ЦУКРОВАРНІ

На цукроварні ранок сонячно-батьорий.
Далекий схил розкраяли гудки...
Спада роса. Туманна даль...

До брами скоро

Пройшов останній гурт робітників.

Обличчя радісні —

сьогодні вперше стануть

В осінню днину цю робити всі.

...Високий мур,

розлогі верби понад ставом.

Та ген димар загруз в крицеву синь.

Навколо гул...

В завод проїхали підводи,

В пилюку сріблом

промінь просочивсь...

На площі звал...

В машинній — праці подих

Й кудлато плине дим у далечінь...

ВИБИРАЛА ПЛОСКІНЬ

Вибирала плоскінь
Між матіркою,
Здівувала роки —
Тепер матір'ю.
 Здівувала весну,
 Як не снилося,—
 У сільбуді весело
 Там зустрілися.
Він такий — із карими,—
Покохала ж я...
У комуну парою,
А там жити ж як!
 Пов'язалась хусткою
 Ще й червоною,
 У селі там пуста,—
 Ми з комуною.
А минулі злидні
Лише згадками,
Попрацюєм спільно
Та без сварки ми.
 Вибирала плоскінь,
 Пісня нивами.
 А коноплі лоском
 Жовто-срібнії.

1928 р.

КВІТУЄ ЖИТО

Квітує жито хвилями під сонцем,
Снується співом синя далина.
Орем на пар. Лоскоче радість серце...
Шумує буйно літо на ланах.

Робочий день. Буя життя вогнисте.
В селі росте, міцніє колектив...
А вітер хилить гриву колосисту;
Розливом лине шелест золотий.

1928 р.

ГЕЙ, ПІДУ ДО КЛУБУ Я

Ой високо журавлі
 Піднялися в синь.
Впало сонце вдалині
 За руді ліси.
Гей, піду до клубу я
 З комсомольцями.
Хай за мене хтось другий
 Богу молиться.
У сільбуді любо так
 Під гармоніку
Синій вечір зустрічать
 Співом гомінким.
Там мої товариші
 І товаришки.
Розцвітаємо під сміх,
 Мов жоржини ті.
Заплела кісник в косу.
 Очі — сонця крик.
Вітер пилом геть заніс
 Шлях на досвітки!
Ой високо журавлі
 Піднялися в синь.
Вечір в хмарах золотих
 Напнув паруси.

1929 р.

ВЕСНЯНЕ

Бóрони, і коні,
і рілля довкола —
Сухостій над шляхом,
скрізь розливи нив...
Гей, люблю я весну!
Як сміється поле,
Як радіє обрій
променем ясним.

Шпарко вдарив вітер,
аж — завив з розгону,
Лоскотом пройшовся
в мене по лиці,
Закудлачив думи
радісно-батьорі,
Що сную ріллею
з поводом в руці.

...Голубінь безкрая,
в даль — лани широкі,
Журавлині крики
і дівчат пісні...
Ех, мабуть, так треба,
щоб горіли щоки,
Як горить гаряче
сонце в наші дні!

1928 р.

СОНЦЕ ЗЛОТАВУ МІЦЬ...

Сонце злотаву міць
Ле на порепану землю.
Жита — топлону мідь
Вігер у даль каруселить.
Збіглися гони руді —
Хлібом озимим мережані.
Вийде ж комуна сюди:
З жатками, з силами свіжими.
Синім загаром ліс.
В полі проміння розбризкане.
Вишні на сірому тлі
Сонцем вилискують.

1929 р.

ЗАЛІЗНИЧНИЙ МІСТ

Через Дніпро простягся міст,
Залізні випнув груди.
Це ж тра завзяття, треба вмить
Такі спинать споруди.
Своїми власними руками —
Це ми на наші копійки,
Зілляли сталь і камінь
В матеріал стійкий.
Бики уряд вросли в Дніпро
— Ну, що їм хвиля, криги...
Нехай розіб'є об бетон
Вода свої пориви!
Проклали путь із краю в край,
Тепер пронижуть паровози
Залеглу тишу у ярах
Та дні погожі.
І день у день мчить поїзд в даль —
Везе машини комунарам.
Внизу хвилюється вода, —
З моста дивитися так гарно.
Від пристані відійде пароплав
І між биків обережно пролізе.
У місті гул (обідня десь пора),
А тут — луна між балками заліза.
Як тільки ніч, в Дніпрі вогні
Електростанція засвітить,
А міст стоїть, — мов гнів,
З бетону злитий.
Проклали путь в ліси,
Туди, де півночі дороги.
Мостом з'єднали синь
Степів Дніпровщини і Волги.
Через Дніпро простягся міст,
З заліза кутий велет.
Побігла колія — мов змій,
Назустріч станціям і селам.

БІЙЦІ ВЕРТАЮТЬ В ТАБІР СВІЙ

Побідні марші сурми грають,
Коли вертають
 в табір свій полки.
Тяжкі були бої, над військом зграї
Крицевих літаків.
Ідуть бійці шеренгами міцними,
В прапорах вітер молодий.
Шляхи повила курява, що перед ними
Нависла,
 мов отруйний дим.
Верта з далекого походу військо,
На зброї пороху та газів пах.
На фабриках гудуть гудки так різко,
І переможний гомін
 лине по степах.
Прийма бійця в обійми
 табір жданий,
Багнетні вістря в сонця блисках.
В наметі в спогадах постане
Привид рідних,
 близьких;
За них і куль, снарядів гул
Сприйняли ми, бійці,
 своєї назви гідні;
Лили і піт, і силу в спеку літа,
 зим розгул,
Аби росли заводи,
 села рідні.
Побідні марші сурми грають,
Коли вертають в табір свій полки.
Тяжкі були бої,
 над військом зграї
Крицевих літаків.
Це ж не з війни
 вертає військо станом,

З маневрів йдуть,
були учбові то бої,
Але коли загроза звисне,
всі ми станем
На захист
ленінських країв!

ПІСНЯ КОТОВЦЯ

Шелестить трава медова,
Вітер гладить коси...
Хто твій образ, чорноброва,
В серці з нас не носить.

Як копитом кінь буланій
Ударить з розгону,
Стріну знов тебе, кохана,
В лавах ескадрону.

Я про тебе пісню, мила,
Буду скрізь співати,
Щоб мені завжди щастило
Ворога здолати.

Щоб хороброму котовцю
Ні журби, ні смутку,
Зберігати буду в серці
Квітку-незабудку.

Похилилася грабина
Під вікном чубата...
Я проскочу, я пролину,
А ти вийди з хати.

Поговоримо з тобою
Про любов, про долю...
З ескадроном за горою
Їду в білім полі.

Дзвонить вітер підківками,
Збиває з дороги,
Красень-місяць між зірками
Ніч бере на роги.

РОЗБРУНЬКОВУЄТЬСЯ САД

Не повернеться назад
Синій сніг —
Розбруньковується сад
Навесні.

Із землі трава до сонця
Вже кричить.
Розчиняю я віконниці
В далечінь.

Полюбив чорняву Олю
(Що ж, весна!)
Не дає вона мені спокою
Навіть в снах.

Як візьму гармоніку строкату
Та піду далеко десь,
Буду грати і співати,
Буду милу дожидати,
Чи прийде?

Ех, візьму гармонь же гармонисту
Й для дівчат
Буду грати танцюристих
По ночах.

Хай танцюють, веселяться,
Щоб гула земля —
Все ж Орися не до серця,
Ти на мене і не сердься,
Олю тільки люблю я!

Розцвітає тихий сад,
Зацвітає літо,
Обростає палісад
Король-цвітом.

ЦВІТУТЬ САДИ

Цвінуть сади,
Надходить травень.
Біжать у даль квітчасті трави,
Як сонячні сліди.

Цвінуть сади
Пахучі, молоді.

В обійми падаю весняні,
Цілую мужність дужих літ,
Шумує вітер поміж віт,
Чуття тривожать ще незнані.

В обійми падаю весняні
Від поцілунків п'яний.

Тебе люблю, мій друг натхненний,—
В роботі вдвох нам не згасать.
Сміється білим цвітом сад.
Над містом лине рев сирени.

Тебе люблю, мій друг натхненний,
В житті щоденнім.

Горю наснагою любові —
Це ти ведеш до перемог в житті.
Кругом пливуть сади густі —
Зелена повідь.

Горю наснагою любові,
Її тамую в тихій мові.

Цвінуть сади,
Надходить літо,
Плоди наллються соком ситим,
Добірні, сонячні плоди.

Цвінуть сади —
Тебе любитиму завжди!

РАДІСТЬ

Я знаю, радість в тебе
У серці пломенить,
В очах травневе небо
І на душі блакить.

Дай руку, щоб стрічати
Веселий Первомай.
Життя щоб привітати,—
Дай руку, дай!

Пройдем в полках зразкових,
Щоб аж земля гула,
Щоб вулиця святкова
Прапорами цвіла.

Іде зі мною люба.
В очах її теплінь...
Спустило сонце чуба
До самої землі.

І вишні зацвітають...
Ой дні! Ой дні які!
Над квітами злітають
І птиці, й літаки.

Весінній в полі вітер
Колгоспний хліб ростить...
— Як гарно жить на світі,
Тебе любить!

ЗАКУВАЛА ЗОЗУЛЕНЬКА ВРАНЦІ

Закувала зозуленька вранці,
На дубі сидючи.
Заспівали молоді повстанці,
У похід ідучи.

Заспівала біднота завзята —
Партизани красні:
«Розстилайся, шлях крилатий,
Хороший та ясний!

Виряджала мати сина,
Проводжала сестра брата,—
Засмутилась Марусина
У вдовиній хаті».

Вирушали
В дальні гони.
Стигло сонце на рушницях.
Стяг червоний для загону
Дарували молодиці.

Із села пішли до бою
Повстанські загони.
За рікою,
За горою
Продзвеніли коні.

ПІСНЯ ПРО КИСЕТ

Вишивала, гаптувала
Синім шовком мій кисет.
Як в дорогу виряджала,
Був дорожчий над усе.

Говорила, що кохає,
Що до смерті тільки я...
Білим цвітом зацвітає
Грива бистрого коня.

Я сідельце шовком вкрию,
Що біліший від лиця.
Журавлі летять у вирій...
— Проводжай бійця!

Кінь копитом землю ранить,
Гризе кріпкі удила,
Крикнув в далях когут ранній —
Тільки курява лягла.

Як в дорогу проводжала,
Був дорожчий над усе —
Вишивала, дарувала
Візерунчатий кисет.

Щоб пригадував щоранку,
Накурившись табаку,
Красну дівку-подолянку,
Гарну ще й яку!

Шикувались літа в лави
В бойових полках.
Знають славу, нашу славу,
По усіх фронтах.

З ворогами мужньо бились
Щорсові полки.

Трохи шабля притупилась,
Притомився кінь.

Але сила, наша сила,
Свіжа, як завжди!

.
Прийшла мила, моя мила
Вранці до води.

Підростали молочаї
У полях-степак.
Вдома дівчина чекає
З поцілунком на устах.

Зустрічай мене, кохана
Подолянко, з-за Дніпра.
На грудях козачих рани
І червоні ордена.

Кінь копитом землю ранить,
Гризе кріпкі удила.
Ось і шлях той, де востаннє —
Тільки курява лягла.

І сказали добрі люди:
«Будем п'ять вино,
Все ж діждалась тебе люба —
Не було ж давно.

Говорили, що немає
Мов тебе в живих.
Лише слава зацвітає
По слідах твоїх».

Не спіткнувся кінь в дорозі —
Ще любов жива...
Що ж ти, люба, рониш сльози,
З радості, бува?

Як в дорогу проводжала,
Був дорожчий над усе —
Гей, недаром гаптувала
Щорсівцю кісет.

* * *

Бути скоро десь ранній весні,
Навіть сніг взявсь іржою, підчах,
Та і сонце теплом уже снить,
І у кожного радість в очах.

А з-за моря, із півдня вітри —
Знов стрічатиму гуси, лелеки...
Розіллється бадьорий їх крик
У простори безкраї, далекі.

Залунають веснянки гучні,
Зацвіте сміх луни поза гаєм...
Ще надворі трухлявіє сніг,—
Моя ж юність рум'яниться маєм!

РАНОК

Крізь хмаринки хмурі
Сонце очі жмурить —
Рожевіє день.
Ранок за городом
Набирає воду,
В різьбленій веселці
Сонцю подає.

Впали теплі роси,
Змили ноги босі
Хлопця-пастуха.
І стрункі тополі
На колгоспнім полі
Вишиті подолки підняли.

Дві крилаті птиці,
Мабуть, то жар-птиці,
Стишились вгорі,
Й синяву над лугом
Крає срібним плугом
Хмарка золота.

Поміж чорнобривців
Мати із дійницею
З молочарні йде...
Сонечко зіходить,
Рученьки підводить,
Губи в молоці.

* * *

Журавлики-журавлі
Відірвались від землі,
Піднялися, полинули
Під хмарами під синіми;
Проспівали в білій млі
Журавлики-журавлі.

Покотилася луна
Їх пісень... Весна, весна
В голубі простори йде,
Зацвітає щастям день.

ЗНОВУ РАНОК

Знову сонечко зіходить,
Знову руку подає,
Спів веселий за городом
Сірий жайворон пролле.

За тим співом вийду в поле,
Де шумить колгоспний хліб —
Жито викинуло волот,
Уклоняється услід.

Скрізь на росяних доріжках,
Де промінням день пройшов,
Зацвіте, як сон, берізка,
Материнка, трави шовк.

Вийду в поле я робити,
Стріну милу там свою...
День, як парубок, із літом
Привіта нас у гаю.

* * *

Дош зійшов над нивами
Золотою зливою.

Розливайся ж росами,
Ми тебе ще просимо.

Одлунав останній грім,
Вітер вихром завихрив.

Розлетілась хмара в далях,
В кучерявих перевалах.

Сонце грає нивами,
Веселюся дниною —

Бо цілющий дош в степах
Радість збуджує в серцях,

І хвилює житом лан,
Наче море-океан.

Дош зійшов над нивами
Золотою зливою.

Розливайся ж росами,
Ми тебе ще просимо.

* * *

Нахиляє вітер віти
В золотій імлі...
Як чудово жить на світі,
На моїй землі.

Сивий вітер, як в минулім,
І вихристь, і мчить,
Але в серці моїм чулім
Молодість кричить.

Над шляхами рясно висне
Лист зелений, цвіт...
Щастя днів вкладаю в пісню,
Шлю всім, як привіт.

Над степами гуси линуть
До дзвінких ставів;
Теплий ранок тіні кинув
В росяній траві.

Колектив виходить в поле
Зажинать хліба...
Більшовицька у нас доля,
Радісна доба!

Трактористи заспівають,
З ними й я в юрбі...
Вітер віти нагинає
В далях голубих.

ОСІНЬ РОБІТНИЧА

На ланах
 просторих
Вітрогонить вітер,
 Скрізь по ріллях
 звисло
В павутинні літо.

Звезли хліб
 пахучий
— Уродила ж осінь! —
 Сонце дні
 колгоспні
Рано спати носить.

Садом
 кучерявим
Вітер хилить буйно.
 Осінь
 золотава,
Золотаві будні!

* * *

Берізка зів'яла,
Красуня моя,
І листя, як пір'я,
Летить по гаях.

Десь трактор у полі
І коні іржуть...
Йде осінь шляхами,
Убрана в іржу.

Над нею аеро
І крик журавлів —
Прощально він лине
У даль по землі.

Тополі високі
Тривожно шумлять,
В їх срібних обличчях
Застиг переляк.

А вітер кружляє
Зів'ялі листи,
Дзвенять під дощами
Дороги й мости.

Берізка оранжева —
Сльози в очах —
Скидає додолу
Пожовклу печаль.

* * *

Опадає бузина
Гронами додолу...
О, коли б прийшла весна
Та до мого дому.

А то довго її ждуть —
Ще вітри з снігами
Заморозять синю даль,
Туман — холодами.

Не проїхать, не пройти
Через пух-замети;
Буде сонце золотить
Дерев силуети.

Сміх дітвори-школярів
Серце всім зогріє;
У колгоспі на горі
Затуркоче трієр.

А у полі ні душі,
Тільки заєць вийде,
Він в морозяній тиші
Скрізь стежок наслідить.

Але поки та зима
Прийде іздалека —
Над колбудом угорі
Робить круг лелека.

ЗИМА

Люба зимонька
Все сніжком, сніжком...

Знов біляночка
Мчить на саночках,
Коні ситії,
Як налитії,
Мнуть підковами
Путь шовкову,ю,
Путь сніжистую
Та іскристую.

Де біляночка
Мчить на саночках,
Пада там сніжок,
Мов крупа-льодок,
Чи лапатистий,
Чи хлопчатистий,
З рукава зими
Виліта крильми.

Пада сніг в полях —
Відтає земля,
Пада на куші —
Повно радощів;
Сніг вдягає гай
В теплий горностай,
Щоб мороз палкий
Не зсушив гілки.

Скрізь біжать зайці —
По слідах стрільці.
І борсук із нір
Виліза надвір.
А по гілочках
Скачуть білочки,

Тільки хитрий лис
Заховався в ліс.

Так біляночка
Мчить на саночках,
Заїжджа в двори —
Галас дітвори;
Йй ворітечка
Аж до літечка
Розчинив колгосп —
Сніг прикрив мороз.

У КОЛГОСП ЗАЇЖДЖАЙ

Гей, у полі широкім квітують жита,
Та й квітують жита аж до нової хати.
Працювати в колгосп кожний день іде там
Моя мати.

На роботу і сестри ідуть.
Дітвора в дитсадок іде грати.
Розквітає бузок, сад в меду
Дозріває багатий.

Ой як бджоли над полем гудуть,
Як квітує колгоспна пшениця,
І антонівка пишна в саду
Наливається сонцем, іскриться.

І як дощик зійде, і корова з обори
Материнське протягне му-му,—
То в уяві постане село; ой вже скоро,
Мої рідні, я вас обійму!

Обійнять, працювати піти разом з вами
В свій колгосп;
гей, життя, гей, життя ж!..
За тинами — город і сади — за хатами,
Із річок в даль качки пролетять.

Білі хмарки вгорі, літаки, журавлі —
І в зеленій пливуть ополонці..
Хилить вітер жита золоті до землі,
Стигне жито добірне під сонцем.

Кругом хати хліба,
найдорожчий врожай —
Там співає пісні моя мати:
— У колгосп заїжджай
Погостить, поробить,
поспівати!

ПАМ'ЯТІ К. Е. ЦІОЛКОВСЬКОГО

«Усі мої праці по авіації, ракетоплануванню і міжпланетних сполученнях передаю партії більшовиків і Радянській владі — справжнім керівникам прогресу людської культури. Певен, що вони успішно закінчать ці праці».

К. Е. Ціолковський

— Цвіти, буяй, моя весна,
Мої аргонії червоні,
Що вас зростив біля вікна,
В натхненнім будучи полоні.

Моїх думок, моїх бажань,
Що як надхмарні ескадрильї,
Життя калузьких днів-світань
Увись знесли б на крилах.

Які б пізнали світу шир
Та ще не бачені простори,—
І він відчув в своїй душі,
Що це здійсниме, скоро.

Ось літаки злетять у синь
Не звідану ще зроду.
І він творив, народу син,
Закоханий в природу.

І він із творчості висот
Накреслив шлях — новатор!
Щоб найвідважніший пілот
Підніс радянський прапор.

І він вже бачив, як летять
Його ракети в простір...
Та смерть прийшла
забрать життя
Нежданим гостем.

І на одрі він написав
Палкий привіт останній...
Шумів печальний жовтий сад
У сонячнім світанні.

І срібні крапельки роси
З варцаб на ганку білім
Журбу, здавалося, несли
У вириту могилу.

А він дивився крізь вікно,
Як журавлі у ірій линуць,—
Згадав дитинство — так давно
Його він в злиднях кинув.

Усе писав і все прощавсь
З усім улюбленим, щасливим,
І партії він завіщав
Свої окрилені пориви.

І так зійшов на днів верхів'я,
Відчувши — жити буде знов...
Яке до партії довір'я,
Яка до партії любов!

*Київ,
20. IX. 35 р.*

БАГАТСТВО

(Поема)

Ось село: хати, дорога;
Розрослись біля порога
Куш півонії, бузок;
Розіслався холодок
Від похилих стріх у сіни.
На лугах збирають сіно —
Запашну, хорошу пашу,
Щоб корів узимку наших
Прокормити так як слід,
Щоб в колгоспі на обід
Були б сир, сметана, масло,
А в худоби — повні ясла.
Проїжджають з сіном фури,
По дорозі бродять кури,
Розгрібають мерву, пил,
Сіно струшуючи з крил,
І обходить їх дозором,
Пильним поглядом скрізь зорить
Смілий півень-галаган.
Б'ють у рейку. На баштан
За городиною їде
Дітвора з веселим дідом;
Дві гарби; булані коні
Спритно мух хвостами гонять.
Хмарки тінь на виднокрузі.
Десь кує зозуля в лузі.
Йдуть від річки молодичі,
І чутно біля криниці,
Як з обмоклої цямрини
В воду капають краплини.
Три тополі у долині
Підпирають небо синє.
Крізь гілля простягся промінь.
У дворі колгоспнім гомін:
Мочать воза — обід, спиці...
У конторі рахівниці

Брязкотять навперербій.
Йде товар на водопій.
Покрутився лист— на спеку.
У кублі стоїть лелека,
Сонно звисивши крило...
Тоне в мареві село.

А на фермі, рядом, сито
Рохчуть свині над коритом;
Ходить сало по хліві —
Кабанів так сот із дві.
Через двір проходять гуси,
Злегка пір'ям білим трусять.
На куценьких ноженятах
До ставка біжать качата.
А в хлівцях із нір, із кліток
Вийшов кріль і ще й приплідок;
Всі — кролиха, кроленята —
Мружать жовті оченята;
Мов зайці, кролихи сиві
Зводять вуха полохливі.
Виступають і цесарки,
Мовби двору господарки.
На тину простягся кіт,
Притаївся — ніби спить,
Мудрий кіт — на горобця
Він чатує до кінця,
Доки схватить за крильце,—
Так не зловиш і сільцем.

Наче в казці для дітей:
Пес і кіт, табун гусей
І бабуня. Тільки ця
Добра й лагідна з лиця,—
Зав пташиного двора...
Бабцю любить дівора.
Скільки клопоту в бабусі:
Кури, пави, качки, гуси...
Ті гелгочуть, ті голосять —
У бабусі їсти просять.
Бабця фермою гордиться:
В кого краща, більша птиця!
Прибутковий двір пташиний:
Здобува колгосп машини,

Одяг, вело, патефони,
І книжки, і телефони,—
З урожайним трудоднем
Багатієм з кожним днем.
Зав двора бабуся здавна,
Стала жить заможню, славно.
А в минулім — вічні злидні,
Важко й згадувати бідній:
Не жила колись — конала,
В горі молодість зів'яла,
Вдаль спливли літа тоді
Так, як листя по воді...
А тепер, мов сон ізбувся,—
Народилася бабуся
Ніби вдруге; у привіті
Дні проходять; її діти
Найщасливіші у світі,
Мати вміє їх любити;
Діти — радість для бабусі:
Є дочка одна, Милюся,
Вийшла заміж за наркома,
Заїздить, буває вдома...
Один син її — пілот —
Водить в небі славний флот,
Стереже країни спокій
Самий старший, кароокій.
Другий — той давненько в морі
Капітаном на лінкорі,
З моря край оберігає,
Часом влітку заїжджає
У колгосп на пироги
Син бажаний, дорогий.
Є іще синок один —
Голова колгоспу він;
Сином край увесь гордиться:
Хазяює, як годиться,
За його трудів тепер
Став колгосп наш мільйонер.
А синок найменший Ясьо
Інженером у Кузбасі,
Має орден — честь високу,
Приїздить в колгосп щороку
У родині відпочить,
Матір, друзів звеселить.

Був іще в бабусі син,
Та в бою загинув він...
Копитами жито збито,
Під Каховкою убито,
Ворошиловця-бійця —
Теплий спогад у серцях.
За людське довічне щастя,
Щоб усім жилося краще,
Довелось умерти сину,
Положили в домовину.
Рідний син, в якій могилі
Його кісточки зотліли?
В серці матері завжди:
Кучерявий, молодий,
В голубих очицях сміх, —
Як подібний він до них,
До живих синів-героїв
Долі-радості ясної.
І дітьми гордиться мати,
З ними тільки жить-зростати!
З саду чути сміх дитячий,
Повний щастя. Дні гарячі
Прилітають на лани,
Сонце мліє в вишині,
Дзвонять в рейку: на обід
Подає сигнали дід.
І гелгочуть гуси ситі,
Індики шиплять сердиті,
Скрізь злітає різна птиця.
З поросятами Цариця —
Свиноматка — йде до ставу,
Поросят веде ораву.
Виглядає кріль із клітки.
На цепу біля повітки
Спить собака Пан, не гавка —
Утомився неборака.
Поміж птиць стоїть бабуся.
Мчать на ферму світло-русі
Онучата-жовтенята,
Кличуть бабцю до кімнати, —
Час обідати, пора!
І бабуся йде з двора
До будинку під горою
З гомінкою дітворию.

За столом чотири сини,—
Разом з'їхались в гостину;
Всі змужнілі, на порі,
Як один — багатирі!
На столі парують страви:
Борщ, свинина і приправи.
Є й вино,— обід на славу!
— За свою стальну державу
По бокалу вип'єм, мамо! —
Каже той, що небесами
Проклада путі широкі,
Син найстарший, кароокий.

Кругом столу діввора,
Пестить бабця їх стара
І онукам самі ласі
Подає шматочки м'яса.
І моторні онучатка
Кличуть бабцю, грають з татком,
У великої родини
Повно щастя у хатині.
У минулім — що невістка,
То чужа для роду кістка,
Та не так воно сьогодні
В нашім побуті народнім:
Всі, як дочки рідні, стрілись
Невістки, гуртом розсілись.
І звелись бокали повні,
Веселіший чути гомін.

— П'ю за наш колгосп багатий
І твоє здоров'я, мати,—
Каже той, що на лінкорі
Береже країну в морі.

Потім той, що орден має,
До матусі підсідає,
Ніжно в очі заглядає:
— Я від імені усіх,
Від онук, дітей твоїх
Запитати в тебе хочу:
Чи не час тобі робочим
Дать рукам таки спочити?
Самі зможемо робити! —

Тут із лави мати встала,
Величаво так сказала:
— Що ти, любий? Не пора,
Не стомилась я, стара,
У роботі завжди, сину:
Труд окрилює людину.

Піднімали всі бокали,
За здоров'я випивали.
За столом чотири сини,—
Разом з'їхались в гостину;
Всі змужніли, на порі,
Як один — багатирі!

Над хатиною новою,
Біля річки, під горою,
Розростаються дуби;
В небі в'ються голуби,
Над селом щасливо грають,
Піднімаються, сідають,
Знов здіймають бистрі крила,—
Вгору мчить їх смілість, сила.

У багатому колгоспі
У бабусі славні гості.

ЩАСТЯ

Доньку на руки,
Сина за руку,
Та й підеш, сестро,
Гулять на луку.

Та й підеш, Катре,
В даль берегами,
Де розквітає
День над ланами.

Де над рікою
Трави та вишні,
Вітер зелений
Ніжно колише...

День пламеніє,
День, а чи квіти—
Як тобі, сестро,
Світ не любити!

Підеш лугами
З радістю в серці.
Радуга ніжно
Спустить відерця,

Схилять до річки
Тінь верболози...
Там, де проходиш,—
Щастя в дорозі.

Гей, колоситься
Жито в колгоспі,
Яра пшениця —
Вусики гострі.

Лине хмаринка
Плавно над полем,

Хмарку спіймали
Сині тополі.

Стало над нами
Щастя зоріти...
Як же нам, сестро,
Світ не любити!..

1938 р.

ОБНОВА

Пролітає сніг,
Падає до ніг,
Синіми сніжинками
На шляху цвіте;
Ще поміж стеблинками,
Ще тремтить між гілками
Листя золоте.

Проліта сніжок
На поля й лісок;
У колгосп дорогою
В гості йде сама,
Хвалиться обною
Срібною, шовковою
Радісна зима.

З МИНУЛОГО

В садах поспіли вишні,
Бринять жнива у полі.

І мати жати вийшла,
Свою кленучи долю.

І вийшла мати жати,
(А батька ми й не знали).

Розбито степ на карти,
На них ворожить галич.

Тасує щастя карти...
Цікаво, що для бідних?

Збирають хліб багаті,
Бідності — тільки злидні.

І ми — малеча — діти —
Завжди зростали в горі.

Над хатою сердиті
Шуміли осокори.

Аж важко, як згадати —
Раді були крайцю,

Коли із поля мати
Приносила «від зайця».

Матуся жала жито
Чуже за сніп дев'ятий.

Ой, скільки сліз пролито
Тобою, моя мати!

Обніжки обростали
Сухими полинями.

Ти довго бідувала,
Ридаючи піснями.

В садах поспіли вишні,
Горять жнива багаті...

Це я згадав колишне
Життя прокляте!

ГОРДИСТЬ ЛЮДМИЛИ

— А чула ти, Людмило,
Що коханий твій в бою
Геть розбив ворожу силу,
Хоч і молодість свою
Загубив; для щастя краю,
Як герої, ми вмираєм.

Хвилі чорні море гонить
До гранітних підшов...
Сивашем він вів зағони,
В тил до Врангеля зайшов...
Темна нічка лише знала,
Як будьонівка упала...

Тож не плач в біді, Людмило,
Ніжне личко золоте,
Хоч не житиме твій милий,
Зате слава проросте
Про діла, бої його,—
Гордість він життя твого.

Його сина ти зрости,
Щоб, як батько, був би він,
Щоб зміг син той пронести
Славу днів і слово-дзвін,
Що в боях було б, як стяг,
Звало б всіх нас до звитяг.

Пада з дуба лист шовковий,
Тепла осінь йде в поля...
Кінь підточує підкови,
Аж дзвенить з-під ніг земля...
Тільки дуб стоїть могучий,
Де провалля й чорна круча,
Ще й похилена хатина.
Тут був штаб його полка...
Скрізь ожини біля тину,
На воринні тінь штика...
А над всім, на місці бою —
Монумент, як гімн герою.

ПРИВІТ!

На Україні
Спів солов'иний
Гримить в гаях.
По всій країні
На батьківщині
Весна в піснях!

Під сонцем зéмлі
Парують теплі —
Наш хліб росте!
В полях машини
Під спів людини
Зрізають степ.

Щасливі люди
На повні груди
Вдихають пах
Степів широких,
Лісів високих
В ясних краях.

А над землею
Понад мою
В синь-океан,
Мов сокіл смілий,
Звивсь білокрилий
Аероплан.

Це ми повсюди,
Робочі люди,
Торуєм путь,
Щоб краще жити,
Щоб повне щастя
Землі здобуть.

.
Там на кордоні

Наш прикордонник
Пильнує край,
До нього серце
З любов'ю б'ється —
Його вітай.

Полки ворожі
Ми переможем —
Готовий будь!
Могутня сила
Нас всіх зростила —
Робочий люд.

.

1937 р.

ТОПОЛІ

В чистім полі край дороги
Вітер гне тополі...
Скільки радості сьогодні
На колгоспнім полі!..

Це ж на цих ланах безмежних,—
Глянь лише довкола,—
На коні літав, як вихор,
Славний Щорс Микола.

Це його полки звитяжні
З ворогами бились,
Щоб тополі край дороги
Весело хилились;

Щоб цвіли ми, виростили
В своїй вольній хаті,
Щоб не плакала малеча,
Не ридала мати;

Щоб сміялися під сонцем
І Дніпро, і кручі,
Щоб про щастя чорноброві
Заспівали, йдучи...

Дружно з Щорсом пана били,
З України гнали,
За народ і за свободу
Серце віддавали.

І легенди про героїв
Йдуть серед народу...

Ой, тополі край дороги
Кличуть в прохолоду.

Під тополями у полі,
Як панів прогнали,—

У жалобі побратимів
Рідні поховали.

Поховали у тополях,
Де вітри лиш віють,
Де оновлені простори
Морем голубіють.

А дівчата ті могили
Навесні квітчають,
Йдучи з поля, у тополях
Часто спочивають.

Гей, струнка тополя в полі
Пишається станом...
Про хоробрих пісня лине
Над колгоспним ланом.

ПІСНЯ ПРО ЩОРСА

Гей, з-під Києва богунці,
З ними таращанці,
На Бердичів, на Житомир
Виступали вранці.

Щорс дивізію вів к бою
Незбориму, грізну.
Над побитими ляхами
Ворон правив тризну.

Не забудь, як панство хиже
П'ятами кивало,
Озирнутися на Київ
І часу не мало.

Там, де Фастів і Попельня,
Їх громив Боженко,
Проганяв їх, научав їх
Шаблею гарненько.

Не одного брали пана
На багнет сталевий,
Захищали Україну
У садах вишневих.

.

ТИ ЖИВИЙ!

Ти спочив, кобзарю славний,
У сирій землі...
Над тобою в яснім небі
Линуть журавлі.

Над тобою шелестіння
Тополине йде,
Навкруги — життя розквітле
Сяйно-молоде.

Над тобою квіти-сонце
І дівочий спів...
Ти лежиш серед колгоспних
Радісних полів.

Золоті сади дорідні
Шлють уклін тобі,
Поруч Дніпр біжить нестримно
В далі голубі...

Для народу серце билось,—
Все йому віддав.
В лихоліття голос правди
Грізно пролунав.

І шанує із любов'ю
Дороге ім'я
Ощасливлена країна —
Вольная сім'я.

Височить гора Чернеча
В ранішній імлі...
Ти не вмер, живеш, поете,
На новій землі!

1939 р.

ВАЛЕРІЮ ЧКАЛОВУ

Я бачив вас:

кремезний, дужий,
Чоло відкрите, ясні очі,
Я силу відчував, мій друже,
Яка долала темінь ночі.

Я з вами ріс, я мріяв вами,
Хотів таким хоробрим стати,
І ще, секрет був поміж нами,—
Ви обіцяли вчить літати.

Я знаю вас — ви образ бурі,—
Бо тільки буря бурю бере.
Я бачив злами брів похмурих,—
Так б'є валами в берег море.

О, вашим подвигам гриміти,
Що вчать, як партію любити!

15. XII. 1938 р.

ГЕРОЇ ВІТЧИЗНИ

В віках не забудуть, як гордо увись,
Гей, вище над гори, до сонця знялись
Три соколи смілі моєї Вітчизни.

Щаслива дорога, щасливий приліт,
Негоду, бурани ви завше боріть,
Герої безсмертні моєї Вітчизни!

В незвідану путь, крізь тумани і сніг,
Ваш красень проносив на крилах ясних
Привіт всім народам з моєї Вітчизни.

Усі ми відчули далекий політ,
Як славу своїх зореносних побід,
Як силу зростання своєї Вітчизни.

У кожному серці, герої, завжди
Ваш образ лишає любові сліди.
Ви — гордість найбільша моєї Вітчизни!

Це ж партії мрію, що рідна для нас,
Над полюсом Півночі кожний із вас
Леліав, герої моєї Вітчизни.

На нас зазіхати — це гратись з вогнем,
Накаже нарком — як один ми підем
До бою, герої, на захист Вітчизни.

Ну, хто б з моїх друзів — палких юнаків —
Не хотів би водити, як ви, літаків!
Героями стати своєї Вітчизни!

В віках не забудуть, як гордо колись,
Гей, вище над гори, до сонця знялись
Три соколи смілі моєї Вітчизни! *

1937 р.

* В. Чкалов, Г. Байдуков, В. Беляков.

ЄДНАННЯ

Вони ішли до сонця правди,
Вони боролись із бідною...
І лихо згинуло назавжди,
Спливло, як листя за водою...

В вікні серпанкова фіранка.
За підвіконням — плід калини.
Вітрець гойдає на світанку
Знамено вольної людини.

І по-святковому врочисто
На вулицях. Палкі вітання
Чутно, бо день цей променистий
Приніс свободу і єднання.

І радість серце повиває,
В цвіту оновлена країна.
Ця осінь щастям зацвітає:
Ми всі — брати, сім'я єдина!

25. X. 39 р.

СПОЧИНОК

Обривається листя й летить,
Із пожовклого дуба спадає,
І на сонці, як цвіт, мерехтить,
Як рожеві метелики, грає.

Над усім — голубінь, голубінь,
Непорушного повна спокою.
Тільки в лісі багато тремтінь,
Хоч проходять вітри стороною.

Ліс стрічає заморських пташок,
Що стомилися в ірій летіти,
І тебе, як до нього зайшов,
Щоб душею ти зміг відпочити.

* * *

Аероплани над селом,
Аероплани над селом
І павутинна тиха осінь;
Вже час сріблить землі чоло
Й моє каштанове волосся.

В просторах радість, теплота,
І в серці радість, теплота,—
Увесь я сонцем оповитий
Іду. Дорога золота
Біжить у степ, дощами змитий.

ЦВІТІННЯ РАННЕ

Цвіт проталин — завше
Сили неземної,—
Як з'явивсь, то ждати
Зміни чарівної.

Зразу розбиває
Зимові закови
Матінка-землиця
На шляхах онови.

І гуркочуть води,
Сяють блискавиці,
Залітає вітер
Птахом до світлиці.

В радісних просторах
Промені живучі
Розкривають зерна
І бруньки пахучі.

Ой, людині славно,
Вільно жить весною,
З долею ріднитись
Юно-молодою.

І дідусі кволі,
І малі онуки
До цвітіння того
Простягають руки.

Те цвітіння ранне,
Те цвітіння весен
Як відчуєш серцем,—
Станеш дуж і весел!

* * *

Шумують в руна під вітрами,
Холодна синява лягла...
Йдемо стежиною. За нами
Стихає пісня край села.
Надходить вечір. Рожевіє
Зелений обрій. В деревах
Принишкли галки. Чути пах
Садів і луку. Тільки мліє
Далека станція в полях.

Йдемо на поїзд. Друзів стрінем.
Над залізницею димок,
Мов лебеді, у небі лине.
І цей вечірній холодок
Байдужий нам. Йдемо веселі,—
Бо провесна в степу, в оселі,
У кожнім серці!

с. Липки

ПЕЙЗАЖ

На траві покоротшали тіні,
Соловей на вербі заспівав,
По воді-бистрині ніжно-синій
День хмарки золоті розіслав.

До води нахилилися віти,
У затінку рибалка сидить,
Чи він шуку заманює в сіті,
Чи, схвильований співом, мовчить?

Аж до річки лани колективні,
Йдуть хліба за вітрами услід.
У селі розкричалися півні —
Сонце стало якраз на обід!

*Ірпінь,
Травень 1938 р.*

НАДВЕЧІР'Я

Останній промінь надвечір'я
На лист черешень ліг в верхів'ях,
Під колір райдуг відцвітав;
Крізь лист прозорий пробігав
По жилках сік: на повнокрів'я
Садів, на зріст дерев. В подвір'ї
З сохи, що з колесом-кублом,
Бузько погордо за селом
Спостерігав. Чувсь крик жіночий,
З пастівника дитячий плач,
Десть біля копанки бив прац
І сміх лунав дзвінкий дівочий,
Той сміх, мов соловей, із ночі
Розгонить соняву степів.
Дівочий сміх! Дівочий спів!

Із поля скот вертав. Село,
В роботі день один скінчивши,
Мов рій сполоханий, гуло.
З ланів, від спеки порудівших,
З серпневих, сонячних ланів
Несла ватага пастушків
Шумливість дня з гарапіями.
Собаки злились. Над хатами
Скрізь ластівки злітали ввись,

Зривались блискавкою вниз,
Злітали знову над садами
Ловить в повітрі срібних мух,
Земний окреслюючи рух.
Хмарки як жар понад полями.
На захід соняшник дививсь,
Як у вінку дівча, квітчастий,
І зморено на тин хиливсь,
Щоб в сні додолу не упасти.

Скрізь відра грюкали й крюки,
Вода холодна в день жаркий
З криниці рубленої взята,
На смак-присмак така багата,
Лилась на землю по кругу
Аж через вінця в пилюгу:
Сочилась зміїкою-струмками
У шпориші поміж грудками.

Біля криниць, біля дворів
Пили корови. У відрі
Їх подих з ніздрів над водою
Гнав легкі хвильки. В тій воді
Голів округленість тоді
Відбилась дивною красою.

ОЙ ТИ, ВІТРЕ ПРИДНІПРОВ'Я

Ой ти, вітре Придніпров'я,
Буйний вітре невгамовний,
Де сьогодні ти мандруєш,
Де сьогодні заночуєш,
Чом до нас не завітаєш,
Не розвієш спеки-втоми?

Ой ти, вітре Придніпров'я,
У яких ти плавнях нині
Колисаєш очерети,
У яких лугах ти, вітре,
З пастухами ніжно граєш
На калинових сопілках,
У яких гаях ти, вітре,
Сонне листя оживляєш
Поцілунками своїми?

Ой ти, вітре Придніпров'я,
Завітай до нас у гості,
Та із повівом бурунів,
Шумовиннями, громами,
Та розвій-но, та розвій-но
Цю нестерпну спеку-втому!

ДЕНЬ НА ПОЛЮВАННІ

Засюрчав у травах коник;
В жабуринні, в очереті,
Заховавшись від лелеки,
Тихо кумка сонна жаба.

Дзвінко крякає ще й качка —
Перелітний крижень сірий,
Що упевнено простує,
Зануряючи у ряску
Полірований, блискучий
Дзьоб широкий, як лопата.

І хлюпочуться качата
Між похилим зіллям річки,
І ховаються, злякавшись,
В осоку, углиб, у воду,
Якщо стріне їх зненацька
Душогубка — човник легкий,
На якому притаївся
Дід мисливець — дід рибалка.

Наполохавсь крижень бистрий —
Несподівана загроза.
Дзвінко крикнувши над ставом,
Ріже крилами повітря,
Піднімаючись високо,
Де хмаринки тільки бродять.

Спересердя в душогубці
На собаку дід прикрикне,
Мов собака заважала
Упіймать на мушку крижня;
Знов шурчить у лозах човник
Так, як в зіллі хитрі чирки,
І кругом весла повільно
Ряботиння наростає.

Жаби квакають під сонцем
В прибережнім верболозі;
Вільха віти нахилає
В жабурина, поміж ряску;
Чути, котить прохолоду
В плавнях вітер легкокрилий.

Розгортає шорстко вітер
Очерети і осіки,
І збігають, наче сльози,
По лозі краплини срібні;
Рибачки кружляють в небі,
В білім небі над рікою,
І тривожно будять спокій
Перегуками, як діти.

Скрізь щурі полощуть крильця,
Мух, комариків шукають
І летять у синь прозору,
Що відбилася у водах,
Ніби в дзеркалі безмежнім.

По блакитній чистій річці
Легкі хвильки гонить коник;
Коник-муха — скакунець той
Найвідважніший за всіх є,
Найпрудкіший, найдзвінкіший;
Робить спритно він зигзаги,
Найкрутіші повороти,
Як штукар, збиває воду,
Зір уважний звеселяє.

Так спокійно скрізь на річці,
Тільки видно — шука в водах
Витинає кола дивні
І, підкинувшись в повітря,
Ніби камінь, б'є у плесо,
Написавши кіл багато,
Що одне одного гонять,
Здоганяють і зникають
Десь край берега у лозах.

Все сюрчить у травах коник;
В жабурині, в очереті,
Заховавшись від лелеки,
Тихо кумка сонна жаба.

Над рікою висне спокій
Непорушній і глибокий.

с. Липки — Нова Гребля

ДОЩИК

Радісний дощик всю землю змочив.
Вийшли у поле брати-орачі.

Ріллями сонце погоду несе,
Ласку весняну до білих осель.

Квітне від щастя садок молодий,—
Гілка розпукла народить плоди.

Птиці співають в ясних небесах,
Співам їх вторимо, йдемо у степах.

Радісний дощик всю землю змочив.
Вийшли з колгоспу у степ орачі.

с. Липки

ЖНИВА

І півні знов співають,
І сонце під обід...

В колгоспі зажинають
Стрункий, дорідний хліб.
В піснях дзвенять сьогодні
Оновлені жнива...
Хмарки у синь-безодні —
Як висохла трава.
Хоча б тобі де вітер,
Чи тінь якась лягла!
Спітнілу втому витер
Штурвальний із чола.
Достигле зерно пада,
Ляга в грузовику.

Корови на левадах
Пасуться в холодку,
Жують спокійно жуйку
В ясній воді бродка.
Хтось палить кухню-люльку
Далеко край ліска.
І дим у небі синім —
Немов ріка в імлі.
Пливуть мінливі тіні
Від диму по землі.

.
Ой, радісно співати
Про щастя наших літ...
Іде із поля мати
І кличе на обід.

1938 р.

ЛЮБОВ

Пил червоний від настурцій,
Білі яблуні в меду...
Ти ішла в пілотській куртці
По розквітлому саду...

Пам'ятаєш, чорноброва:
Впало сонце за діброву,
Відлунав весняний день,
Вийшов місяць срібнорогий,
Вийшов місяць на дороги
Слухать радісних пісень?

Не забути ті хвилини,
Не забути тих ночей...
Сяли зорі цвітом синім
З глибини твоїх очей.

Заворожені весною,
Ми лиш чули солов'я.
Ніч зорею золотою
Пропливала віддаля.
За рікою голубою
Пісня танула твоя.

А тепер — живем за садом,
Де будинок в берестах.
За тим садом-виноградом
В полі гречка пророста.

Ми живем у дні казкові,
У щасливі наші дні.
Якщо треба,— ми готові:
Будеш ти — на літакові,
Я — на бистрому коні.

У житті завжди з тобою
Я міцнію і росту,
Із тобою — молодою,
Прехорошою, ясною,
Ніби яблуня в цвіту!

КОВАЛІ

...А на горі край села
Стоїть кузня немала.

Ів. Франко

Живуть і в нашому селі
Майстри великі — ковалі.

Щораз, як з школи я вертав,
То по дорозі зазираю
До кузень їхніх. О, ясні
Хвилини пам'яті мені!

Було дивлюся з-під долонь,
Як креше з горна злий вогонь,
Як поруч міх перехилився,—
Сопів, мов кінь, що притомивсь;

Як на розпечений метал
Великий молот налітає,
І на ковадлі, що гуло,—
Народжувалось чересло.

Чомусь пригадував в ту мить
Його поезії,— завчить
Мені прийшлося їх якраз,
Як переходив в третій клас.

Було із кузень понад яр,
На гостру жужелицю-згар,
Що розкотилась по землі,
Спочити вийдуть ковалі,

* Книга віршів «Жита красуються» була підготовлена автором до видання у 1941 р., але світ побачила уже після війни у збірці Вибраного в циклі під тією ж назвою.

Спочити вийдуть, покурить,
Про те, про се поговорить;
І часом хтось один із них,
Таких кремезних, мовчазних,

До мене мовить: «А... синок,
Ти почитав би ще разок
Оті поезії...» І я,—
У цьому гордість є моя,—
Тоді читав для них Франка.

.
І зараз я, у цвіті літ,
Його і клич, і заповіт:
З туману йти до сонця правд,
Щоб світ досяг визвольних прав,—
Несу в своїх простих піснях
На щастя всім у наших днях!

П. Г. ТИЧИНІ

Я запитую в поля, у вітра,
Чом веселкою грає палітра
Мови простої, мудрої в нього?
Мовить поле і вітер мені:
— Хочеш знати!.. В минулії дні
Доля гнула його ще малого,
І життя у труді він пізнав,
Через те дужий голос здійняв.

Ось іду я на луки до річки,
До тієї, що золотом стрічки
Грає в'юнко; я знову про нього...
Мовить річка у шумах отав:
— Він приходив до мене, питав
Про дорогу до щастя земного,
Через те всю премудрість у днях
Мужнім голосом зніс у піснях.

Я спішу й до зеленого лісу;
За дерев таємничу завісу
Заховавшись, питаю про нього.
Мовлять співами птиці між віт:
— Через те, що багато вже літ
Ми — музика із лісу дзвінкого —
Оживаєм у віршах ізнов,
Як досяглисть життя, як любов.

Часто в мріях в оселі лечу я,
В кожне серце, як в двері, стучу я
І допитуюсь правди про нього.
Мовлять: — Він поетичне своє
В нас шукає і нам віддає,
Через те в нього мудрості много,
Через те чути пісню в краю,
Ніби сурму в побіднім бою!

27. I. 1941 р.

РІДНИЙ КРАЙ

Земля парує,
Димком блакитним в небо йде.
Весна віщує
Життя прекрасне, молоде.
І день сміється
В безмежжі сонячних степів,
До серця лється
Натхнений жайворонка спів.
І пісня волі
Підводиться на повний зріст.
В широкім полі
Її співає тракторист.
В цвітінні гілки
І в тім, як кружать журавлі,
Стремління скільки
В піснях щасливої землі.
Серця зігріті
Єднає в праці творчий май...
Немає в світі
Від тебе кращого, мій край!

ТРУД

Глянь, розкривається назустріч
сонцю й грозам
Руками пружними запліднений
чорнозем...
М. Рильський

У променисті теплі дні
Жита, як лози, в полі новім,
І сяють квіти чарівні,—
Весь луг у запаху медовім.
І сад — коханець трударів —
Ще кволі зав'язі скріпляє.
Бджола летить на цвіт лугів
Й перевантажена вертає
На пасіку, повзе в свій дім
Крізь збурений льоток-віконце
І квітів пилом золотим
Встеляє слід на обolonці
Того ж льотка. Рясний бузок
Кладе цвітіння на штахети.
Чутно зворушливих пташок
Та солов'їв палкі дуети.
Кує зозуля у яру
З верха верби біля купальні.
У надрах вод мінливу гру
Заводять коропи дзеркальні.
В степах, — де толоки, — ширця,
Березки повно для худоби.

Сурмить сопілка, і серця
Ріднить вона. Всі хлібороби
Працюють в полі. У дворі
Ремонт машин. На дальні гони,
Від сходу сонця до зорі,
Із кузні линуть передзвони.

* * *

Ось літо йде із росами в відерці,
Сміється співом синя далина.
І творча радість, збуджена у серці,
До плугу зве, до праці на ланах.

Ось літо йде у сонячнім намисті,
З дарунками заходить в табір трудовий.
І котить вітер хвилі колосисті,
Колосся хилить вітер степовий.

ЖИТА

Жита красуються, землі вклоняються,
Єдвабом криють даль, переливаються
Отак, як хвилі в синім морі;
Отак, як піски на просторі,
Вітрами зрушені, пересипаються,—
Ніколи їх краси не зрозуміть,
Якщо душею їх не полюбить!

СВІТАННЯ

Укрийте мене, укрийте:
Я — ніч стара.
Нездужаю.

П. Тичина

Поклавши голову на груди Степу,
Скорботна Мати Ніч ще досипає
І наганяє тишею сонливість
На Місяця — свого синка ясного;
А він все бавиться; дивись! заплакав:
І зорі — сльози Місяця — із неба
Вона стурбовано встає, простує
На неї, Матір Ніч, вогнем спадають!
Житами-росами, садами, лісом,
Бере його на руки, — звеселився! —
І пеленає хмарками, і ніжно
Несе за небосхил: свіжіє вітер,
Туман мережаний услід за нею
Понад пониззям іздійма.
Світає.

ГОСПОДАР

Серед оновлених ланів
Стояв господар колективу,
І срібний жайворонка спів
Будив чуттів бадьюру зливу.

Він ще сильніш відчув ці дні,
Як зводиться й росте стеблина,
Як дзвонить вітер вдалині,
Як ґрунт насичує росина.

І серце сповнила любов,
Пориви творчі окрилила...
Щоб тільки град де не пройшов,
Щоб спека колос не спалила.

Вдивлявся пильно в жито він,
Що сонцем колос наливало.
О, скільки радісних хвилин
В роботі серце відчувало!

Упала крапля на чоло,
Чоло високеє і горде:
В Кремлі за труд йому було
Приколото на груди орден.

І я б хотів, щоб так завжди
Боролись всі за щастя краю,
Як мій товариш-бригадир,
Якого в пісні прославляю!

МАКІВКИ ЗБИРАЛА

Маківки збирала
на городі мати,
маківки збирала,
у снопи в'язала,
у снопи в'язала,
весело співала,
весело співала
мати моложава.

Гей, у колективі
мати жито жала,
із сестрою в полі
дружно працювала.
Гей, як жито падало,
з-під косарки падало,
слалося до ніг,
материних ніг,
щоб лягти у стіг,
у високий стіг,
під дзвінки пісні,
під нові пісні
у щасливі дні.
Гей, як жито падало
та клонилось долі,
та клонилось долі
у широкім полі:
на колгоспнім полі
не питала долі
мати, рідна мати —
сама доля клята,
та — минула доля,
удовина доля,
матері уклінно
змушена привітно
уклонитись в пояс,
мов дорідний колос,

гнути́сь до за́паски
і про́сити ласки,
в ма́тері про́сити,—
горе пере́жито.

Ма́ківки зби́рала
на го́роді ма́ти,
ма́ківки зби́рала,
у сно́пи в'язала,
у сно́пи в'язала,
весело́ спі́вала,
весело́ спі́вала
ма́ти мо́ложава.

БЕРІЗКА

Під дощем берізка біла
Край дороги на горбі
Ронить сльози голубі.

Я проїхав, оглянувся:
Залишилася сама
У журбі своїй — німа.

Та берізка, як дитинство,
Залишилась вдалині,—
Так привиділось мені.

ПУШКІНСЬКА ОСІНЬ

За вікнами була туманна осінь,
І дрібний дощ вдаряв у дах вагона,
І між дерев дими, неначе коси,
Тяглись за поїздом на перегонах.

І ми в теплі дорожнім на Одесу
В розмові дружній Пушкіна згадали,—
Що осінь він любив сильніш за весну;
Чому сильніш? — самі ж себе спитали.

Нас також осені хвилює тиша,
І золото лісів, і далі димні...
О наші дні! Весна душі миліша,
Коли народжується світ в людині.

ЛИСТОЧОК

Останній листочок
Скрашав мій гайочок.

Весною він з гілки,
Як пісня сопілки,
Бринів, якщо вітер
Гойдався на вітах.

Улітку він тінню
Долав спеку синю.
Скидав зерно-роси
На трав'яні коси.

А в осінь покволу,
Самотній, додолу
Із гілки зірвався,
На сонці зайнявся...

Ой вийшла кохана
У гай спозарана,
Ступила з доріжки,
І слід її ніжки
Лишивсь на листочку,
Кленовім листочку,—
Він в землю, привітний,
Угруз, непомітний.

То був не листочок,
А серця шматочок.

ГОРЕ

За рікою під горою,
На кленові між сосною,
Двоє голубів сиділи,
Закохано воркотіли
І одне одному в очі
Дивилися аж до ночі.
Потім, вітром сполохані,
Ізнялися закохані.

Та голуба буря збила,
Дужі крила надломила.
Ой як йому ізлітати,
На клен-дерево сідати?
Тужить голуб, томить ноги,—
По землі його дороги.
Слізно зорить він ізнизу
На свою голубку сизу.

А голубка над ланами
Має, грає крилоньками.
Перед нею всі простори,—
Не зарадить другу в горі.

НА ДНІПРІ *

Погасло сонце за горою,
Мов сяйво з дальнього вікна.
Блищить Дніпро. В човні нас двоє.
Над нами зорі й тишина.

Під нами гай, що листя грою
Тривожить сонну глибину.
Отак пливти б нам за водою
З тобою, друже, вдалину.

7. IV. 1939 р.

* Вірш написаний спільно з В. Сосюрою

ВЕСНА ПРИЙШЛА *

Весна прийшла. І серце тане...
Стою в задумі край вікна.
В садах, квітками осіянна,
Пливе вечірня тишина.

Надворі хтось співає дзвінко,
І за вікном, де синя мла,
Майнув берет, немов пушинка...
Вона прийшла, вона прийшла!

7. IV. 1939 р.

* Вірш написаний спільно з В. Сосюрою.

ЗИМОВИЙ МАЛЮНОК

Рань морозяну зустріти
Вийдемо на сніг...
Хуга-зимонька сердита
Прямо валить з ніг.

Та дарма! — бо із зимою
Дружим з давніх пір.
Це вона сріблом-габою
Покриває бір.

Покрива в полях колгоспних
Вруна в тихім сні.
Раді ми суворій гості
Так, як і весні.

Це вона, коли завіє,—
Не шукай доріг;
Під снігами обігріє
Все, що ти беріг.

В бездоріжжя лисом лає
В плавнях за селом,
Дибить коні, замітає
Слід саней кругом.

Гей, ніде нема такої,—
Гордимось ми,—
І красивої, і злої
Руської зими!

ЗАПОВІТ

Я був худеньким хлопчаком,
Ходив у п'ятий клас...
Тепер змужнілим почерком
Описую той час.

Далекий час коханого
Дитинства, що сплигло,
Як води снігу талого
Весною за село...

Пригадую: торбиною
Пишався між хлоп'ят,
Торбиною предивною,
Що висла аж до п'ят.

Корою пофарбована
Торбина та була,
Бабусею дарована,
Щоб книги берегла.

Найкраще я пригадую:
Ішла зима, а ми
Шумливою ватагою
Спускалися саньми...

Неждано з підвіконника,—
Хоч був дозвілля час,—
Похмурий сторож дзвоником
Позвав усіх у клас.

Ой, те, що ми довідались,
Що вчитель розповів...
Хоч дні вже ті на віддалі,
Не вистачає слів...

Як стіни похилилися,
І лави, і столи,—

В ясних сльозах відбилися,
В сльозах з очей сповзли.

І вчитель розхвильований
Змітав сльозу з лиця.
Тим горем ми злютовані
Поклали у серця

Велику клятву: битися
За правду, і в труді,
Як заповів, учитися
Учитель завсігди.

Ой ті слова гарячії,
Прощання відчуття,
Я щиро, по-дитячому
Нестиму все життя...

Колись ходив до школи я,—
В снігах лишився слід
Покручений, мов колія,
Від горя до побід.

Недарма мріла матінка
І наяву і в снах,
Що вийде син із затінку
На сонце, як весна.

Недарма в днину юною
Носив торбину ту,
Даровану бабунею
На долю золоту.

Дорога щастям встелена —
Я вийшов в люди, в світ,—
Бо в серці слово Леніна
Проніс як заповіт!

ОПОВІДАННЯ ПРО ДАВНО МИНУЛЕ

Знову вечір загляда до хати,
Сонечко сховав на ніч...
Заганя дітей померзлих мати
До бабусі спать на піч.
Від морозу зашарілись лиця
В гомінкої діввори...
Буде вітер в ковороті злиться
Сірим вовком до зорі.
На печі розсілася малеча,
Тепло в дружньому кругу.
В вікнах ширить очі синій вечір,
У степу здійма пургу.
З нами бабця і мурко-горошок;
Треться, лащиться хитрун...
— Будьте, бабцю, ви такі хороші,—
Просить менший брат-пустун,—
Розкажіть нам казочку маленьку
Про лисичку, про орлів...—
Просимо усі її. Старенька
Розуміє нас без слів.
— Ну, яку вам казку розказати?
Ось подумаю, тоді...—
Затихає гамір, сміх у хаті,—
Йде мороз — дід-бородій.
То бабуся шепелявить дітям
Ніжно, лагідно крізь сон,
Як жили колись на білім світі
Бідні люди, князь Гвідон.
А найбільша від бабусі ласка —
Навіть батько слуха сам —
Про Руслана і Людмилу казку
Як розкаже часом нам.
Кине мати прядку і куделю,
Теж підсяде до казок.
Каганець коптить похилу стелю,
Цвіркуна чутно дзвінок.
На печі не спить іще малеча,

Тихо в тісному кругу.
В шибах очі щурить синій вечір,
Вие вовком на снігу.

• • • • •
Та літа спливли, і ми — дорослі,
Путь широка пролягла.
З'їдемо в колгосп до батька в гості,
До хатини край села;
До хатини, де шумлять ялини,
Стріху вітер чепурить,
Щоб у радісні, нові хвилини
Про старе поговорить.
У кругу веселім вечорами
Сяє лампа Ілліча.
Той студент, той інженер... Між нами
Мати з радістю в очах.
Тільки пам'ять про бабусю рідну —
У біді зжила літа...
Ех, роки зійшли так незавидно —
Вмерла, ніби сирота!
А казки живуть, їм вічно жити,—
Хто в дитинстві їх не знав!
А чи знала, бабцю, хто казки ті
У минулім написав?
Склав народ і Пушкін бунтівливий,
Що царем убитий був.
В миколаївські часи жахливі
Людське горе він відчув.
Закликав у віршах всі народи,
Закликав до правди верховин...
Народилась сонячна свобода,
Про яку лиш мріяв він.
Знову вечір загляда до хати,
Сонечко сховав на ніч...
О бабусю, як не пригадати
Ті казки і ніжну твою річ!

ФРАГМЕНТ

Народе мій! Як помирає воїн в полі,
В задимленім, карбованім війною,
І чорні хижакі спускаються поволі,
Кричать злорадно так над головою,
А він від болю пересохлими губами
В осінньому злотавім видноколі
Собі бажає смерті, друзям тільки волі
Прохає, зранений кривавими сльозами
Поміж покляклыми, загнилими житами.

Але іде полями дівчина-порада,
Бере його, підводить, зіллям напуває,
Така прихильна, ласкава і рада,
Бинтами, мов дитину, повиває
І гонить смерть цілунком милосердним...
І ворони прехижі одлітають.

Ще буде жити воїн, жити і боротись!

*с. Війтівці,
25. IX. 1941 р.*

УКРАЇНСЬКІ ДІВЧАТА

Дівчата, дівчата,
Вкраїнські дівчата,
Дорожчі, миліші
Від щирого злата.

Дивлюся на вас я,
Дивлюсь і гадаю,
Тяжку вашу долю,
Гірку проклинаю.

Ой доле! Ой доле!
Ну, як не ридати!
У злиднях, у горі
Тепер вам конати.

На панщині жити,
В неволі робити,
Старими піснями
Ізнов голосити.

Сопілко з калини,
Зелена гілко,
Про долю дівочу
Заграй ти, сопілко.

Це ти як заграєш,
Серця надриваєш.
Чому ти, сопілко,
Так тужно співаєш?

Дівчата, дівчата,
Печаллю повіті,
Хто буде, хто буде
Вас ніжно любити?

І кажуть дівчата:
— Ще хлопці проучать
Панів-лиходіїв,
Зловісних, як туча.

Ми з хлопцями разом
Боролись за волю,
За волю, за волю,
За кращую долю.

.
Бо ми таки вірим,
Бо ми таки знаєм,
Що волю повернем
До рідного краю!

*Київ,
25. X. 1941 р.*

* * *

Ой шумує тополя
Серед рідного поля.

Її вітер, високу,
Нагина одиноку.
Вона листям, ой леле,
Про життя невеселе
Шепче вітрові-брату.
Він по світу, крилатий,
Скрізь гасає, літає,
Всім про нас повідає.

То шумить не тополя —
Материнська доля!

*с. Липки,
З. XI. 41.*

ДО ЗБРОЇ!

Піднімайсь, народ! До зброї!
Враз позбудемось лихої
Долі рабської, тюрми!
Піднімайсь, народ, з п'ятьми!

Хто не любить з нас свободи!
Чи де є такі народи
На великій всій землі,
Щоб не йшли до неї в млі?

Всі народи йдуть до волі,
Що в ясному видноколі
Промениться повсякчас
І ріднить, братає нас.

Не життя без неї люду.
Це вона серця нам будить,
Як весінне сонце грунт,
І надії знов ростуть.

Нам свобода, воля краю
Над усе дорожчі, знаю.
Ми їх любим, як один,
Так, як матір любить син.

Вічно скніти, бути битим,
За свій труд чекать, просити
Ласки в німця, похвальби?
Хай це чинять лиш раби!

Б'ють кати нас батогами,
Розправляються із нами...
Що ж, умремо у бою,
Ніж знеславим юнь свою!

До свободи! До свободи!
Уставайте, смілі, горді,
Із мечами у руках,
Ворогам усім на страх!

Уставай, народе мій,
На побідний, правий бій!

*с. Липки,
31. I. 1942 р.*

ЗАБИРАЮТЬ ОКУПАНТИ ХЛІБ

Забирають окупанти хліб,
Забирають окупанти сало.
Що ж тобі, мій трудовий нарід,
Від фашистів перепало?

Перепали чорні нагаї,
Перепали кулі пана.
Що ж, кохані, дорогі мої,
Та робить тепера станем?

Що робити? Окупанта будем бить,
Кріпко будемо і хутко!
Дасть він драла в ту побідну мить,
Побіжить, конаючи, він прудко!

Побіжить, але куди? У дім?
Ой не буде в супостата дому,
Як пройти услід за ним
Путь Суворова знайому.

Відберемо все, що в нас накрав,
І за кров братів розплату
В його край несім, щоб пам'ятав
Нашу помсту, міць крилату.

Не підійме ворог голови.
Заживуть народи, вільні люди.
Будуть весни сонячні, нові,
Будуть жить брати повсюди!

Все бере, грабує бузувір,
Їсть український хліб і сало.
Ну, покіль нехай лютує звір,—
Відітнем йому ще хвіст і жало!

5. II. 1942 р.

НА НІМЕЦЬКУ ВІДОЗВУ
ПРО МЕТАЛЕВИЙ БРУХТ
ДО НАСЕЛЕННЯ ОКУПОВАНИХ
ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

Німець-перець-ковбаса
Обізвавсь до нас з-баса:
— Гей, свинець даруйте, мідь,
Буду кулі нові лить,
Буду кулі нові лити,
Від синів вас боронити,
Що супроти мене йдуть,
До Німеччини женуть.
Стоїть мати коло тина,
Виглядає мати сина.
Нема сина із походу,
Б'ється син той за свободу.
— Може, сина і не буде,—
Йй говорять добрі люди,—
Якщо,— кажуть,— будеш, мати,
Свого сина звоювати:
Кожух німцю дарувати,
З свинця кулю одливати...

Отож чуйте, українці!
Не даруйте злomu німцю
Ні свинцю, ні паляниці,
Аж нічого,— тільки він
Ворог наш, йому крізь тин
Дулю з маком простягайте,
А як треба, то й ставайте
До визвольних гордих лав!
Всяк свою свободу слав!

І зустріне мати сина,
Йй стане вільна Україна!

*с. Липки,
6 лютого 1942 р.*

МАТЕРІ ДРУГА

Я до тебе через цвинтар йшов,
Тільки не побачив, не знайшов...

На кутку жила ти, край села,
Крута стежка через гору йшла.

Крута стежка, як твоє життя,—
Більш нема до нього вороття.

Нахилилася шипшина в сніг
Аж на стежку аж до моїх ніг.

Був колись у тебе син один...
Тільки де він нині, рідний син?

Проти німця воювать пішов.
Навістить тебе від нього йшов.

Твою хату запалили пси,
Щоб боялись люди їх усі.

А тебе за те, що син Іван
Був червоний славний партизан,

Положили в землю, в білий сніг,
Під кущем шипшини біля двох доріг.

Біля двох доріг тих край села
Через цвинтар стежка пролягла.

*с. Липки,
11. II. 1942 р.*

МИ В СЕЛІ КРИВОМУ

Ми в селі Кривому
За п'ять верст від дому,
У гостинній хаті,
На м'якій кроваті —
Я й Степан — спимо.

Вчора ми сиділи,
Горе розділили
За столом в розмові
Дружній вечоровій,—
Кожному своє!

Думи самотинні.
Де-то наші нині,
Що боронять землю
Степову веселу,
Край від ворогів?

Сонечко надворі
Сніг на осокорі
Ніжно позлотило,
В хату поспішило,
Розбудило нас.

Хата загуділа,
Рідна хата, мила,
Діти, наче птиці,
Гомонять — синиці,
Ой, які ж бо ви!

От і відпочили,
Друга навістили
У селі Кривому,
А тепер додому,
Бо чекають нас.

Час додому, час!

*с. Криве,
13. II. 1942 р.*

ЩО ТРЕБА РОБИТИ З ОКУПАНТАМИ

Ворог каже: курку дай!
Ворог каже: масла дай!
Ворог каже: все віддай
І в могилу поганяй!

Ех, проклята сарана!
Чортів ворог, на! —
І вліпив я кулю
Ворогу в кирпулю.

Поточився ворог геть
Прямо через тин.
Тільки не підвівся,
Кулею вдавився,—

Бо в руках була
Рятівниця зла,
Я його з рушниці
Вбив біля криниці.

Хай за ним заплаче
Мати і його,
Кодло їх собаче —
Всі до одного.
Хай над ним закриче
Чорний ворон наш...

Взяв його гвинтівку,
Повний патронташ
І пішов з загоном
Бити ще драконів.

*с. Липки,
26. II. 1942 р.*

БРАТИ

О. В. і Н. Ф. Новицьким

Лише поріг переступили
Ми хати вашої, брати,
Як вість почули у простих
Словах, що серце окрилили.
Над нашим збідненим селом
З червонозоряним крилом
Радянські літаки літали
Й листівки ждані розкидали.

І я подумав: «Чи не мій
То брат, бува, літав над вами,
Що матір'ю в журбі святій
Оплаканий, що дорогий,
За матір б'ється з ворогами?»

Іще почули: Тут до нас
Словаки ходять у гостину,
Вони вітають Україну,
В розмові кажуть нам не раз,
Що Гітлеру б списали спину
Й звернули голову звірину.
Ось ви пождіть, вони якраз
Прийдуть сюди, хороші хлопці,
Слов'яни також, як і ми.

Усе радіють — в цьому році
Війна, мов, скінчиться, з п'ятьми
Засяє сонце над землею,
Над зореносною всією.
І все печаляться,— самі
Не хочуть того,— в смугу фронту
Відправлять скоро їхню роту.
Яка вмирати їм охота!
Та, мабуть, все ж підуть у бій.

І я подумав: «Чи не мій
То рідний брат, бува, другий
В бою зустрінеться із ними?..
Як із вояками лихими?»

.
Та десь господар розгадав
Мої думки і так сказав:
— Вони не будуть з нами битись,
В бою лиш хочуть, як брати,
З братами нашими зустрітись,
На бік на їхній перейти..

*с. Попельня,
1. III. 1942 р.*

Я ЛЮБЛЮ

Я до всього вас ревную,
Спокій цим собі руйную,
Люба, дорога.

Я ревную і до сонця,
Що крізь схилене віконце
Пестить коси вам.

Я ревную і до вітру,
Він розносить вість по світу,
Як цілує вас.

Я ревную і за погляд,
Бо до інших він не строгий,
Погляд дорогий.

Я ревную геть до всього,
Що для вас є дорогого,—
Так вас полюбив.

Я хотів би цвітом бути,
Щоб весь біль мені відчути,
Як зірвете ви!

*с. Липки,
4. III. 1942 р.*

НА РОЗЛУКУ

Дайте руку на розлуку,
Угамуйте серця муку
Хоч на мить одну.
Може, нам більш не зустрійтись,
З ворогами їду битись,
Їду на війну.

.
Якщо станеться, весною
Не повернуся із бою,
Згадайте мене,—
Може, це в могилі, в полі
Угамує серця болі,
Спокій поверне.

Упаде роса із клена
На могилі біля мене,
Буду думать я,
Що то ваша сльозина,
Благородна, добра Зіна,
Любонько моя!

*с. Липки,
6. III. 1942 р.*

ТОВАРИШУ

Ти, друже-брате, не гнівись,
А тільки тим іще гордись,
Що ми про діло в ділі спорим.
Як суперечки перебором,
Піде робота краще в нас,
І скажем ворогові: «Зась
До світлої братів країни —
До Росії, до України».
Немає гіршого в житті,
Коли лягає на путі
Незгоди тінява, незгоди,
Тоді і думати нам годі
Про перемогу, зрозумій,
Товаришу хороший мій.
Ти Спартака і Еномая
Згадай, як згинула святая
Свобода через їх незгоди,—
Страждають лиш тому народи!
Далеко треба наше «я»,—
Це перша заповідь в боях,—
Ховать в собі на дні, глибоко
І краще буде бачить око.
Якщо і я у чомусь винен,
Так гніватись ти не повинен,
А лиш скажи відверто враз,—
І буде згода поміж нас.
Таких, як ми, багато сотень,
Що на фашистів стали проти
І розіб'ють їх: як ми,
Дійдуть до волі із птьми.
Разом і батька бити добре,—
Говорить наш народ хоробрий.
Пишу з любов'ю це тобі.
Одна нас мати породила,
Одна нас мати ізростила,—
Разом іти нам в боротьбі.
На руку, друже, на тобі!

7. III. 1942 р.

ФАШИСТСЬКА «КУЛЬТУРА»

Ми крутимо жорна, як люди первісні,
Щоденно я чую розмови зловісні:
Коли б його терло отак по кістках
За те, що примусив тримати в руках
Ці жорна голодні, ці жорна камінні.
Їх крутимо, скорбні, їх крутимо, гнівні,
Невже це культура, невже це прогрес?
Томися у поті, купайсь в ньому весь.
Мабуть, це культура, фашистська «культура»!
Ой, хитра культура, для німців не дура.
— Лежить хліб в коморі,— закрито млини,
Забрать його краще,— мудрують пани,—
Бо скільки-то дядько намеле на жорнах? —
«Культура» фашистська, «культура» потворна!
Так «визволив» Гітлер українських синів
Від клопоту зайвого, бач, від млинів.
Ще вділить він поля, наріже на спині,
Щоб краще жилося йому на Україні.
Ще й «визволить» дума від всього і всіх,
Голодним — щоб сльози, а Гітлеру — сміх.
Він хоче з торбами по лісу, по полю
Пустити шукать нас жебрацькую долю.
Він хоче із рідної хати в степи
Нас вигнати, клятий, віднять їх собі.
До зброї стаєм ми, покинувши жорна,—
«Культура» фашистська, «культура» потворна!

*с. Липки,
7. III. 1942 р.*

РОЗЖЕНИ МОЮ ДОСАДУ

Біля грубки, біля пічки
Просиділи цілу нічку,
Просідили, прогадали
І нічого не сказали
Про чуття своє, кохання.
Так застало нас світання.

Сонце в вікна заглядає,
Сонце хмарки розсуває,
По саду іде, крокує,
Ранню весну пророкує.
Ранню весну... Тільки де ми
Будемо, куди підемо,
Поки прийде та весна
У замріяних у снах?

Вітер також бродить садом,
Сніг змітає з палісаду...
Розжени мою досаду,
Сум і горе розжени ти,
Поки прийдуть дні весни ті,
Поки зійдуть волі зерна,
Поки волю ми повернем
Та коханням, дорогою,
Серця два в одно з'єднаєм.

Всю досаду розжени ти,
Щоб тепер і потім жити
Веселіше нам було
Й діло всяке спірно йшло.

10. III. 1942 р.

* * *

Я не знаю, що зі мною:
Вічно хтів би бути з тобою
І подобатись тобі,
Свої очі голубі
У твої втопити карі,
І сидіти вдвох у парі,
І на бій з тобою йти
До мети!

Перед нами гори, море,
Навкруги одне лиш горе...
Тільки гори перейшли б,
Море теж переплили б.
І не стало б горя й муки.
Дай мені свої ти руки!
Ти зі мною сотні літ
Будеш, ніби маків цвіт.

Що б там люди не казали,
Що про нас би не питали,
Вір в однім мені, кохана,
Лиш не стало б в серці рани,
А про інше все байдуже.
Горем змучений я дуже,
Полюбив тебе навек,
Бо до тебе серцем звик.

*с. Липки,
11.ІІІ.1942 р.*

* * *

Ви, наче сонечко, всміхнулись,
А цілий ранок ви були
Така похмура, невесела...
І ось надії розцвіли,
Мов рожі білі в тихім лузі.
На серці радість і любов.
Ми знову — друзі, знову друзі...
Любов, як сонце, гріє кров!

Я вас люблю любов'ю брата,
Нехай щаслива буде хата,
Що вас зростила. Тільки я
Усе ж хотів би нас з'єднати,
Щоб я був ваш, а ви — моя.

*с. Липки,
19 березня 1942 р.*

В. ТИХОМИРОВУ

— Чого сумний ти, друже Валентине?
Нехай печаль, як сніг надворі, згине.
Ти будь бадьорий і веселий,
Вже скоро наші бідні села,
А з ними я і ти в двобій
Підем фашистів різати — на бій.

Хто, друже, не сумний у дні весни,
Той переможцем вийде із війни.

21. III. 1942 р.

ЧАЙКА

Д. С.

Прилетіла чаєчка,—
Значить, вже весна.
Повна води ямочка,
Синь в воді ясна.

А як так, то маємо
Волю повернуть,
Коні осідлаємо—
І за нею в путь.

В путь, нову доріженьку,
На луги, лани...
З дня зробили ніченьку,
Нічка — для війни.

Серед нас бажаная
Дівчина-сестра.
Веселить, братає нас
Дівчина-зоря.

Сестро, срібна чайка ти,
Вісниця весни,
Лиш не вмієш плакати,
Як вона, в ці дні.

Ми поміж перелісків,—
Скрізь скирти, сіна,
Чути чайок верески,—
Значить, вже весна.

*с. Озера,
26. III. 1942 р.*

«РАДИСТУ» С.

Що найважче є для мене,
Це — як губляться надії...
Гнітись, віти, віти клена,
В буревіях, вітровіях,

Важко жити в цім запіллі,
Працювати нам з тобою.
Решту наших, що вціліли,
Треба вивести до бою.

Де брати, де наші рідні,
Де ж то друзі, нам кохані?
На порозі в хаті бідній
Став і думаю в цій рані.

Сходить сонце, сніг спадає,
Жайворонок біля дому...
Серце зранене співає,
Гонить смуток, гонить втому.

· · · · ·
Скоро зійде і у мене,
У моїй країні бідній,
Де сумують віти клена,
Біля хати, біля рідних,

Де простори України
Лютий злодій обіходить,
Де із сіл зробив руїну
Він, фашист, що верховодить.

Як хотів би я, щоб завше
Веселилось серце, доле,
Щоб українські села наші
Веселились в ріднім полі!

Як хотів би я, щоб мати,
І сестра, і дрібні діти
Заспівали б про убитих,—
Це про нас, що воювали,
Путь свободі прокладали
У німецькому ярмі.

2 квітня 1942 р.

СИНІ ОЧІ

В. Сосюрі — в Росію

Сині очі, сині очі,
Ніби небо серед ночі,
Розмержане зірками,—
Їх зустрів я між рядками
Віршів — гордості народу,
Мій товаришу Володю.
Як читаю про Марію,
Я, як ти, про очі мрію,
Я по них болю, друже,
Бо в великім горі дуже.
Як про очі ті читаю,
Так тебе завжди згадаю
І твою дружину, сина,
Що про них вся Україна
У піснях твоїх співає,
Свою тугу виливає
За свободою, Володю,
Гордість нашого народу.
Якби ось воно так сталось,
Щоб ті очі тут zostались,
Тут, на нашій Україні,
Вольні очі, сині-сині.
Як би так це швидко сталось,
Ми б з тобою пострічались,
Ми б з тобою обійнялись...
Тут про очі не журились,
З ними міцно поріднились,
Поріднились, покохались...

Треба німця перш розбити.
Будем очі ті любити,
Вольні очі в вольні ночі,
Ніби небо, сині-сині
Тут, на вольній Україні.

3 квітня 1942 р.

МАРІЇ

Маріє!
Чого в задумі ти завжди,
Чого в обличчі молодім
Якась печаль, журба витає,
І довгі вії опускає
Додолю смуток? Ну, чого?..
Ти не пройшла життя свого;
Ще міряти його війною
За краще краю, боротьбою
З лихим фашистом, зрозумій,
Голівку вище підійми,
Нехай в очах веселість грає,
Весела пісня з уст злітає
Й лунає твій веселий сміх,
Що радує і тішить всіх.
Адже ж узавтра день великий,
По-стародавньому великдень,
По-нашому ж — це день весни,
Що путь осяє для війни
Побідної твого народу,
Який верне собі свободу
В боях, де будеш ти, дівча.
Тому змінився ув очах,
Гони печаль з свого обличчя,
Сумною будь тобі не личить
У цю весняну передрань,
Шумливою, як буря, стань,
Маріє!

4. IV. 1942 р.

ДОЖИДАЄМ

Федору Степанюку

Де ти, Федоре, мій брате,
Як живеш ти, що ти робиш?
Чи бійців своїх торопиш
На Україну — пута рвати?

Торопи їх, друже-брате,
Повертайсь до нас, до хати,
Батька, матір обійняти,
Нас в неволі привітати.

Ми тебе, як сонця, ждемо,
Так, як сонця весняного.
Скільки горя в нас лихого.
Скільки горя в нас, ой, много!
Як його й переживемо...

Снився матері ти часто,
Рідним сестрам в цю годину...
Поросла доріжка рястом,
Де пройшов ти біля тину.

Дожидаєм, дожидаєм,
Дожидаєм цілим краєм
Всіх вас, милих, на Україну.
Бийте полчища ворожі,
Ми їх битимемо тоже,

Міцно битимемо в спину,
Вам, чекаючи, поможем.
Поспішай ти, друже-брате,
Нас з неволі визволяти!

*с. Липки,
8. IV. 1942 р.*

ДІВЧАТАМ ЛИПЕЦЬКИМ

Кто не разбросает зерна —
не соберет жатвы.

Кто не рискнет жизнью —
тот не победит врага.

Саади

Дівчата липецькі,
Хороші і рідні,
Невже ви змінились,
Злякались у ці дні?

Ні, ви не злякались!
Чого вам боятись?
Ви сміло з фашистом
Ставали змагатись.

.
Не треба лякатись
Чужинців жорстоких,
Коли в вашім серці
Ідеї високі.

.
Коли ви до бою
Ставали, дівчата,
Багато поривів
Було в вас, багато,
Багато роботи,
Єднання, підтримки,—
Такими завжди були
Наші вкраїнки.
Коли ви ставали
Боротись, так доти
Ви мусили битись,
Аж поки в роботі
Зійдуть довгождані
Заквітчані сходи,
Коли бідні люди
Діждуться свободи.

.
Оце так боротись,
Оце так вмирати,

Собі кращу долю
І сім'ям вертати.
Хіба ви, скажіте,
Було десь так, знали,
Щоб, діл не скінчивши,
Врожаї збирали?
Усе віддамо ми
Радянському краю.
У дні, що найтяжчі,
У дні цього маю.
Ой маю-розмаю,
Свободо святая,
Моя дорога!
Для тебе не шкода
Нічого, нічого,
Що з серцем зріднилось,
Що є дорогого.
Не шкода ні батька,
Ні матері, брата,
Аби не було більш
У нас супостата.
Життя не шкодую,
Що цвітом лиш стало,
Аби у майбутнім
В других квітувало;
Аби безконечно
Воно процвітало,
Щоб лиха нащадки
Ніколи не знали.

.
Ви мусите стійко
Ставати на ката,—
Коли вже вмирати,
Так мужньо вмирати!
Ми мусимо, любі,
Помститись за муки,
За смерть і за горе,
Що чорнії круки
Принесли до краю,
Де горя не знали
У дні цього маю.
Тоді заспіваєм
Бадьорої пісні,

І згинуть назавжди
Всі муки зловісні.
Сміліше до бою
Ставайте, подруги,
Хай смерті зазнають
Фашистські катюги!
Мужніше, мужніше
Ідіте на жертви,
Тоді нам, кохані,
Ніколи не вмерти!

.

*с. Липки,
30. IV. 1942 р.*

ПЕРШЕ ТРАВНЯ У НЕВОЛІ

Нехай живе велике свято
Труда і єдності народів,
Воно вливає сил багато
У груди вісникам свободи.

Привіт, знедолені селяни,
Привіт вам, труженики милі,
Сьогодні ви невольним станом
Здіймаєте чорнозем-ріллі.

Як тяжко це, як гірко, рідні,
На власнім полі будь рабами,
Та вірите ви в дні побідні,
І віра ця завжди із вами.

.

Для хижаків ростить отруту,
Робіть ножі із кіс, селяни,—
Так зможем ворога позбутись,
Скоріше сонце правди встане.

Нехай живе велике свято
Труда і єдності народів,
Що нам вливає сил багато
До боротьби за стяг свободи!

30. IV. 1942 р.

ЗІНАЇДІ

Зозуля сива, легкокрила кує,
Лиш вірю в щастя, дружино мила, твоє.
Ти будеш жити і любити мене,
А я... Чи смерть лиха, сердита мине?
А ти ростити будеш, люба, як знать,
Своїх білявих, білозубих малят.
І, може, згадують, плакати за тим,
Кого любила й фашистів біла із ним.
Із ким вітчизні, своєму краю, в ті дні
Вертала долю ясного мая з війни.
Отак бажав в війні спокою на мить,
Щоб тих дітей колись з тобою ростить.
Тому колюча і болюча любов
Лягла на серце, ніби туга, ізнов.

3.V.1942 р.

ТИ — ЯК ЗІРКА В НЕБІ

Ой тумане, тумане,
Мій латаний талане,
Стелися ти низько,
Бо вже мила близько.
Я до неї рано
Увійду, тумане,
Скажу: — Мила, здрастуй,
Місяцю ти застуй,
Щоб він не дивився,
Світ його не лився,
Бо ворог прозріє,
Зразу осміліє,
Випустить гарячу
Кулю наудачу.

Скажу тобі тихо,
Моя мила втіхо,
Ти — як зірка в небі,
Кличеш все до себе,
Маниш, викликаєш,
Серце надриваєш...
Де б не був в дорозі,
Завше я в тривозі,
Мчу конем до тебе,
Зірко, серед неба.

Скажу: — Мила, чуєш,
Чом вдома ночуєш?
Добре знають, любя,
Ти для німців — згуба,
Бо всі твої друзі
В лісі та у лузі,
В партизанах, мила.
Тобі ворог крила
Може врізати, чуєш?
Чом вдома ночуєш?

Ой тумане, тумане,
Мій латаний талане,
Стелися густіше,
Серцю веселіше.
Я, як ти, клубками
Пройду між катами,
Не пройду, пролізу
У світанок сизий,
Як вберусь в хатину,
Заберу я Зіну.

4. V. 1942 р.

ВАСИЛЕВА ДОЛЯ

Василева ясна доля
Туманом покрита,
Ходить-бродить над степами,
Буйна, сумовита.
Вітер віє, сонце гріє,
А вона в тумані
З гранатою, з гвинтівкою,
В латанім жупані.
Чого вона у тумані?
Чого кучерява?
Чого буйна й сумовита
У весняних травах?
Чого така тая доля,
Мої милі друзі?
Бо від ворога конає
За волею в тузі.
Не дають їй процвітати,
Василевій долі,
Через те вона з туманом
Братається в полі,
Через те вона, мов месник,
В латанім жупані
Ходить-бродить над полями
Звечора до рання.
Ну, а вдень так в синіх соснах
Чи в темному гаю
Кулак кладе під голову,
Тихо спочиває.
У весняних сьйних травах,
У розквітлих травах
Шепочеться, розмоляє
Доленька лукава.
Через що такії муки
Тяжкі, незносимі,
Біля рідного подвір'я
Днями золотими?

Тільки де вже те подвір'я
Роду дорогого,—
Все чужее, все не тее
Через ката злого.
Тільки де вже та родина,—
Ой, як горя много!
Хижаки поклали в землю
Всю аж до малого.
Через те Василь блукає,—
Доля вже така,—
Через те Василь при зброї,
Ворога вбиває.
Не втече із них і жоден,
Попадуться в руки.
Мстить він міцно їм, ой міцно,
В десять раз за муки!

У лісі,
5. V. 1942 р.

ЧИ СМІЄМО?

Таке п'янке кохання!
Кохатися ж не смієм,
Любов в серцях лелієм
Від рання і до рання.
Чого в чуттях бунтуєм?
Іде війна навколо,
Але в душі не голо:
Любов — як сад, квітує.
Любов із боротьбою —
Подруги нерозлучні.
Ми мріємо, як учні,
Побратися з тобою,
Зійтись, як переможем,
Як ворога здолаєм,
Ми так цього бажаєм,
Що й розказать не можем!

Таке п'янке кохання,—
Кохатися не смієм!
Хто любить в це світання,
Той воювати вміє!

7. V. 1942 р.

Я ЖДАВ ТЕБЕ

Я ждав тебе. Тривоживсь недаремно.
Ти не прийшла. Вже стало темно
Надворі і на серці.
Любов і смерть на герці
Зійшлись, як злії тучі,
У блискавках, гримучі,
І б'ються за обиди.
Хто переможцем вийде?
Кому лягти, як жертві?

Ти не прийшла. Ти — у лещатах смерті.
Так я іду. Не дам тобі померти.
Тебе врятую щирими чуттями,
І смерть не стане поміж нами.

Любов сильніша смерті!

8.V.1942 р.

БАЖАННЯ

Ти так хотіла сина,
Похожого на мене,
Щоб він, кохана Зіна,
Тобі казав би: нене...

Ти так його хотіла
І разом з тим боялась,
Голубка сизокрила,
Тому цього не сталось.

А то б він ріс, тривожив
І радував би матір,
Такий на мене схожий,
Моїм ім'ям назватий.

Ходив би він до школи,
Співав би пісню волі,
Що воїн, я, Микола,
Складав у лісі, в полі.

Я в братській буду, Зіна,
Лежати поміж кленів...
Ти так хотіла сина,
Похожого на мене.

*В Х-ському лісі,
10 травня 1942 р.*

МЕНЕ НЕМА

Мене нема.
Поцілунками прикрила,
Ніби квітами, обсипала мила.

Мене нема.
Наді мною сосни сиві
І очі рідні в їхній зливі.

Мене нема.
Бо соловей співає,
Спокійно трелі розсипає.

Мене нема.
Бо тиша скрізь замліла,
Що бурі родить сміло.

Мене нема.
Нема? Казати годі!
Я буревій у дні свободи.

Мене нема?
Цілунами, що будять,
Я кріпну, я расту, підводжусь всюди.

10. V. 1942 р.

КАРІ ОЧІ

Карі очі, карі очі,
Ніби зорі серед ночі,
Сяють, сяють, вигравають,
Бідне серце надривають.
Як хотілося б, хотілось
Полетіть до них на крилах,
Тоді б в грудях серце билось
Спокійніше, кріпла б сила,
Що увись мене носила.

Карі очі, карі очі,
Як вогні, горять із ночі,
Сяють, сяють, пламеніють,—
Може, серце й обігріють.
Підійду до вогоньків тих,
Побіжу, конем проскачу.
Тільки бачу, тільки бачу —
Не дійду і не доскачу
У путі до вогоньків тих.

Карі очі, карі очі —
Соловейка спів із ночі,
Мелодійний, мелодійний,
Серцю змученому рідний.

Як хотів би я ще ближче
З ним зізнатися, здружитись,
Щоб співалось веселіше,
Щоб без муки жити, жити,
Тих очей не розлюбити.

Карі очі — ясні зорі! —
Люди так про вас говорять,—
Не долинути до зір тих,
Не зустрітись з ними, вірте.

Карі очі, мов огні ті,
Золотої ночі ниті,
Ниті ті, що не зібрати,
На клубок не намотати.
Карі очі — спів пташиний,
Що розрадою віднині
У коханні серцю мому
По путі у ліс від дому.

Отакі-то карі очі
У невільні темні ночі,
Як люблю їх, як лелію,
Я за них завжди болю,
Щоб вони і в вільні ночі
Сяли, вільні карі очі.

13.V.1942 р.

В МАЮ

В березняку в дзвінкім маю
Ти душу зранила мою.

Тоді співали солов'ї,
Був сум в душі моїй.
Тоді цвіли луги, ліси,—
В душі посуха: ні роси.
Тоді всміхався вечір-пан,
В душі було багато ран.

Чого ти душу обпекла?
До серця стежку як знайшла?

— Пройшла дорогою весни
Крізь спокій твій, крізь ранні сні.
Тобі подобалась в ті дні,
Хоч не подобавсь ти мені.
Тому в дзвінкім гаю, в маю
Я душу зранила твою.

15. V. 1942 р.

НА ІРПЕНІ

А луг цвіте красиво як,
Цвіте, переливається,
Тут доля кріпнула моя,
Отут вона й кінчається.
О ні! Не скоро буде так,
Іще мені підводиться.
Як луг, шумлять мої літа,—
Життя не переводиться!

В повітрі птахів передзвін,
Усе на сонці вигріте.
Мені природа — сум один,
Не радує, чи вірите?
Бо де вже тую радість взять,
Як все про смерть нагадує,—
Оця природа, треба знать,
Чужинців тільки радує!

Мов ізумруд, весінній ліс
На вітрові качається.
На Ірпені, де я ізріс,
Літа мої стрічаються.
Стрічаються в жорстокі дні,
У дні війни з німотою,—
Тому оці думки мені
Прийшли із неохотою.

*с. Липки — Ірпінь,
16.V. 1942 р.*

* * *

Часом я тебе не розумію,
Що за настрій в тебе і чого
Він такий, аж серце в мене мліє
З настрою поганого твого.

Чи тому з тобою ми зійшлися,
Полюбились кріпко, назавжди,
Щоб ламати те, чому клялися,
Що було сильнішим від біди.

Ми збирались вічно жити, працювати,
Піднімати інших на бої,
Щоб рука фашиста не палила хати,
Щоб жили батьки твої, мої;

Щоб сади, хати біленькі, серцю рідні,
Красувалися в степах, цвіли,
Щоб ніколи не було в нас бідних,
Скривджених, а л ю д и щоб були.

Зрозумій слова ти вірша цього
Дружбу вічну — мужа і жони.
Ми з тобою мусим ще сказати много
Про геройство, муки в дні війни.

Часто я тебе не розумію,
Мовби хтось з тобою щось зробив.
Будь проста, любити я зумію
Так, як ще нікого не любив.

20. V. 1942 р.

ТОБІ

Ти пішов по друзів,
Що не повернулись.
Серце моє в тузі.
Смутком обгорнулось.

По Маринку й Сашу
Ти пішов, коханий,
Щоб загоїть нашу
Найболючу рану.

Ти пішов по друзів,
Виручить їх з скрути,
Лісом йшов, по лузі
Із наганом, лютий.

Як вони — вернешся,—
Чую серцем, плачу...
Чи усіх діждешся,
Чи тебе побачу?

24. V. 1942 р.

У ГАЮ ДУБОВОМУ

У гаю дубовому старому,
Де рояться комарі і думи,
Я сидів без роду і без дому,
Я тебе чекав в тяжкій задумі.
Вітер набігав, гілля тріщало,
Збите листя падало зелене.
Як лишилось мало друзів, мало,
Тільки ти жива ще біля мене.
Двоє нас, а діла, скільки діла!
Треба рук нових, сміливих, мстивих!
Як і чим серця збудити, мила,
Як піднять на битву в цім пориві?
Будемо робити, сподіватись,
Ще піднімем їх, помстимся німцю,
Ще нам вільно буде тут стрічатись,
Нам, в ці дні знедоленим вкраїнцям.
У гаю дубовому старому,
Де рояться комарі і думи,
Двоє нас без роду і без дому
Пострічалися в тяжкій задумі.

24 травня 1942 р.

СЛЬОЗИ

Я тебе обидив, тяжко скривдив,
А того, хороша, і не знав, не відав,
Як перечив я тобі,
Що не смієш ти любить
Ще сильніш за мене зараз в травні,
Що не мусиш серцем ти болить,
Як не так я стану щось робить,—
І збудив цим сльози твої ранні.

Як це важко мому серцю,
Що в очах твоїх озерця
Народились, сповнені слізьми,
Як захвилювалися самі —
Без вітрів — краплинами,
Чистими перлинами.
Через журні вії — край
Впали на моє злослів'я,
Що родилось від нечів'я,
Впали сльози — серця водограй.
Сам тепер печалься, серце надривай,
Сльози ті цілунками,
Ласкою
Ніжно позбирай.

*У лісі с. Струцівка,
30 травня 1943 р.*

МАВКА

Ти — як мавка та, як мавка,
Лісова красивая чорнявка.
Як пройдеш ти — тільки вітерець —
Парубок моторний, в дуду грець,—
Кличе, закликає у танець.

Ти — як мавка та, як мавка,
Як пройдеш ти, тільки травка
Сколихнеться, а тебе нема,—
Жур одна лишається, тишина німа.

Вся природа: солов'ї-музики,
І зозулі, і дуби полян,
Я — тебе, ми любимо довіку,—
Бо на тебе тільки серцем глянь,
Від кохання будеш завше п'ян.

Ти — як мавка, дивовижна, чарівна,
Найпишніша в світі від усього,
Кароока Зіно, любка чорнобрива,
Ти, володарко життя мого!

Ти — як мавка та, як мавка,
Як пройдеш ти, тільки травка
Сколихнеться ледь помітно вслід,
За тобою квітне ясний цвіт,—
Через те у серці ти — на сотні літ!

*с. Липки,
3 червня 1942 р.*

ДО ЗУСТРІЧІ

Чи скоро стрінемось із вами,
Брати мої і друзі рідні,
Якими пройдете шляхами
Сюди, до нас, в оселі бідні?

Якими пройдете шляхами
До нас, на нашу Україну,
Щоб животворними літами
Відбудувать оцю руїну?

Вам важко буде упізнати
Все, що раніше процвітало
В багатих наших тихих хатах,
Де сонце правди вирувало.

Лиш рік минув, як ми остались,
Один лиш рік фашисти в селах,
А скільки горя ми зазнали,—
Нещасна доля, невесела!

ВІРШІ, ЯКІ ДО ОКРЕМИХ ЗБІРОК
НЕ ВХОДИЛИ

КОСОВИЦЯ

Ранок росами частує,
Степ шумить, маніфестує.
І з усіх, усіх боків
Линуть лави колосків.

А ще ж ранком та поранні
Ходять нивоньки убрані,
Та й на зустріч косарів
Схід червоний зажеврів.

Гей-но хмари ранковії
Уникають, рожевіють,—
То ж на славу косарям.
Грає ранкова зоря.

Щойно сіли на машину —
Злидні в дурні ми пошили:
Колоски вітають піт,
Бризни, сонечко, привіт.

Гей, на крилах радо грає,
Гуркотить із край — до краю
На мільйони гін — гінок
Понад горами купок.

1926 р.

СИНА ЧЕКАЛА

Вийшла на ганок,
Сина чекала.
Вечір багряний.
Сутінки карі.

Горем зігнута.
Тіло все цвіллю.
Скоро вернутись
Син обіцяв їй.

Пише: «Мамуню,
Як там малеча?
Чом не в комуні?
Жити ж там легше...»

Сперлась на ганок,
Сина чекала
В вечір багряний,
Присмерком карим.

*с. Липки,
1928 р.*

РАДІО

Від майдану лунко гомін
Припада до нив.
Всі прийшли відчуть сьогодні
Радість творчих днів.
Між юрбу летять намистом
Радіослова.
У селянським серці — місто
Й заводська весна.
Дві антени в синь розкрити
Простягли дроти,
А на них застряг із вітром
Про життя мотив.

*с. Липки,
1928 р.*

СЕКРЕТАР

Простий такий в обличчі,
Усмішка на устах.
Комсою уже двічі
Обраний секретар.
Завзятий, все б робити...
Товариш перший... що ж!..
Бо юний мох небритий
Лоскоче біля щок.
Робота завтра в полі
Під дзвінколунний сміх.
Надвечір в комсомолі
Свою гартує міць.

*с. Липки,
1928 р.*

В ШКОЛІ НАЙМИТСЬКОЇ МОЛОДІ

Трое їх,
Дівчат в кімнаті —
Наче сестри всі.
Тільки й туги в інтернаті —
Буйний гомін-сміх.
На шістнадцятую весну
Повернуло їм.
Скільки горя перенесли
В злиднях без сім'ї!
Ще недавно
Десь по наймах
(А гіркий же хліб!)
Розцвітали дні так марно,
Дні дитячих літ.
Так недавно...
Потім школа —
Гей, веселі дні!
І в очах волошок поле —
Радості, надій.
Трое їх —
Живуть, мов рідні,
В хаті квітчаній.
На стіні Ілліч привітно
Жмурить очі їм.

1929 р.

ЗНОВУ ВИШНЯКИ

Знову вишняки,
Лист увесь в цвіту.
Це ж колись я тут
Розцвітав палкий.
Скільки ж бо горінь
В кучеряву юнь —
Це ж у цім гаю
Прошуміли дні.
Я пішов з села
(Десь гули гудки),
Дві міцні руки,
Вірив в себе сам...
В гості повернув,—
Вишні всі в цвіту...
Це ж колись я тут
Зустрічав весну.

1929 р.

ДРУГОВІ

Знаєш — тоді на пероні
Потяг чекали ми, друже...
Сонце в вечірнім розгоні,
Хмари — мов прядива кужель...

Вітер здалека доносив
Вулиць, заводів відгомін...
Лист розпорошений... Осінь.
Рейки гадюкою в гони.

Ми тоді вперше розстались,
Ти посміхнувся востаннє...
Разом же, друже, зростали,
Разом робили в ливарні.

Й досі, мабуть, пам'ятаєш,
Очі— крицеві вагранки —
Жаль, мо', минулого стане,
Йдучи на лекцію ранком...

Знаєш — той вечір злотавий
В спогадах й зараз ще, друже.
Ми тоді мужньо розстались,
Вітер ридав десь в яругах.

1929 р.

УКРАЇНО! *

Україно, Україно!
Сяйво-золото степів.
Ми в твоїх лісах, долинах
Збройно стали на катів.

Йдуть жита повз ту хатину,
Де було так гарно жити.
Синє небо. Хмарки линуть.
І тополя шелестить.

Ми в кущах, пахучих травах;
Хтось там крадучись іде.
— Стій! — гукнули із застави:
Не пролізе гад ніде.

Подем, яром свіжий вітер,
Стиглий колос, мов штики...
З стягом, славою повитим,
В бій ідуть більшовики.

І фашисти скрізь конають,—
Їм від смерті не втекти.
У твоїх просторах, краю,
Їм судилось полягти!

*Діюча армія,
1941 р.*

* Вірш написано спільно з М. Гарцманом.

МИРГОРОД *

Священна, золота земля,
Де геній Гоголя розквітнув,
Де він — розумне немовля —
Дивись на небо це привітне.

І у думках його росли
Правдиві образи, величні,
Що ніби в казці розцвіли
І стали незабутні, вічні.

І от на землю цю бандит
Веде свої ватаги чорні.
Та ми незламні, непоборні,
Бо з нами людство, з нами світ.

Всі миргородці, як один,
На захист стали Батьківщини,
На бій іде із батьком син,
Щоб землю, де родивсь він —
Великий Гоголь, — від руїн
В боях жорстоких захистить,
Фашистів, варварів розбить!

*м. Миргород,
5 серпня 1941 р.*

* Вірш написаний спільно з Є. Фомінім

ПОЕМИ

До розділу ввійшли поеми, які за життя автора не друкувались.

ВІД ЩИРОГО СЕРЦЯ

Розділ з героїчної епопеї

Що в житті є найцінніше,
Що в житті є наймиліше,
Найлюбиміше, найближче,
Що дарить багатства люду,
Що природу звеселяє
Для малого і старого,
Що дає наснагу праці,
Що ростить хліба у полі,
Буйно з ними колоситься,
Що орла підносить в небо,
Що сильніше сонця гріє
У морози і весною?

По усій землі, повсюди
Відповість правдиве серце
Вільнодумної людини,
Відповість гарячим словом:
Це — свобода, це — свобода!
Та народові свобода
Дістається ой не легко —
За свободу кров'ю платять,
Хоч яка життю ціна є,
Як людина у неволі,—
Не життя — а гірше смерті!

У моїм краю щасливим —
Співи радісні свободи,—
Бо народи одностайно
Піднялися за свободу.

По хатах лишивши горе,
На панів ставали збройно.
Йшли на бій — міста робочі,
Йшли на бій — бідняцькі села.
Бились в холод, бились в голод,
І маячила свобода,

Розгортаючи знамена,
Наче крила буревісник
Під вітрами-бурунами.

Так було розбито панство —
І народ на волю вийшов,
Героїчний і рішучий!

Та й зажив народ на славу,
Та й зажив народ на славу!
Є що з'їсти, є що спити,
Є у чому й походити;
Уродливий і веселий,
Сам собі і пан і цар він.
Слава ж Ленінові, слава!

В неповторних буднях наших,
У привіллі та дозвіллі
Часто згадуєм героїв,
Що загинули за волю,
Буйні голови зложили,
Аби ми жили по-людськи.
Це про них вітри співають,
Птиці в лузі в час ранковий,
Трави пісню колисають —
Про героїв, про героїв.

(1939 р.)

СЛОВО ПРО ПАРТИЗАНА ЗАХАРА

Озуть пана у постолі!
(Із «Фата моргана»
М. Коцюбинського)

I

Прокинулась від сну земля
І зарябіли скрізь поля.
Хоч по долинках сніг і лід,
Та сонце стало на обід
І гріє, красне, так як слід.
Димком парує зжовклий лід,
Зникають пізні сніги.
Трава весела навкруги.
Ще так недавно йшла зима —
І ось вже холоду нема!
Земля, мов хліб, пашить, зіходить;
Високо в небі сонце ходить.

І по-новому день синіє,
Проміння в далях ніжно мліє.
І звідти, де далекий ірій,
Прилинув жайворонок сірий.
За день — бузько прилине з Нілу,
На клуню сяде він похилу
І клекотати довго буде;
Весела ластівка прибуде...
Весна надії в серці будить,
Порив окрилює вона! —
Щаслива, радісна весна!
І люди йдуть у степ бродить...

Вода із стріхи-бороди
На землю скапує. Весна!
Вже скоро перша борозна
Розкрає ґрунт в нових степах.
Лисніть полицям на плугах —

Рілля почистить так метал,
Щоб яскравіш за сонце став!

Весна! На північ — журавлі,
Луна лягає по землі.
По тасьмах, кручених стежках
Іде вона у полинах,
Мов дівчина ясної вроди.
Струмують, ґрунт змивають води.
Біжать воркуючи струмки
До повноводої ріки,
І так збивають жовту піну, —
З гори струмкам нема зупину.
Розмита глина по ярах
Зривається, полонить страх,
Коли із грюкотом глухим
Земля завалом дужим, злим,
Мов грім далекий, прегримить.

Вода, спадаючи, дзвенить.
Сміються діти біля тину,
У воду тичуть хворостину,
Тріски кидають в каламуть,
Із школи весело ідуть.

Вирівнює бабуня спину,
В них віднімає хворостину,
Стидає мокрих пустунів,
Який вже там в бабусі гнів,
Коли весна іде з полів,
Теплінь спішить до нас в гостину...
Вирівнює бабуня спину.

Лежать чорнозему масиви...
Пливуть хмарки у небі сиві.
Вітрець теплом із півдня віє
І день під сонцем половіє.
Блищить, як дзеркало, від сонця
У глибині з-під стріх віконце.
І пинить річка в берегах,
Гне верболози на лугах.

Аж із-за синіх Кримських гір
Весна прийшла, хоч вір не вір.

І вийшов Клим Мовчун надвір;
На вигоні узявся в боки,
Аж там, де сяє степ широкий,
Він бачить: в ногу землемір
Крокує з сажнем, по боках,
Мов та вода на лотоках,
Кипить юрба.

«Своє морочиш...

Ну, як це так, щоб ці лани
Та більш не сіяли пани?»

І вірити Мовчун не хоче
У те, що сталося повсюди,—
Переродились бідні люди.

І він бреде у степ далекий,
Де можна б дихати так легко.
Думки ж — настирливі сороки,
Все про одне, дратують спокій:
«Як хліб, чорнозем, от би нам,
Не тільки багатіть панам...
А що, як взять з півдесятини?
Нема ж робочої скотини,
Чим сіять будеш? Ех, а нам...
Та якось з горем пополам,
Хіба других, скажім, я гірш,—
В таку земельку сій та їж».
Тривожно дивлячись у небо,
Клим гонить думи ці від себе,
Він тре між пальців землю синю,
Понуро йде у даль весінню...

Нараз в ушах тут загуло:
— Аж дві вам, дядьку, десятини!..—
Гукнув хлопчак біля царини,
Тягнучи хмиз з ліска в село.
І Клим, від дум мов пробудившись,
На вістуну й не подивившись,
Качнув в задумі головою,
Вернувсь до хати під горою.

Чому народ веселий ходить
В шалу повстанським?

Чиї на луці коні бродять?
— Тепер селянські.
Чиї степи, чиї масиви?
— Були все панські.
Чиї у небі хмари сиві?
— Нехай вже — божі.
Кому кує зозуля в лузі
У днях погожих?
І дні встають на виднокрузі
Між себе не похожі.
Хто там з дзвіниці в дзвони б'є?
— Минула ласка.
Чию народ горілку п'є?
— Лишилась царська.
Чия наука, люд убогий?
— Все пана бога.
І простяглись хатки убогі
Вподовж дороги.
А шкіл не бачили, не чули?
Скрізь монопольки.
У п'янім плакали розгулі
Сумні топольки.
А нині співи в тополях.
Масним чорноземом земля
Лоскоче очі іздала.
І ходить сажень по полях:
За ним юрба спішить шумлива,
То строга йде, то жартівлива.

І чути лайку, чути сміх —
Одні ображені,— других
Землею кращою вділили,—
Вони кричать, здійнявши руки,
Летять над полем грізні гуки —
І випробовує всяк сили.
— Мене дурити знов, дракони!
Щоб зараз тут... переміряй!
Землю родючішу давай,
А то я вам свої закони...

Дядьки, швагри, свати, брати
Беруть за барки землеміра,

Блищить насталена сокира,
Піднято вила, лопати,—
Без страху, друзі, не пройти,—
Там не один цибатий сажень
У спірці зламаний був майже,
Там кум в злобі здіймав ворину
На кумову широку спину.
Від бійки стогне над межею
Село, схвильоване землею.

Одні похнюпившись копають
Ямки, другі кілочки б'ють,
За сажнем гордо далі йдуть,
З новою нивою вітають,
Переговорюють та рають,
Як ліпше сіять в чорнозем,
Щоб добре зріло під дощем.

І мріяли б хоч день у день
Степи, що простяглись ген-ген...
Та билися б, як ті півні,
Щоб тільки краще все — «мені».
Ще не були такі всі злі,
Живуть відколи на землі,—
Бо зголоднів народ. Свобода
Несла плекане для народа.

І сажень міря дальні гони...
Других із лану просто гонять:
— Землі? На, їж, гадюча пелька!
Свої мало ще земельки?

— Чого кричиш? Короткі руки...—
В юрбі, мов миші, в'ються дуки,
Вони під'юджують, повчають,
Слівця колючі підкидають
Де треба — й мов невинні, тихі;
Щось знову пророкують лихо:
— За ці наділи — не минеться —
Беріть, прийдуть — то наїстеса
Землі ж, бо пан все 'дно вернеться,—
Сичать і спереду й позаду,
Страхають радісну громаду.

А з околотами, з тичками
Жінки сварливі збоку йдуть,
Для землемірії несуть
Усе потрібне. За жінками
Ідуть-бредуть діди з ціпками,—
У злиднях кожний посивів,—
Копирсають земельку нив
Із молодечими думками,
Добрячий ґрунт сирих грудок
Беруть для проби на зубок;
Смакують, спльовують, бредуть.
— Ого, земелька, це так ґрунт!..
Не діждуть, більш не відберуть...
Конали люди цілий вік,
Але діждавсь-таки мужик...
— Сам сто, а видасть урожай.

І вгадують, де ниви край.
— Розбагатієш, тільки б жить,—
І голос ласкаво дрижить;
Показують, де краще поле,
Несіяне, у ріллях, голе.
— Хто, братці, схватить ці роздоли,
Біди не знатиме ніколи.

— Найкращий степ за вітряками,
Як припаде кому, їй-богу,
Байдить,— і сходять на дорогу,
Усе розмахують руками —
Ідуть-бредуть діди з ціпками.

Щоб не украв сусіда ниви,—
Которий тихший, полохливий,
Прикмети мітить на межі:
Сюди-туди перебіжить,
Положе камінь на сусідське,—
Це діло, ніби, дуже слизьке,—
Скрізь оглянеться, що нікого
Не видно близько, край дороги
Він віхи вкопує в чуже,
Ямки засипле, нові ріє —
І нива власна шириніє;
До гурту йде невинний вже.

Як кажуть всі,— губа не дура,—
Така вже власницька натура,
Бо як не він — сусід від нього
Доріже шмат до лану свого.
А згодом з'їдуться як сіять,
То буде ціла чудасія.
Ігнат гукає до Мойсія:
— Сусідо, як це воно так,
Дітей в нас порівно, однак,
У тебе поля вдвоє більш.—
Мойсей сопе: — Мовчи та диш.

Ігнат своєї ж що є сили:
— Сусідо, це незрозуміло,
Сиділи ніби ми удома,
До тебе поле перебігло,
Коли ж це так воно устигло?

І, щоб не кликати біди,
Мойсій Ігнатові тоді:
— Піди спитай у землеміра:
Він знає все, не я тут міряв.

Хоч як Ігнат там і крутивсь,
І запевняв, і ще боживсь,
Мойсій не вірив: — Чудо, диво,
Не може бути, щоб твоя нива...—
А сам недавно, добре знав,
Як віхи... камінь переклав.
Мойсій, скрививши вигляд строгий,
Шапчину кинувши під ноги,
Людей і бога в свідки звав.
Перехитрить хто з них кого,
Ніяк не відаю цього,
А знаю тільки, раз межа є,
То щастя жданого немає.
Але ціну щоб щастя знати,
Так треба й горя всім спізнати.
Зборовши горе, із біди
Дійдуть до кращого завжди.
Ігнат й Мойсій вдвох на межі
Кричали злісно: — Докажи!.. —
Мойсій хоч зроду боягуз,
Усе ж всміхався хитро в ус.

Писать про них більш не берусь
Щось зайве,— буде не по темі,
Читач це бачить сам з поеми.
Лише скажу: де п'ють — там ллють.
В миру сусіди, як-небудь
Посіють, з боєм розберуть.

Усе село сьогодні в полі.
Дітвора бігає довкола,
Кота спіймали і цькують
Собакою. Гусей женуть
Із виводком у степ дівчата,
Шиплять в подолах гусенята.
Дітвора з вибриками мчить.
Гусак, мов вуж, на всіх сичить.
— Пустіть kota, за що його так,
Коту у грі такій охота! —
Із гурту дітям хтось кричить.
І кіт, рятуючись, біжить,
Пустився полем від дітей,
В табун ускочив між гусей,
І гуси б'ють kota, і кіт назад,
Шукав притулку і не рад,
Що утікав він від людей.
Біда кволішому від всіх —
Котові сльози — дітям сміх.
І сірий кіт від переляку
Стрибнув, мов білка, повз собаку,
На віху видряпавсь і спасся.
Це так, як вже кому удасться.
Бо діти бігли знов до віхи
Кота ловити для потіхи.

Пливуть цятки — хмарки летючі.
Крихка верба стоїть на кручі;
Вербі вершину золоту
Хитає вітер на льоту.
— Летить бузько із-за ліска.
Весна навколо гомінка! —
І з криком радісним в дворах
Бузька стрічає дітвора,
Якщо вернув він у село —
Так потягло на літепло.
Скрізь — на дорозі, коло хати

Вони зібрались в жмурки грати.
Тепло гостинне на крилі
Приніс лелека й журавлі.
Босоніж діти по землі,—
Вони у полі і в селі,—
Де щойно сніг ізліз, гасають,
Аж відгомін в садах звисає.
Спішить малеча за городи
Гатити, стримувати води,
А потім в гай біжать невпинні
Шукати гнізда голубині,
Точити сік з берез, п'яніти
Від пахоців весняних квітів;
Як шлях покриє синя мла,
Вернуться пізно до села
І, щоб не біла часом мати,
Пройдуть тихенько в хату спати.
В селі, у лісі і на ниві —
Усюди діти, птиці, співи.
По здобич з нір вилазить звір.
Гей, кличе всіх надвір!

Сміливий лине окрик півня:
— Весна вернулася із півдня! —
Хазяйки сушать біля дому
Насіння в ряднах на соломі.
Стряхнувши лінь, столітню втому,
Прапрадіди ізлазять з печі,
На сонці гріють кров старечу,
На призьбі розминають кості
І руку тиснуть теплій гості,
Ведуть з весною ніжну річ;
І сонні йдуть у дім на піч.

Шумлять на вигоні тополі...
А там над кручею у полі
Із віхи, ген, звисає долі
Соломи жмут, вона стоїть,
Струнка, підведена в блакить.

Аж до високої могили,
У стернах зсохлих, почорнілих,
Ускрізь карбовані рівцями,
Розбиті віхами, копцями,
Лягли розмірені наділи.

Йде з сажнем людність гомінка,
Як в повідь збуджена ріка.
Та враз знявсь сполох, напролом,
Мов вихор, шириться кругом;
На всі боки злітає галич,
Крильми вкриває синю далеч;
Біжать зайці по тасьмах знову
Аж за оголену діброву.
Це рине вершник. На могилі
Стає на диби кінь у милі,
Гризе запінені вудила.
Коня вгамовує лиш сила
Руки міцної верхового,
Що осідлала вороного.
Ірже гривань, а гвоздяниця
Бряжчить, на сонці аж іскриться.
І верхівець, як на долоні,
Між трав на взгір'ї серед гонів.
Як на малюнках багатир:
Шапчину збито набакир,
Він на могилі став на мить,
Орлиним зором степ окинув,
Підтикав сіру жупанину,
Приліг, притис — кінь далі мчить:
Спада розжижена земля
Із-під копит його коня.
Патлатить чуба вітерець...
Читачу мій, цей верхівець —
Старого Клима старший син —
Захар Мовчун, знайомтесь з ним,
З моїм героєм бойовим,
Як голова громади, він
З сім'єю нині не в миру,
Важку затіяв з батьком гру:
Перекопав — щоб до громади
Прийшов старий питать поради.
А зараз він, Захар, на сход
Летить ззивать в село народ.
Ось вершник руки, звівши, склав,
Над полем дужо прокричав:
— А-гей, кидай переміряти!
В село, — хто хоче коні мати. —
Котився гук на дальні гони,
Мов громовиці різнотонні.

Юрба притихла, занімала,
Та раптом дружно зашуміла,
Захвилювалась на ланах,
Мов грізні хмари в небесах:
— До економій всі!.. Народ
Вже ділить панове добро...—
Як лавина гірська в долину,
Якій ні в чім нема зупину,
Із сокирами, з лопатами,
Аж відгомін звис над полями,
Усі біжать до економій,
Обличчя радісні, знайомі.

II

В старім саду між лип крислатих
Стояли панські палати,
І ні душі кругом, лиш мла
По закутках тих залягла.
У сутінь зводились дубки,
Де потопали їх чуби,
Вітрець легенький шелестів,
Стояв погордо між дубів,
Галуззя вигнувши, каштан.
В кущах жасмину, ялівцю,—
З-за двох сторін — по ту й по цю,—
Дзюрчав вцілілий ще фонтан:
Залізний хлопчик з п'єдесталу
На клумби воду лив зухвало,
Вода, розбризкана овалом,
Шуміла ніжно в тишині,
Мов птах крильми удалині.

Любив природу дідич-пан,
Одних людей він не любив,
Зате їх, мабуть, і гнітив.
Та все зійшло, як той туман,
Пішов у землю гнити пан.
Тож революція повсюди
Змела панів, забудуть люди,
Яке-то горе їм було...

Витає щастя над селом.
У присмерку стоять горою

Колишні панські покої,
Що нині власність є громади
З усім майном, землею, садом.
Щоб зберегти майно як слід,
Щоб нарікань ані обид
Не було чути від народу,—
Бо розумів народ свободу,—
Розподілить майно між людом,
А там як щось... то видно буде...

І щоб майно не розкрадали,
На сходці сторожа обрали —
Кривого Гната Макогона.

І з того дня Гнат Макогон,—
По правилам, усім законам,—
До всіх став строгий, як вогонь,
Що й не припрошуй до чарчини,—
Ніхто не візьме й соломини,—
Коли нема на те ухвали,—
Усі про теє добре знали,—
Щоб взяти щось — то й дай писульку...
Гвинтівку в руки, в зуби люльку:
«Вояка добрий був колись я
Іще,— казав,— в японську бився».

І кожну ніч бреде він садом.
Обходить дім. За палісадом
Зупиниться. Закуре. Сплюне.
І, злий, обходом далі суне.

III

Куди не глянь — скрізь неозорі
Жита ідуть, біжать в простори.
Схилився колос стиглий. В морі
Хлібів шумує вітер. Птах
Пливе високо в небесах
І раптом падає, мов камінь:
Пискливі крики над хатами
В садку наляканих курей.
Із хати жінка вибігає,
Ще більший галас підіймає:
— О матінко! Агей, агей!

Отак позбудемось курей,—
Кричить до хлопця, підзиває,
Малих курчаток підбирає
У пелену.

Хлопчак біжить.
— Га-га! Га-га! Ціпу! — кричить.
Та в кігтях коршуна курча.
Злякався б, кинув би охоче!..
Хижак здіймається високо;
Стриба хлопчак за ним; долоню
Приклав до рота, і в погоню
Лише гука, зажмури́в око —
Та коршак в небі вже високо.
І знов чу́тно: далеко в гонах
Повільно, кволо, мов спросоння,
Звиваються перепелиці,
І жаба кумкає на річці,
Реве бугай. Надходить спокій
І шлях курить в степу широкий.

Куди не глянь — скрізь неозорі
Жита ідуть, біжать в простори.
Колосся хилить вітерець,
Приємно так розгонить втому...

Через жита Захар додому
Ішов від лісу навпростець;
Йшов обережно, прислухавсь,
Зривав волошку, зупинявсь,
Часами він і далі брів;
Зійшло тривожних скільки ж днів,
З лабет гетьманських як втікав.
Де був Захар, ніхто не знав,
Гадали: вбили гайдамаки,
Такі вони усі, собаки,
І закипав у серці гнів
За долю скривджену братів.

Усе село зазнало долі:
То контрибуція, то пан...
Як і Захар, ну хто з селян
Та не ховавсь в лісах, у полі!..
Стояв гарячий день; теплінь
Всю силу, тіло прив'ялила.

Захар ішов; крилата тінь,
Над ним спускаючись, шуміла.
І постріл різко пролунав.
У серце вражений, упав
Хижак до ніг; Мовчун Захар
Із цівки стер липкий нагар;
Взяв коршака, розвівши кігті,
Звільнив курча, постукав нігтем
Об дзюб, насупився й сердито
Закинув коршака у жито;
Побрів межею у задумі...
Вже вихор зводивсь, чулись шуми
І жито гнулось, як лоза,—
Удалині ішла гроза.

«Не повертатъ у ліс, назад,
До крайніх хат села все ж ближче...»

А хмара лізла вгору вище,
От-от ударить грім, ось град,
Як лавина, над полем бризне.
І хмара ширилася грізна.
Та з сходу повернув вітрище,
Злетів, зчинив страшне гульбище,—
Скрутив він хмару, розірвав
І далиною грім погнав.
І знову сонце. День вертав
Ясний і тихий у село.
І так грози як не було.
В полях неждані тихли шуми.
Межею йшов він у задумі.

Нараз Захар почув глухий,
Далекий, рівномірний тупіт,—
Товар десь гнали пастухи,
Або ціпи здіймали стукіт.
Та в полі ще нема стерні
І скот не гонять опівдні.
Зростав неспокій від тривоги.

Захар пробрався до дороги
Уліз в рівець поміж полин.
Він бачить: вдалині загін
Іде розмірено і чітко;

Всі в касках, сірі, як один,
Запилені, спітнілі; видко,
Далеку путь пройшов отряд,
Бо шкутильгав останній ряд.
Мигтять багнети-тесаки.
І помах правої руки.
«Ото дурні, мов на парад,
А як же будете стріляти?
До нас ідете не гуляти,
Не балювать до свата-кума,—
Захар, вдивляючись, так думав,—
Хлібець, скотину забирати?
Не підведете, знаю жарти;
Ідїть, ідїть, із хлібом-сіллю
Зустрінемо, як на весіллі».

Поміж хлібів розлогих гін
Спішив упевнено загін.
Піввзвод, чи, може, цілий взвод
В село ішов гнітить народ.

У них вдивляючись, Захар
Пригадував: як в Пінських цар
Із кайзером напару, разом,
Багнетом, кулею і газом
Обдурений губили люд.
І закипала в серці лють
За свій покривджений народ.
Назустріч скоро йшов півввод.

І він згадав,— було, в секреті
Сидиш, скрізь зляться кулемети,
А потім тиша, мертва тиша,
Не шелесне вітрець, не дише;
Чутно, як риє кріт, як миша
Шуршить, як точать короїди
Кору сосни... Печаль, обіди
І горе, щастя і сім'я
Встають в думках; в чие ім'я
Тут гинемо? Для чого муки?
І падало чоло на руки.

А з кожним кроком окупанти
Все наближались; збоку франтом

Йшов офіцер; курив і дим
Звивавсь мереживом над ним.
Піввзвод, чи, може, цілий взвод
В село ішов гнітить народ.
Ось порівнялися з рівцем.
Як не сидів Захар, на ноги
Схвативсь, стрибнув, серед дороги
Він станувши, рванув кільце,
Щосили замахнувсь уміло,—
В повітрі бомба прошуміла:
— Ех, воювать, так воювать!
Лови!.. в Христа, у бога мати!..—
І впала бомба між отряд
До ніг наляканих солдат.

На мить застигло все. Здала
Рвонуло, вдарило, земля
Перевернулася,— чужинці,
Як хмару крають блискавиці,
Шарахнулися у нестямі.
І друга бомба над ланами,
Як грім, зняла тривожну вість:
В село іде нежданий гість.
І сполох знявсь у кожній хаті:
— На пана! Ката одбивати! —
З дзвіниці бив горлатий дзвін.
Де ворог той? Де він, де він?!
Виносили з хлівів борінки
І розкладали у царині.
— Нехай помчить кіннота тільки
Сюди на них, к лихій годині! —
Ускрізь засада; кожна хата
На неприємності багата.

Зазнали горя, шомполів,
Своїх позбулися полів,
Не стало дочок і майна,—
Усе відібрано панам.
І це тавро гетьманських кривд
Під жупаниною прикрив
Мужик на власній спині;
У кожній збідненій хатині
Слід шомполів на спині.

Але усе це до пори:
І так звелися сокири,
Звелись рушниці, гострі вила,
Звелась нечувана ще сила,
Мов берег в повідь розмело,—
На пана вдарило село.
В житах втікали поодинці
Наголову розбиті німці *.

* На цьому поема уривається.

КАЗКИ

КАЗКА ПРО ГОРЕ, ПОТОПЛЕНЕ В МОРІ

Не вертатись дням минулим,
Як дніпровим водам з гирла
Не струміти до верхів'я,
Як землі не обертатись
В протилежний бік, ніколи

Не вертатись дням недолі,
Бо старі матусі наші
Соколів-синів зростали
І послали їх на пана,
В кубла зміїв, звідки лихо
Йшло до бідного народу.

А самі матусі наші
І зорали, зборонили
Цілину в полях широких,
І посіяли коноплі,
Й зерна льону загорнули
У пухку, добротну землю.

Доглядали, поливали,
Заслоняли тінню сонце.
Ой, були тією тінню
Їхні думи, сподівання!
Зберігали від посухи
Льон блакитний, що, як небо,
Покривав просторі землі;
Рукавами наганяли
Дошові хмаринки сиві
На струнку, розкішнорослу
Плоскінь, золотом покриту,
Грубу матірку гіллясту.

З часом брали льон, коноплі.
В жмені горстки пов'язали,

Слізеньками їх змочили
І, просушені вітрами,
На бительницях побили,
Добре в м'ялах перем'яли
І з повісмів і з куделів
Дружно випряли основу
Й вал кошлатий-прекошлатий.

Тож із пряжі на верстатах,
Знай, співаючи веселих,
Вміло виткали матусі
П'ять сувоїв товстелезних;
Щоб ткання те розстелити,
То від моря і до моря
Шосту світа, мабуть, вкрило б.
От тоді матусі наші
Із голками, із нитками
Сировими у клубочках,
Із наперстками і воском
На траві порозсідались
Та й з того ткання сувоїв
Міх пошили величезний.

Гей! Сини панів ловили,
Як блощиць, до нігтя брали,
А яких не придушили,
Пов'язали, поскладали
Й матерям у подарунок
Соколи-сини привезли.

Ясним сходом, теплим ранком
Всім народом — скільки ж сили! —
В міх те панство повкидали,
В той великий, що матусі
Із п'яти сувоїв зшили,
Потім зав'язкою кріпко
Зав'язали гичку міха,
Щоб тримавсь, не розв'язався.

І, наповнивши панами,
Потягли той міх за обрій,
Де здіймалася прозора,
Як кришталь, гора висока,—

Все було крізь неї видно,
Мов крізь світлі шиби вікон:
Скрізь зелене поле, луки,
Ліс далекий, бідні села...
Та гора була не проста.

Та гора із сліз народних,
Що від горя пролилися
Й скам'яніли там горою.
Міх, наповнений панами,
Притягли гуртом, народом
До гори, тоді зсукали
Довжелезний грубий мотуз,
Ще міцніший від заліза.
Камінь — гору кришталеву —
З місця зрушили і мотуз
Кругом неї обкрутили,
А кінцями підв'язали
Гору ту до міха-лиха.

І той міх, і тую гору
Притягли уже до моря,
Моря синього, ясного,
Й, дружно міх той підійнявши
З кришталевою горою,
Розгойдали, розкачали
Та й закинули у море,
Та й закинули у море
На глибоку середину.
І води піднявся рівень.
Море виповнилось горем,
Залило похилий берег.

А як міх і тую гору
В море кидали, казали,
Так, жартуючи, казали:
«Ви, пани, на себе сердьтесь,
Що прийшлося води попиту.
Прокисайте ж, викисайте,
Та назад не повертайте».

Тож ніколи більше панству
Не спливти, бо того міха

Держить та гора висока,
Кришталева, з сліз народних.
Та гора тримає міха,
Мов кітва судно тримає,
В морі синьому, ясному,
Синім морі-океані.

СОН ЗАХАРКА

Любив дідусь з дітьми возитись,
Але як хтось надокучав
(Найбільше старшенький прохав —
Захар), то дід, щоб відчепитись,
Таку їм казочку казав:

— Жив собі чоловік Нюнька,
За поясом у нього люлька;
Накосив сіңця
Коло нашого хлівця —
Чи гарна моя казочка з кінця?

Д і т и

Гарна! Гарна!

Д і д

(хитро посміхнувшись)

Ви кажете: гарна,
І я кажу: гарна.
Жив собі чоловік Нюнька,
За поясом в нього люлька...

Д і т и

Погана! Погана!

Д і д

Ви кажете: погана,
І я кажу: погана.
Жив собі чоловік Нюнька,
За поясом в нього люлька...

І довго так міг дід казати,
І діти влад не попадуть,
А з часом носом заклують,—
То сон, прокравшись до хати,
Прийшов малечу колихати.

Коли ж бував веселим дід,
Що тих казок могли почути!
О, скільки горя і побід
Було в казках тих,— не забути!

Про бабу злючую — Ягу
І кістяну її ногу,
Про вовка сірого, лисицю,
І про ведмедя, і жар-птицю,
Про зло й добро — було у них.
В дітей на личках гнів і сміх.
Отак умів старий казати,
І навіть сон тікав із хати.

Скінчивши казку, дід зітхне,
Потягне люльку, усміхнеться,
Зручніше всядеться, зігнеться
І знов повчально:

— І мене

Недоля гнула, панська «ласка»
У дні оті, коли підпаском,
Воловником немолодим,
Конюшим, сторожем на стайні
Робив в колишньої ще пані;
Усе я вмів, лише одним
Не був — вислужником в старої,
Слинявої багачки злої.
Зазнав я горя, що й казать!
Немов Яга над непокірним,
Глумилася над людом бідним
Та пані. Вам того не знать...—
Отут-то й схоплювався шпарко
Малий розгніваний Захарко:
— Та я ж бо її, отій Язі,
Проклятій костяній нозі,
Тій пані, дам! Та я за вас
Ще заступлюсь за всіх, дідусю!
Її, повірте, не боюся! —
Й запально кулачками тряс,
За дідом ставши на ослоні.

Плескали діти у долоні.
Тоді сказав їм дід: — Герой! —

І до Захарка:

— Нахваляйся!

Якби зустрівся з нею, ой,
Тікав би геть, не озирався.—
Рукою трудженою дід
Ласкає хлопцеві голівку
Й, за комір взявши, так як слід
З ослона зводить на долівку,
Ще й весело, було, додасть:
— За мене заступилась власть,
Народна власть... Ану, будь ласка,—
Змінивши голос, він вставав,—
Щоб зараз спать мені!..— і паска
З кілка погрозово знімав.
Але не бився, вішав ремінь
І світло враз гасив. І темінь
У хату входила німа...
Об стріху — гілками тополі,
Далеко — місяць-молодик
Між хмар, як той косар у полі...

І вже губився часу лік,
Стулялися зіниці кволі.
І вже веселі пустуни
Такі чудові бачать сни.

Захарку сниться казка:

Нюнька,

Увесь обкиданий сінцем,
Стоїть спокійно за хлівцем.
В біді, а гордий... Згасла люлька,
Кісся поламане лежить.
Ну, далі Нюньці як прожить?

І диво дивне: наче Нюнька —
То дід Захарків. Тая ж люлька
Щербата, з довгим чубуком,
І шрам, як в діда, теж на лобі,—
Від пані знак, що з мужиком
За труд розплачувалась в злобі;
Так, це дідусь його стоїть...
Частіше серденько від того
Забилось в хлопчика малого,
Він насторожився умить.

Супроти Нюньки дуб, під дубом,
Що кучерявим має чубом,
Яга запінена сидить,
На Нюньку з злобою сичить.
Біля Яги лежить мішок
Людських незгризених кісток.

У полісілої Яги
На голові коса з куги.
Ще й золота в Яги корона,
На ній відзнакою ворона.
Тримає Баба біля ніг
Віднятий в Зубра велет-ріг.

На носі, щоках розрослося
Руде, жорстке, рідке волосся.
У вухах перли дорогі —
Прикраси славлені Яги.

Вона владарка звірів, птаства,
Йй все підвладно в межах царства —
Від темних Бабиних борів
Через степи аж до морів.

Тому Яга, немов вельможа,
Страшить усіх, де тільки може,
Йй над непокірними кривавий
Свій чинить суд: в її розправі
Найближчий вірний помічник —
Це хижий сірий лісовик,
Ікластий вовк, — рука він права:
Усіх до Бабиного права
В неправих Бабиних ділах
(Аж піна з люті на губах)
Він тягне, клятий, і доносить,
Ще й їсти Бабі з хащі носить.

Яга в лісах, Яга в степах
В серця вселяє смерті жах.
Бувало, вовк щоб не підгледів,
Як за поживою біжить,
Все, від зайців аж до ведмедів,
Усе, що тільки хоче жить, —
У лігво зникнути спішить.

Яга сидить під пишним дубом,
Що землю вкрив зеленим чубом,
Щосили дме у велет-ріг,
Скликає звірів на моріг.
На гук Яги підлеглі линуть
З лісів на Нюньчину долину.
Вони у танцях на лугу
Співають, славлячи Ягу.
Та ось затихло все. Пора!
Встає, як гнів, Яга стара.
І промовляє так до звірів
На всі на сторони чотири:

Я г а

(Рукою показуючи на Нюньку)
Скажіте, хто з вас смілість мав,
Що геть кісся йому зламав?

В е д м і д ь

Це, Бабо, я на захист став.

Я г а

Тобі від мене царська шана.
(І лагідно до птиць)
Скажіте, дякувати стану,
Хто люльку вибив, розтрусив
Вогонь із неї й погасив?

К а ж а н

Це я на люльку налетів.

Я г а

Тобі від мене царська шана.
(Вийшовши на середину кола)
А хто ж про Нюньку сповістив,
Що в мене луку він косив?
Здається, ти, мій вовче любий? —
І владно вишкірила зуби.
А вовк вдоволено провив.

Іще Яга лютіша стала
Йї до Нюньки грізно закричала.
А голос зичний у Яги,
Як грім, лунає навкруги,

Як ніччю постріл із гармати,
Що на багато миль чувати.
Говорить страшно так Яга,
Аж кістяна тремтить нога:

— Траву навіщо покосив?
Мене про це питав? Просив?
В моїх безмежних володіннях
Не сміло жодне ще створіння
Такого злочину вчинить!
Мене наваживсь розгнівить?..
(Трохи помовчавши)

Я знаю все про тебе, Нюнько,
Й про чари вибитої люльки:
Ти мріяв, бач, не про пусте,—
Ненависть лютая росте
В серцях, що на твоє подібні,
Бо ти, під'юджуючи бідних,
Повстать на мене закликав,
З ім'я мого кепкував
І дні вичікував побідні:
Мов, Бабі голову знесу.
Мене хотів перехитрити!
Чого прийшов мій луг косити?
Чого збивав з трави росу?

І Нюнька так промовив Бабі:
— Багато, може, я сказав би,
Щоб допекти тобі, але
Слова не спинять серце зле,
Тому для чого зайва мова,
Стара Яга пустогорова? —
І змовк, похмурим Нюнька став,
Та все ж, подумавши, додав:
— А цей лужок — моїх батьків
Іздавна ще, від кріпаків.
О, це родючая земелька!
Її тепер — одна лиш жменька,
Колись — так більш було її,
Та відняли багатії.
То ж все — і луг, і смуга поля —
Мої вони, моя тут воля.
Я всім цим дуже дорожу,
Та більш нічого не скажу!

Тут вовк підвівсь, на лапи став
І, позіхаючи, сказав:
— Що Нюнька, Бабо, небезпечний,
Що він завжди вас ображав,
Що він злобу у серці мав
До вас, це є незаперечно.
А що до лісу він ходив
І що у лісі він робив,—
У мене свідки є, до речі,
Вони розкажуть, як, що й звідки.

Тоді до справи встряли свідки:
— А він збирав в гаю дрівця,—
Ворона каркнула з хлівця.

— А він гриби в ліску шукав,—
Борсук поважно проказав
І, задоволений собою,
Копнув рильцем пухкий моріг
І знов під дубом важко ліг,
Прикрившись в'ялою травою.
— А він кислиці в лісі тряс,
Цим зневажав, Бабусю, вас,—
Сорока крикнула, вклонившись,
На гілці скраю примостившись.
— А він весною відерце
Ніс полуниць,— своє слівце
Підкинула лисичка хитра.
— А він в озерах рибу брав,
Мені тоді й хвоста не дав,—
Це пропищала збоку видра.

— А він із річки воду пив,—
Кабан сонливо просопів.

— А він вологим вітром дише,
Що в комишах ваш сон колише,—
На свій болотяний мотив
З багнюки викумкнула жаба.
І підставляє вуха Баба,—
Послухать хоче все вона.
Над лісом танула луна,
І вийшов місяць на поляну,
Дорогу вистелив багряну.

І скільки духу стало, сил,
Звірячі висли голоси
Шаленим криком понад бором.
— Що злодій, видно по лиці,—
Сказали влесливо зайці.
— Щоб з лісу вижити нас мором,—
Всі звірі вигукнули хором,—
З мішком і кошиком в руці,
Не раз, ми бачили, він бродить,
Усе визбируючи, шкодить.

Щоб піддобритись до Яги,
Кричали й птиці навкруги.

Тоді сказала так Яга,
Аж костяна тряслась нога:
— Все зрозуміло, як ніколи.
Над ним вчиню свою я волю.
Він думав, бач, не про пусте!
Та більш ненависть не зросте
В серцях, що на його подібні,
Більш не ззиватиме він бідних
Супроти мене повставать,
З ім'я мого не кепкувать
Йому й не ждати днів побідних.

За все отожд: і за дрівця,
І за стіжок малий сінця,—
Я знаю їхнього вже брата,—
За все разом тепер розплата!
(Погрозливо йде до Нюньки)

З'яжи, ведмедю, Нюньці руки,
Щоб він на нас їх не здіймав,
Коси й сокири не тримав;
А ворон виклює хай очі,
Щоб ані вдень, ні серед ночі
Стежок не бачив лісових
У володіннях він моїх.—
Знов Баба вишкірила зуби,
І обірвався голос грубий.

Супроти Нюньки дуб, на дубі
Сидить на виступі сухім
Краси небаченої птиця

Із пір'ям сяйно-золотим,
Від неї сяйво йде,— жар-птиця.
І Нюнька добре розумів:
Якби пір'їну він зумів
У неї вирвать, то від всього
Тоді врятований лихого,—
Ніщо Яги старої гнів!
Жар-птиця щастя тим приносить,
Хто в Баби милості не просить,
Хто не звернув з своїх шляхів.
Пір'їну Нюнька вирвать хоче,
Та сяйво сліпить йому очі,
І не підійде: вовк гарчить,
Яга розгнівана страшить.

Захарко радий допомгти
До дуба Нюньці підійти,
Щоб золоте перо дістати,—
Але чомусь не може встати,
Лежить, прикутий до землі,
В нічній, холодній, сірій млі.
Чому устати він не може?
То Баби діяння вороже.
Мов зачарований лежить,
Страх гонить піт, в ушах шумить.
Хлоп'я жахають вовчі очі,
Що, як свічки, горять із ночі.
Кругом примари навісні,
Підвестись важко уві сні.

О сни, навіяні Ягою,
Що із ногою кістяною?

Ой, Нюньці сонця не вітать,
Ой, Нюньці рясту не топтать,—
Ведмідь скрутив лозою руки,
Щоб Нюньці тяжчі стали муки.

Ось ворон сів на груди жертви,
Щоб біль чинити перед смертю,
Якого ще ніхто не знав;
Став бить крильми, а кігті — в тілі.
У Нюньки очі помутніли,
Та гордовито він стояв,

Мов дуб могутній серед ночі;
Ще б мить — і ворон вп'явся б в очі,
Таку вже звичку здавна мав,
І кров'ю б, слиною захаркав...
Терпіти більш не міг Захарко.
Врятує діда він од мук!
Отак знущатись всяк захоче!
Де й ділись чари,— спритно скочив,
Схопив тугий з долівки лук,
Пустив стрілу із дужих рук,—
Впилась із посвистом глибоко
Стріла у воронове око.

І ворон мертвим впав в ту ж мить,
Як Ньюнку зваживсь осліпить,
Лише востаннє хижо каркнув.
Де й сили бралися в Захарка.
Він, перескочивши моріг,
У Баби вириває ріг,—
Захарка, правда, біля дуба
Яга схопила ще за чуба,
Аж з болю хлопчик закричав,
Але Ягу почаствував!

Кошаві руки опустились,
І тільки іскри засвітились
З очей Яги:
— Тю-тю, Рябко!
Тю-тю, кусі, кусі, Рябко! —
Цькував Захарко.

І на звірів
Рябко, як вихор, налетів.
Перемагає ворогів
Лиш той, хто в себе завше вірить.
Побідний чувсь в долині тій
Захарків дужий крик: — На бій! —
Лежала скорчившись Яга,
В ярк скотилася нога,—
Ота жахлива, косяна,
Що всіх лякала, навісна,
Із вечора аж до світання.
Скінчились Бабині знущання.
Тут вовк підскочив до Яги,
Схопив її через луги,

Через безкраї хащі, плавні
Поніс її, Ягу безславну;
Тікав на дальній темний ліс,—
До нір глибоких Бабу ніс,
Щоб там назавжди заховати,
Де важко буде розшукати.

За вовком злякано втікали
Один за одним, рівно в слід,
Борсук, лисиця і ведмідь;
Невдовзі їй видно їх не стало,
Лиш хмиз тріщав удалині —
Стежок замало звірині.
І хижі птахи піднялися...
Стояло радісне узлісся.

І як не стало більш Яги,
Захарко глянув навкруги:
Ніяких звірів він не бачив,
Усе минулось, відгуло,
Нічого їй не було неначе.
О, скільки радості було,
Як Нюнька звільнений підвівся,
Захарку низько уклонився,
Аж до землі уклін віддав
І люльку знайдену узяв;
Старій супутниці зрадівши,
Набив з кисета тютюном,
Міцним, пахучим бакуном,
Кресалом вдарив, запаливши
Від губки куриво своє.
— У слово вірю я твоє,
Його ти здержав,— мовив Нюнька
І затагнувся димом з люльки.

Так, Нюнька справді — це дідусь.
Хлопчак йому:

— А що? Боюсь?!

Казав — за вас ще заступлюся,
Казав — що з Баби я сміюся,
А ви не вірили чомусь! —
І в боки взявся чванькувато.

А строгий завше, лютий дід
Всміхнувся трохи винувато
І слав визвольнику привіт.
Захаркові було забавно;
І з радощів, що все так славно
Скінчилося, він ріг здійняв,
І переможно пролунав
Бадьорій клич по всій окрузі.

Захарко грав у Бабин ріг.
На збитий, зім'ятий моріг
Збігались діти, його друзі,
Його сестрички і брати,—
І оточили — не пройти!
І щось кричали від утіхи.
В ушах гуло від шуму й сміху.

І тут неждано з-за гілля,
З-за дуба-велетня, здаля
Жар-птиця зіркою злетіла
З хвостом, мов райдуга, і сіла
На переможцеве плече,
І золотим осяйним пухом
Як залоскоче поза вухом,
Як залоскоче, запече!..
Хлопчак стерпів. Одне бажання,
Як всі стояли в здивуванні,
Було палке: щоб золоте
На щастя пір'ячко оте
Все ж вирвать.

Виждав ту хвилину
І — хватить жар-птицю за пір'їну...
І враз —
проснувся і піднявсь.

Насправді, доки у постелі
Він досипав, такий веселий
Довколо нього гурт сміявсь —
Братів, сестричок, а дідусь
Ховав за спиною якусь
Забаву — добре запримітив

Захарко це, бо тільки мітив
Заснуть і очі закривав,
Так дід сонливість розганяв,
Водив за вухом колоском,
Гудів тоненьким голоском,
Немов оса... Давним-давно
Дивилось сонце у вікно.

КАЗКА ПРО ЛЮТОГО ЦАРЯ ТА МУДРУ ВДОВУ

Любить найдужче наш дід
Рибу ловити у морі
В час, коли в тихій воді
Сяють осріблені зорі.

Він, доживаючи літ
Біля своєї родини,
Любить казати казки
В вільні від праці хвилини.

З моря поверне артіль,—
Це у бурхливу негоду,—
В хаті веселий казкар
В колі цікавим народу

Розповідає про все,
Ним перечуте з юнацтва,
Як мордували народ
В давні дні лютого царства;

Про людодку Ягу,
Що полонила жар-птицю;
Як Кожум'яці прийшлося
З Змієм-Поганином битися,—

Різні казки розповість
Дід наш — рибалка в артїлі...
Море навально шумить,
Котить до берега хвилі.

Вітер поривистий, злий
В горах качає каміння,
Сонце, зирнувши з-за хмар,
В хвилях купає проміння.

Чайки об воду в біді
Злякано крилечка гострять,
Криком різким на льоту
Сповнюють буряний простір.

Море на диби стає,
Гривою люто мотає,
Сутінь похмурих небес
З гуркотом блискавка крає.

Море, як кінь молодий,
Б'є у граніт копитами,
Море в негоду страшну
Вічно бунтує з вітрами.

Дід говорив: — В золоту
Пору живете ви, діти,
Я ж у минулім страждав,
Мучивсь на білому світі;

В далях літак загуде
В хмарах стрілою пролине,—
Я лиш у мріях літав
В небо високе і синє;
В нашій країні життя
Вільно вирує, як море!

Йдуть за роками роки,
Ми забуваємо горе
Те, що ізвідав народ —
Наші прапрадіди дальні...
Скільки життя, боротьби
В казці тривожній, печальній!..

Море шуміло здаля,
Хвилі збігали на берег;
В хату рибацьку нову
Стукала буря у двері.

Голову низько схилив
Дід на долоні старечі...

Всіх за казками застав
Морем стривожений вечір.

Дуже давно це було,
 Десь у далекому місті
 Був собі, жив собі цар,
 Грізні про нього йшли вісті.

Жив собі, був собі цар
 Десь у далекій країні,
 Лютую вдачу він мав,
 Хижий характер — звіриний.
 Мав, говорили іще,
 Серце камінне у грудях,—
 Царського ока завжди
 Прості жахалися люди.

Правили царством тоді
 Думні бояри жорстокі.
 Тяжко конали-жили
 Люди знедолених років.

Плакала доля в хатах,
 Чорна, кріпацькая доля...
 Сохли, хилились сумні
 Білі берези край поля.

Здавна гостити ішла
 Ситість у хату багату.
 Ралив сохою мужик
 Княжеську землю прокляту;

Марно в молитвах своїх
 Люди звертались до бога;
 Завше була в кріпака
 Темна, злиденна дорога.

Діти зростали в біді,
 Кріпли, ставали рабами
 І на роботі чужій
 Гнулися під батогами.

Білі берези, дуби,
 Клечання краю старого,

Скільки забачили ви
Горя, страждання людського!

Бачила горе й земля:
Зашморг на тужній осиці;
Скільки блакитних очей
Випили хижії птиці!

Плакала мати стара,—
Син не вернувся з походу.
Скрізь за могутність царів
Війни точились ізроду.

Часто повстання кругом
В селах гриміли грозою.
На ненаситних панів
Люди ставали до бою.

Тільки ізнову лоза
Тіло кріпацьке шмагала,
Всіх, і малих, і старих,
Барська рука катувала.

Віття співучі в журбі
Білі берези схиляли...
Люди у горі й біді
Кращої долі не знали.

Був собі, жив собі цар,
Грізні про нього йшли вісті,—
Дуже давно це було,
Десь у далекому місті.

II

Раз до палацу зазвав
Цар всіх боярів і в тиші
Тронної зали спитав,
Голову владно підвівши:

— Що це на думці тепер
Кожен із вас собі має?
Бачу, не робить ніхто,
Тільки без діла гуляє.

Треба вам діло знайти,
Дати хоч трохи роботи,
Головам вашим дурним
Треба завдати охоти.

Всі ви, як гривна з казни,
Нова, не стерта, блискуча,—
Тільки до смерті мені
Кожний із вас надокучив!
Слухайте ж, що вам скажу,
Думайте ж добре, бояри.

Сняться мені усе сни,
Різні бувають примари:
Хочу, не сіявши, я
Добрі врожаї збирати.
Скаже хто, як це зробить,—
Буде мені він за брата!

Голови сумно свої
Думні бояри схилили,
Мислили, й думали, й так
Гречно царю говорили:

— Царю, не можемо ми
Притчі ції відгадати,
Розум у нас від думок
Став іще більш кострубатим.
Просимо в тебе ми всі:
Дай іще строку нам три дні.
Може, й вгадають якусь
Відповідь голови бідні.

Ц а р

Добре, погоджуюсь я,
Йдіть, та вертайте у пору.
І щоб розгадка була!
(Руку підняв він угору).
В разі інакшому — смерть,
Мушу про це нагадати.
Як це — не сіять в степу,
А урожаї збирати?

III

Шумно бояри брели
В вулицях, грязних від зливи.
Йшли, пробирались у степ;
Сосни шуміли тужливо.

З посохом кожний ішов,
В серці — цареві погрози;
Стріли нараз гусяра,—
Дід спочивав на дорозі.

Старця у двір завели,
Стали поради питати:
Як це, не сіять в степу,
А урожаї збирати?

Мовчки послухав гусяр,
Вдарив по струнах і мовив:
— Ні, я не можу вгадать,
Треба бути мудрим на слово.
Краще в Ку-Куй слободу
Йдіть ви негайно, бояри.
Там проживає вдова —
Мудра всезнайка на чари,
Так вона вам відповість,
Всі відгада ваші думи.—
Рушив в дорогу гусяр,
Кинув боярів у сумі.

IV

Довго бояри ішли,
Довго за містом бродили,
В хату всі разом зайшли,
Хором поради просили:
— Вдово, ти нам розгадай
Те, що самі ми не в силі.
Загадку цар нам завдав,
Мабуть, в недобру годину.
Як відгадати її?
Виручи нас від загину;
Скільки було в нас царів,

Ну, а такого відроду
Ми ще не знали ніде,
Йди хоч до мосту — та в воду.

С т а р и й б о я р и н
Хоче наш цар дорогий,
Щоб і трудів не втрачати,
Зерна не сіять в степу,
А урожаї збирати.

У д о в а
Що, вам не ясно хіба?
Що, відгадять неспроможні?
Тут і загадки нема,
Тільки слова все порожні.

Відповідь дуже проста:
Ні, не хліба це дородні.
Ось він, царів урожай:
Голод, хвороби і злидні.

V

Тихо закінчився день,
Сонце упало за лісом.
Серце кріпацьке сумне
Промінь поранив, як списом.

Йшла по країні чума,
Люди вмирили по хатах,
Тільки голодні вовки
Тризну справляли багату.

Тільки берези, дуби,
Трави шуміли прощально,
Вітер, холодний, сухий,
Гнув до землі їх печально.

Вили вовки по гаях,
Ворон гуляв небесами,
Хижими ранив крильми
Тишу німу над лісами.

В серці людей, вглибині,
Люта таїлась обіда
На воевод, на царя —
На хижака-людодіда.
І на панів, на бояр,
Тих, що життя забирали...
Вічно мужик у ярмі
Землю боярськую ралив.

VI

Так відлетіли три дні...
Й знов у палацові царським
Думні бояри зійшлись,
Шани чекаючи й ласки.

З крісла піднявшись, спитав
Цар їх погордо і грізно:

— Ну, що надумали ви?
Відповідь жду, ще не пізно...

Мовив старіший один,
Вийшовши з гурту боярів:

— Царю, тобі наш привіт,
Б'ємо чолом тобі, царю!

Відповідь наша проста:
Ні, не хліба це дорідні.
Ось де він, твій урожай:
Голод, хвороби і злидні.—
Трохи подумавши, цар
З глуфом звернувсь до старого:
— Вірно, та тільки боюсь,
Відповідь ця не твого
Розуму. Хто вам поміг?
Кари не буде, повірте,—
Хто в допомозі вам став,
Правду мені розкажіте?

Довго боярин старий
Переминався на місці:
— Царю, навчила нас всіх
Бідна вдова з передмістя.

— Добре,— сказав тоді цар,
Враз посміхнувшись грізно,—
Шовку візьміть золотник,
Хай вона витче білизну.
Тільки не зробить цього —
Голову їй відрубая.
Щоб не хитрила з царем,
Рівню собі нехай знає.

VII

Вдруге бояри прийшли
В бідну вдовину хатину.
З гурту боярин старий
Слово погордо їй кинув:
— Вдово, тепер помудруй...
Цар наш, коханий і грізний,
Шовку прислав золотник —
Витчи із нього білизну.
Тільки не зробиш цього —
Буде тяжка тобі кара,
Щоб не хитрила з царем,
Цар тобі, смертній,— не пара.

— Добре,— сказала вдова,—
Витчу, та тільки цареві
Треба для мене зробить
Ткацький верстат металевий
З голки, що вам її дам.
Прошу вас так і сказати,
Що, мов, нема в удови
Шовк твій на чому зіткати.

VIII

Входять бояри в палац
І починають казати:
— Царю, вдова тобі все
Витче, що їй наказав ти,
Тільки, щоб з голки зробив
Ткацький верстат металевий.

Відповідь мудра вдови
Втішила серце цареві.
Вставши, він гордо сказав,
Руки здійнявши пророче:
— Нині на радість усім
Я одружитися хочу!
Шліть до вдови ви сватів,
Жить мені тільки із нею,
Раз вона мудра така —
Буть їй жоною моєю!

ІХ

Втретє бояри прийшли
В бідну вдовину хатину.
З гурту боярин старий
Слово ласкаве їй кинув:

— Шле цар до тебе сватів,
В руки пливе тобі щастя,
Просить дружиною бути,
В церкві із ним обвінчаться.

У д о в а

Ні ж бо! Від щастя цього
Я відмовляюсь, бояри.
Так і скажіть ви: царю
Бідна вдова — не до пари.
Ну, а коли уже цар
Буде все ж іншої гадки,—
Хай він тоді відгада
Дві найпростіші загадки.
Перша загадка царю
В мене така на приміті:
Хай відгадає ваш цар —
Що наймиліше на світі?
Другу загадку мою
Теж розгадять треба вміти.
Знов хай подумає цар —
Що найбистріше на світі?

Х

Довго цар думав, ламав
Голову над загадками,

То він у крісло сідав,
То він розводив руками.
То він по залах бродив,
Навіть старців перехожих
Грізно допитував цар.
Ні, відгадати не може!

Зрештою, всівшись у трон,
Так він боярам промовив:
— Я розгадав загадки,
Йй віднесіть моє слово —
Відповідь дам я на них,
Буде на те моя ласка,
Після весілля. Скажіть —
Воля така моя царська!
Ну, а коли ж бо вдова
Волю мою поламає —
Заміж не схоче піти —
Голову кат йй зрубає.

XI

Швидко — не швидко, а все ж
Цар на вдові оженився,
Страви вгинали столи,
Меди за комір лилися.

От у хороми ввійшли
Цар із своєю жоною...
Тхнуло навколо вином,
Ладаном, цвіллю і лоем.

І наодинці жоні
Цар промовля величаво:
Я одруживсь на тобі
Не для своєї забави.
Мушу твій розум пізнати,
Дуже ти мудра на слово.
Навіть хитріш за царя
Хочеш ти стати, удово!
Я відгадав загадки,
Дуже вони уже прості,
Дуже легкі для царя.
Тільки скажи мені ось ти:
Як відповісти на них,

Знаєш сама ти, удово?
Чемно всміхнулась вдова:
— Я-то це знаю чудово!
Тільки я бачу, що ти,
Царю, відгадки не знаєш.
От чому на самоті
Хитро мене ти питаєш.
Що ж, я скажу, коли так,
Що ж, поможу відгадати.
Тільки, звичайно, царю,
Розум і свій треба мати.
Перша загадка була —
Що наймиліше на світі?
Сон наймиліший за все,
Знають це навіть і діти.
Друга загадка моя —
Що найбистріше у світі?
Думка бистріше над все —
Мислити треба уміти!

XII

Вбіг цар в кімнату-казну
Й, ляду зірвавши із скрині,
Став діставати добро:
Золото, срібло, перлини.

— Гей,— закричав тоді цар
На остовпілих боярів,
Губи тремтіли в царя,
Брови зійшлися, мов хмари,—

Як змогла нас обдурить
Та, що мені не до пари?
Де ваші очі були,
Де був ваш розум, бояри?!

Буде, як я накажу,
Сталась у царстві наруга.
Отже, належне усім
Я і віддам по заслугах:

Думним боярам моїм —
Видати злота! — це милість,

Це їм за те, що вони
В дурнях, як завше, лишились.

Цар засміявся тоді,
Вивів вдову із палати
І наказав: на зорі
Голову їй відрубати.

* * *

Дід свою казку скінчив,
Вуса долонею витер,
Потім додав: — Від царя
Що залишилось на світі?

Ну, а про мудру вдову
Пам'ять лишилася жити.
Мудрість народу живе,
Мудрість народну не вбити!

ПЕРЕКЛАДИ

НЕЗЖАТА СМУГА

Осінь глибока. Граки відлетіли,
Ліс оголився, поля спорожніли.

Тільки незжата ще смужка одна...
Думу журливу наводить вона.

Мариться, шепчуть колосся про тугу:
«Сумно нам слухати осені хугу,

Сумно хилитись під вітром в імлу,
Повні зернини купати в пилу,

Нас що не ніч розкрадають станиці
Різнопрольотної дикої птиці,

Заєць нас топче чи буря гряде...
Де ж це наш ратай? Чого ще він жде?

Десь чи ми гірше від інших зродились?
Десь чи не дружно цвіли-колосились?

Ні! Ми не гірші від інших — давно
В нас налилось і дозріло зерно.

Це ж не для того орав він і сів,
Щоби нас вітер осінній розвіяв...»

Вітер ось відповідь тужну здійма:
«В нашого ратая сили нема.

Знав він, для чого орав тут і сів
Та у труді непомірному мріяв.

Гірко біднязі — життя не знесе,
Серце в хворобі черв'як йому ссе,

Руки, що вивели борозни в полі,
Висохли, звисли нагайками долі,

Очі потьмарились, голос пропав
Той, що тужливу пісню співав,

Як, на соху навалившись рукою,
Ратай в задумі ішов борозною».

БУРЯ

Довго не здавалась Любонька-сусідка,
Врешті прошептала: «Є в саду бесідка,

Як темніше стане — розумієш ти?..»
Мучився, чекав я ночі-темноти.

Кров б'є молодая: закипить — не жарти!
Та вдивившись в небо — й вірити не варто!

Небо вкрили хмари в вируванні злім...
Дощ полив струмками — прокотився грім.

Брови я нахмурих і пішов в задумі —
«Не зустрітись нині, краще і не думай!

Люба білоручка, Любонька ляклива,
В бурю за ворота вибігти їй — диво;

Правда, не була б ця буря їй страшна,
Тільки... та чи любить так мене вона?»

Без надій, в задумі йду я у бесідку,
Йду — приходжу, бачу Любоньку-сусідку!

Промочила ніжки, й викрути хоч шубку...
Мав же я турботи — обсушить голубку!

Та з тієї ночі брови я не хмурю,
Тільки посміхаюсь, як почую бурю...

ДУМА

Обідній краю, рідний наш,
Вигнать нікуди корівоньку.
Все кляни життя зміщанене
Та чухмар свою голівоньку.

Спи, не спи,— валяйся з злиднями,
Кожний день недоїдаючи,
Трать задарма силу дужую,
Недобори зберігаючи.

Ой, біди немає гіршої,
Як без праці скрізь томитися,
А, прийшовши до господаря,—
Працювать не допроситися.

У купця у Семипалова
Живуть люди не говіючи,
Ім у кашу та олію ллють,
Ніби воду, не жаліючи.

В свято — тлустая баранина,
Капусняк — аж пара носиться,
В пів-обіда розпережуться —
Геть душа із тіла проситься!

Ніч хропуть в поту, наївшися,
День прийде — в роботі тішаться...
Гей! Господаре, візьми мене,
До роботи руки чешуться!

Накажи, щоб літом в спеку я
Поорав піски сипучії,
Накажи, зимою лютою
Щоб зрубав ліси дрімучії,—

Тільки тріск до неба зводився,
Як дерева скрізь валилися б:
Замість шапки, білим інеєм
І волосся посріблилося б!

* * *

Ах, у радості крила орлині,
Золоті та осяйні пір'їни.
Прилетить — вся душа іздригнеться,
Перед смертю і хворий всміхнеться.
Ой, я радість закличу обманом,
— Залишися! — просить її стану,—
Очі більше б з печаллю не знались,
На веселий лад думи б складались.
Ти, сухота-журба, ніч сердита,
Безсвітанкова, з холодом-вітром:
При тобі — вся краса пропадає,
При тобі — ясний розум зникає.
Обернись ти на попіл від болю —
Геть розвіяв би в бурю по полю,
Хай би в полі травиця горіла,
Та на серці смола не кипіла.

* * *

Часто все в житті не в'яжеться,
Часто з сумом всі братаються,
Часто в праці воля мариться,
Часто руки опускаються.
В роки юності молитвою
Спокій серцю дав би, знаю я,
Але нині перед битвою
Сам, як є, терпцю шукаю я.
Нічка сповнена відрадою
Не сонливою, а дружньою,
І себе віднині радую
Словом-бесідою мужньою:
«Сторононько-земле ти моя,
В тяжких муках на нас дивишся,
Та є міць в нас незборимая
І на неї ми надіємось.
Русі сили молодецькії,—
Ні поміщики татарськії,
Ні чиновники німецькії.
Не піде зворотньо хвилею
Волга-мати, нами спінена,
А ходою ще й стомильною
Русь вперед помчиться звільнена!»

ПІСНЯ ПОЛОНЕНОГО ІРОКЕЗЦЯ

Я умру! На безчестя катам
Беззахисне їм тіло віддам!

І, байдужі і злі,
Для забави діток
Віддирать від кісток
Стануть жили мої!
Будуть лаять, уб'ють
І мій труп розірвуть.

Все знесу! Й не промовлю тоді,
І не зморщу чола у біді!

Ніби дуб віковий,
Непорушний від стріл,
Смілий, в розквіті сил,
Стріну фатум я свій,
І, як воїн і муж,

Перейду в царство душ.

Перед зборищем тіней в бою

Смерть безстрашну прославлю свою.

І, як пісня в ту мить
Заполонить їх слух
Й войовничий ще дух
Стариків воскресить,
І пройде по устах
Слава в гучних ділах,

І промовлять усі, як один:

«Ти прапрадідів гідний є син!»

І всі в дружбі новій
Ми на землю зійдем
І в серцях розіллєм
Запальний, бойовий,
Переможний наш гнів —
Помстимось з ворогів.

Я умру. На безчестя катам
Беззахисне їм тіло віддам!

Так, як дуб віковий,
Непорушний від стріл,
Смілий, в розквіті сил
Стріну фатум я свій!

поважать
 начальство
 треба!
Я дивлюсь
 і журно ахаю,
як росте
 з такої братії
архі-розієрархія
для знуцання
 з демократії:
Помелом
 згори
 донизу
всіх
 змести б,
 що піддались,—
всіх,
 дбайливих до підлизи,
всіх
 досвідчених підлиз!

ДЕСЯТИЛІТНЯ ПІСНЯ

Гниль адміральська,
пан
і барон
йшли
від шістнадцяти
різних сторон.
Зброя
французька,
англійський танк.
Батько для білих —
Антанти стан.
Била
Радянська країна
панів
громом
гарматним
розбурханих днів.
Не до розбою
кличуть бої,—
фабрики й ниви
бороним свої.
Села і шахти
вставали тоді,
бились
голодні
в нужді і в нужді.
Сіра будьонівка —
зірка на ній,—
білій навалі
крикнула:
— Стий! —
Били Денікіна,
били
Махна,—
сила ворожа
нам
не страшна.

Тріснув,
проламаний,
Криму хребет.
Міцно крокує
Червона
вперед.
З нею
зливались
трудящих серця,
щоб перемогу
ростить до кінця.
Прийде ж тривога,
як буряна ніч,—
ми, стомільйонні,
зведемся на клич.
Землю хитаючи,
у новий
рушать
червоні
дивізії
в бій.
Вірні
червоній присязі,
пройдуть
риссю
будьонівці
в славлену путь.
Проти
буржуйських
воєн і чвар
птиці
червоні
злинуть
до хмар.
Зміцнюйсь
і слався
в битвах віків,
Червона
Армія
більшовиків!

З Янки Купали

ОЛЕСЯ

Ой, зозуля кувала
На зеленій ялині.
Мати ніжно співала
Все Олесі-дитині.

Темінь впала неждано,
Сосен шум дивовижний.
І співала кохана
Над колискою ніжно.

— Птахи сплять, моя дочко,
Час забути про гулі.
Спи, веселий дзвіночку,
Люлі, люленьки, люлі.

Спи, рости без тривоги,
Набираючись сили,
Як зіпнешся на ноги,
Будеш дужа, красива.

Зимовою порою
Кужіль прястимеш з льону;
Біля хвіртки весною
Щастя ждатимеш, доню.

* * *

На Поліссі кувала
Та зозуля край поля,
Тільки мати не знала,
Що в Олесі за доля.

Чи це казка, чи дійсність?
Донька сили набралась,
Прямо в небо, як пісня,
Полетіла, помчалась.

Понеслась на машині,
Пронеслась на крилатій,
По щасливій країні,
В даль від рідної хати.

Між гаїв кучерявих,
Проминувши затоку,
З парашутом на трави
Опустилась з висока.

Згодом знову злетіла...
Піднімалася вгору,
Літаком розрізала
Передгроззя в ту пору.

Що не день в піднебесся
Зорить мати з віконця:
Може, вгледить Олесю
Біля ясного сонця?

* * *

На світанку кувала
Та зозуля у полі,
Мати щастя прохала
Недаремно для доні.

ДЖУК-ТУР *

Безстрашно і гордо стоїть на ускосі
Джук-тур круторогий в застиглих снігах,
Він, інеєм вкритий в тріскучім морозі,
Горить, як перлб, в променистих вогнях.

Над ним у вінку діамантовім сяє
В прозорій блакиті оголений Шат;
Внизу, в синій димці, Кавказ потопає...
Граніти чорніють і ріки шуршать...

Ген лука,— сарна на ній молодая
Замріяно зрить в затуманену даль...
Й тривожно на все це джук-тур поглядає,—
Він вперше пізнав і любов, і печаль...

* Порода дикого козла, який зустрічається на неприступних висотах Кавказьких гір.

ДВІ БІЛОЧКИ

Дві білочки рідні жили на сосні
У лісі густому в ясній стороні.

От літом в верхів'ях — дозвілля було,
А взимку звірятам — ховайсь у кубло.

З них старша зазнала двох зим холоди,
Другій — менше року; не мала біди,

Бо знала весну лиш під сонцем палким,
Дощі живодайні та блискавку й грім,

І віти, що ніжно, мов ріки, з боків
Скеровані завжди до юних стрибків,

І ранки барвисті, і перла росин,
І гру поміж гілок в вечірнюю синь,

Спіральне кружіння по стовбурах скрізь,
Знай, хвостиком — в небо, голівкою — вниз,

Стрибала, вертілась, не мала й часу
Відчуть свою юність, дозрілу красу.

Кінчилося літо. Замислився лист.
Життя вистигало, свій сповнивши зміст.

І от: синім вечором, тихим, глухим,
Задумалась білка над всім дорогим.

І раптом відчула, що біль серце стис,
І раптом уздріла — тісним їй стає ліс.

Ну, сосни, ну, мох, ну, трава в колі віт,
Але ще говорять, що інший є світ.

Говорять,— далеко є море морів,
Там хвилі танцюють в упряжці вітрів,

І там, аж на іншим на березі тім —
Країна під сонцем в теплі золотім.

Та тільки куди ти
Саменька б пішла,—
Там море велике, а білка мала.

І як мандрувати крізь блискавки злі,
Де хвиля з громами лама кораблі?

Робитимеш що, як не стане тепла,—
Не буде ні їжі, ні хати-кубла?

Але не спинили
Розмови про страх —
Удосвіта білочка вийшла на шлях.

Все з гілки на гілку, аж раптом — і степ,
Так гарно, аж лячно,— та все те — пусте,—

Бо ще десь і море її дожида...

А день догорає,
І ніч упада.

Звірятко спинило в степу свою путь...
Ах, шпички утоми у лапках печуть!

Білянку лякали ще й шуми в імлі...
Спиралося небо на схили в імлі.

Довкола так страшно... І, ніби на зло,
Підкралася синява — вії звело.

Та зжалилась нічка, у сутінь злягла,
У полі широкім її зберегла.

Знай, білочка спала і чула крізь сон,
Як хвилі під сонцем шумлять в унісон.

А ледве світанок бажаний прийшов,
В дорогу мандрівниця рушила знов.
Завзято стрибала, назустріч все їй
Котилися дні в позолоті ясній.

І раз у світанковій тиші здаля
Почуло звірятко, як стогне земля.

Почуло... побачило моря блакить,
Що б'ється об берег, під сонцем лиснить.

І шану ту білочка склала усім:
І серцю, і сонцю, і дням золотим,

І теплій, прозорій блакиті води,
І вітру, що пилом заносить сліди,

Берегам безкраїм, квіткам, низинам,
Ночам полохливим, напруженим снам...

Повсюду ж виблискує хвиля ясна,
Чарує і вабить до себе вона.

Звірятко дурненьке без страху спішить
Довіритись морю, щоб з морем дружитьь.

Зненацька, немовби рятунок в біді,
Зелена гілка пливла по воді.

Ех, гілка — це спогад про ліс і кубло...
В просторах осончених море цвіло.

Не в силюньках стримать порив більше свій —
Звірятко на гілку стрибнуло мёрщій.

Гей, обрії манять туди все тебе,
Де з хвилями небо злилось голубе.

Зникали пориви, земля-береги...
Поглянеш: дрімає вода навкруги.

Пливла собі білка, пливла в далечінь.
Над морем прозора вставала теплінь.

Ранковими фарбами квітнула даль.
Удень — море синє, під вечір — як сталь.

.
Ось темна-претемна
Спустилася ніч,—
Вже краще про неї й не вести нам річ.

Так, стало світати і день знов прибув,
З ним вітер сердитий з-за моря подув.

За вітром — вітрище, а з вітром тим злим,
Пак, верхи на ньому і хмара, і грім.

Загнуздана хмара гасає, летить,
Аж море під гілкою стогне-тремтить.

За громом громохко спадають громи
Та блискавка світить вогнем із птьми.

І дзеркало моря в уламках, брудне,
На хвилях гойдається хмуре, страшне.

За хвилею хвиля із моря сплива,
А білка на гілочці ледве жива.

.
Ну, хто його знає,
Коли вже і де
Знов спокій бажаний гостити прийде.

Тут вітер ті хмари, що слав до небес,
Порвав — і, прогнавши, за обрієм щез.

Стихають потомлені хвилі руді,
Спадаючи ніжно до рівня води;

Стихають, спадають, німіють вони,
На грудях у море плекаючи сни.

З уламків, із бризків холодних на мить —
Блискуча стихія спокійно лежить.

А білка на гілці гойдалась, пливла
Все далі і далі від свого кубла.

.

Так білка узнала
Хоробрість і страх.
«Коли б рідну землю уздрить в деревах!»

Подумала тільки, і раптом, як гнів,
Над нею крилатий орел зашумів.

Заплющила білка очиці свої —
Знов серце готове до горя її.

Коли ж вона очі відкрила сумні,
Орлині кігті звисали страшні.

Навіщо тут, скажуть, навіщо хижак?
На те, що це казка, й потрібно нам так!

Отож ще нечуваний крик прокотивсь,
За морем за синім луною відбивсь.

І кров по блакитній воді потекла,
Хоч колір поверхні змінить не змогла.

В безпам'ятті білку
На крилах знесло
Туди, де у лісі затишне кубло.

Прокинулась білка в гнізді, у сім'ї,
Над нею схилилась сестриця її

І лапками пестила бідне маля...
Шуміли дерева і співи здаля.

Як зникли тривоги, і болі, і страх
У білок-сестричок в кублі на гілках,

То старша питає:
— Ану, розкажи
Про все, що тобі довелось пережити!

Коли ти до пам'яті, сестро, дійшла,
Так вже зрозуміла всю вартість житла,

Бо тяжко блукати самій в чужині,
Де землі незнані, немає рідні;

Тебе я раніше навчала, як жить,
Скажи, що не будеш так більше робить?

В затишнім гнізді на сосновім гіллі
Дивилася старша ув очі малій,
Вдивившись, читала в ясній глибині
Аж тисячу «Так!»

І тисячу «Ні!»

НАШІ ПРИКОРДОННИКИ

Сіячі виходять в гони
І женці хліба збирають,
Прикордонники червоні
Вільний край оберігають.

На заводах люд щасливий,
І на фабриках — з любов'ю
Шлють привіт бійцям сміливим,
В подарунок добру зброю.

Прикордонники в дозорах
Спокій радісний вартують
Тим, що сіють, жнуть в просторах,
Що кують і що будують.

Прикордонники на конях
Стежать даль, в туман повиту,
Прикордонники боронять
Спокій, мир усьому світу!

1938 р.

В ЯСНІЙ МОЛДАВІЇ

В ясній Молдавії, що ніби сад,
Отару пасла ти на схилах,
Й рука твоя плекала виноград,
Водою плід важкий живила.

Тож кожний кущик підсипала ти
Землею рихлою уміло.
Не чула — по проміннях золотих
Ішов до тебе я несміло.

Та, вздрівши, ти зірвала стиглий плід,
«Візьми його»,— сказала любо.
Я їв і дякував, а ти між віт
Сміялась щиро, білозубо.

Я так поривисто відчув тоді
Твій дотик радісний, вітання,
Я говорив, що в серці молодім
Багато сонця і кохання.

У відповідь всміхалося лице
Очима ніжно-голубими,—
Ну, що ж, візьми і сонце випий це
І вічно житимеш, любимий!

НАРОДЖЕННЯ

Пливла над полями хмарина,
Хмарина ясна, чарівна,
Дощем перепастися на поле,
Вмирать не хотіла вона.

Спливала у небі хмарина,
Та все ж вглибині, вдалині
Нараз обернулася в дощик,
Закапали сльози рясні.

Одна з тих сльозинок упала,
В запліднену землю впилась,
І там народилася квітка,
І ніжно в степу розцвіла.

Розтанула в небі хмарина...
І боляче в серці мені...
Та все ж я радію за квітку
У білім чудовім вбранні.

ОСІНЬ

Зайшов я спочити у сад:
Розгойдана гілка тремтить,
А сонце, ідучи на спад,
Між листом, як золото, горить.

Ось діти за руки взялись —
Завихрене листя гаса.
На гілці один тільки лист
Під смертним цілунком згаса.

Нас вабить усіх до землі,—
Приймає і родить вона.
А лист от зникає у млі,
Де неба ясна глибина.

Він хоче продовжить, проте,
Собі і людині життя.
І в серці бажання росте,
Велике, мов буря, чуття.

ПІСНЯ ПРО ДЖАНГАРІВ ПОХІД ПРОТИ ЛЮТОГО ХАНА ХАРА КІНЯСА

Ось Джангар Богдо, що ми славим щодня,
Пройшов по майдану і сів на коня.
Тримаючи зачіпно перед собою
Свій синій сандаловий різьблений дріт,—
Він рушив. І військо за ним у похід,
Незчисленне військо помчало до бою.

Шонхор неспинний, мов буря між гір,
П'ятнадцятилітній Шонхор-богатир
Летів за Богдо на баскому коневі,
І жовте знамено у сляві вогневім
Із шовку і золота над ним зацвіло;
Знамено прикрашено знизу було
Ще дев'яноста п'ятьма китицями.
Знамено, коли спочивало в чохлі,
До сонця, що темряву згонить з землі,
Подібно було, а коли над бійцями
Воно майоріло, то ніби тоді
В оздобі горіло, палило сонцями...

І Джангар в поході — це так завсігди —
Усіх вояків об'їздив, обдивлявся:
Чи добре з них всякий озброївсь, зібрався?
Увесь кількатисячний славний хурул
Вітав його радісно. Дужий той гул
Аж там розлягався, де сонце зіходить,
Аж там, де країна мангасів лежить,
Аж там, де Кіняс усіма верховодить
І люття своєю підлеглих страшить...

Вони у поході мов сон промайнули
Мостом, що нечуваних сила звела.
Вони у поході іще проминули
Криницю, що серцю подібна була.

Отак проскакали безмежні простори,
Долини і ріки, пустелі і гори
За сорок і дев'ять натруджених днів.
І карий гривань, на якому сидів
Рукатий Савар, сполошився, забився,
Мов іскра у сутіні лісу, пронісся
Між військом, і раптом на диби він став.
Тут витязь Савар до Богдо проказав:
— Щоб менше морилися люди і коні,
Допоки дійдемо отих володінь
Догшона Кіняса, нехай молоді
Влаштують собі для розваг перегони.

— Гаразд,— мовив Джангар, та й звів синій дріт,

І враз над степами знявся тупіт копит,
Неначе поійшла на степи громовиця.
І карий гривань, на якому сидів
Рукатий Савар, уперед полетів,
Як вітер, землі не торкався, як птиця,—
На п'ять довгих миль всіх далеко лишив.
За ним тільки син Булінгіра спішив.
(Владар золотистого дна океану
Й гори височезної в вічних туманах),
Що звали Саналом в народження дні.
Тож син Булінгіра на сірім коні
Спішив за Саваром, спішив в перегонах.
А третім — із луком Хавтін Енге Бій
Конем вороним та крилатим, як змій,
Летів, що аж степ угинався в передзвонах.

Колись славний Джангар, що всіх подолав,
Змагався із торі на краще стріляння,
Та тільки ніхто у мішень не попав,
І сором було всім від того змагання.
Тоді-то спокійний Хавтін Енге Бій
Узяв незвичайний прославлений свій
Оздоблений лук, та такий здоровенний,
За дерево вищий, багатосажений.
Була на тім луці й міцна тятива;
Ой, важко було тятиву натягнути,—
Її натягав увесь рід теленгутів,—
Вона, коли стрілиш, то, ніби жива,
Стрілі навздогінці дзвеніла, співала,—
І ціль невразиму стріла пробивала;

Була на тім луці (придумав Хавтін
Підтримувать стріли) і ложа велика,
Різьбяр на тій ложі з двох білих сторін
Наніс барана, і козла, і без ліку
Ще й інших малюнків, примхливих окрас,—
Була там гієна й розгніваний барс;
Був зроблений лук той руками людини
З двохсот переплетених рогів козлиних,
А лука кінці у канавці злотій
Скрашали два олені буйнорогаті.
На місце змагання примчав Енге Бій,
Конем білоногим в степу став ганяти,
Стрілу з сагайдака почав добувати.
На відстані трьох з половиною миль
Він стрілив із лука в незайману ціль
І збив її раптом стрілою додолу,
Зірвав жовту нитку, тоненьку, шовкову,
Та нитка виднілась, цвіла угорі,
Її піднімали у небо вітри,
Високо тримали, де сонця заграва.
Отак-то спокійний Хавтін Енге Бій
В змаганні стрілецькому виявив свій
Талант, і окріпла ним Джангрова слава.

І нині в поході Хавтін Енге Бій
Конем вороним та крилатим, як змій,
Летів, що аж степ угинавсь в передзвонах,
Летів за Саналом, змагавсь в перегонах.
За ним красномовний нойон Ке Джілган,
Що друзів розсунув, пробивсь, як таран,
Пробивсь наперед; над землею, мов туча,
Скакав на своєму рябому коні,
Здавалось, самумом летів вдалині,
Самумом, що родить пустеля гримуча.
За ним поспішав, перегнувшись з сідла,
Табунщик опасистий Маха Гала,
Нащадок людини великого сану,
Людини — правителя Малк Йагд Зула.
Племінник Дала Замба, дужого хана,—
І грізного воїна Дарвуд Дагнін
Алтан Цеджі-хана улюблений син,—
Ішов родовід із далекого давна.
Він мчав на коневі Аксаг Улмані,
Той кінь ще і Зункві й Сакія-Муні

Носив. На коневі були дві прикмети
(Коня всюди мали за цінне добро):
Сакія — криницеподібне тавро,
І стовпоподібне тавро Зу Тібета
Наложене Зункві невдовзі до смерті.
Той кінь щось із сорок сміливців носив
І тисяч чотири морів переплив,
Пройшов вісім тисяч сандалових хащів
І стідьки ж доріг повз ущелини пащі.

Колись, як женився Богдо-володар,
То на перегонах, які влаштували
Із Ерклю-гори, аж з-за синяви хмар
Спустившись в долину, усіх обігнали
Аксаг Улмані й Аранзал вогнепалій,
Але Аранзала Аксаг обігнав
В кінці їх змагання — на сажень. Владика
У Кеке ковальського молота взяв
І ним замахнувся у зlobі великій,
Та ще й при ударі на молот наліг,
Розбивши гомілки Аксагових ніг.
З тих пір на ногах висла наростів груда
Завбільшки таких, як горби у верблюда.

А нині в змаганні, в поході-війні,
Всіх витязів коні й Аксаг Улмані
Лишили гуртом Аранзала гнідого.
І Джангар коню Аранзалу сказав,
Та тільки з докором, нахмурено-строго:
— Мій коню, ти духом ізнов підупав.
Ми йдем до країни Кіняса. Дорога
Далека, другому за рік не пройти.
В походах і війнах пишавсь я тобою,
Пишавсь, дорожив навіть більш, як жоною,
Жоною, що ліжка ділила зі мною.
Для мене, мій коню, повсюди був ти
Миліший за сина, єдиного сина.
О коню, що мастю гориш, як перлина!
О мій Аранзал бистроногий, прудкий!
Не знаю ще я, хто дорожчий для мене,
Чи сам я, чи Хонгор із серцем огненным.
Послухай, лети-но, мій коню гнідий!
Коли ж не уволити прохання, то грізна
Чека тебе смерть,— у пустелі убою

І кину для звірів, а шкуру твою
Жінкам подарую для виробів різних,—
Так Джангар коню Аранзала сказав,
Щоб птахом летів уперед, наказав.
Та Джангар не встиг ще скінчити наказу,
Як кінь перелинув сандаловий гай,
Горби перескочив — й незримий відразу
Він став в сизих далях,— лише споминай,
Забудь, як і звали. Отак над степами,
Над ріками, горами і над лісами
Летить блискавиця — вогненна стріла.

Коня ніби сила крилата несла,—
Аксаг Улмані наздогнавши невдовзі,
Спинивсь попереду на курній дорозі.
А Маха свого шолома здійняв,
Шолома, що завше від срібла був новим,
За звичаєм давнім, вождя привітав;
Аж тричі вклонився Богдо і промовив:
— Я вам, повелитель, бажаю в цю мить
Щасливо добратись до лютого хана,
До хана Кіняса, якого б убить,
А витязя Хонгра з неволі звільнить,
Що нам, як душа ваша, рідний іздавна.

І Джангар у нього тоді запитав:
— Скажи ось, чи днів закотилося много
Відтоді, як Гюмби коня вороного
На обрії вітер сліди позмітав?

І Маха Гала йому так проказав:
— О мій повелитель великий, чи много?
Лише позавчора він тут пролетів.—
І тільки це мовив,— на семеро днів
Позаду лишивсь на дорогах походу.
А Джангар їздою підняв прохолоду,
Він нею коня і себе остудив.
Він швидко догнав і позаду лишив
Всіх сміливих витязів гордого роду.
Лише не догнав він Савара коня,
Лише не догнав він Санала коня.
Ті коні попереду йшли Аранзала,
Бо вітер і сила тим коням — рідня.

Все ж Джангар догнав з них одного — Санала,
По третьому дні він його наздогнав.
Санал стурбувавсь і коню закричав:
— До царства Кіняса лишилось чимало...
Не смій відставать від коня Аранзала.
Щоб поруч ти нього, мій сивий, скавав,
Скавав би повсюди стремено в стремено.
Інакше я мушу шаблюку калену
На тебе занести, щоб ти пам'ятав.

Ті коні в змаганні два місяці рівно,
Два місяці поруч летіли нестримно.

Рукатий Савар на своєму коні
Примчав до високої башти Кіняса.
Коли він скавав по чужій стороні,
Минаючи села збіднілих мангасів,
То стрівся із жінкою вицвілих літ,
Що хмиз у воді, нахилившись, збирала.
Та жінка почула удари копит,
Уздріла сокиру, що сонцем палала,
І очі вогненні ясного коня,
Що сяли, мов зорі весіннього дня.

— Гей, сестро, скажи, чи не знаєш, буває,
Де Хонгор в полоні тут перебуває,
Захоплений левом Цаганом колись? —
Савар запитав і привітно вклонивсь.

— А хто ти? Не брат йому часом? —
Спитала та жінка. А потім ізнов:
— Чому б не сказати? З наказу Кіняса,
Щоб він не звільнився та їх не зборов,
Щоночі в кайдани його забивають,
Кілками сандала наскрізь пробивають
І руки і ноги. Звіриная лють!
Щоночі у муках його стережуть
Щось тисяч з чотири з мечами придвірних
Кінясових воїнів, грізних і вірних.
Такого знущання не було ще чуть
На світі, бо ніч як минає, то зранку
На нього здійсмають криваву нагайку.
Чотири вже місяці в лапах катів.
І він ще живий, невразимий, та й годі.

Нема ні одного між нас, у народі,
Щоб тужно не плакав за ним, не болів.
Тож як не знущаються, та не зламали,
Хоч мук і страшених йому завдавали:
Живили міхами великі вогні,
В огні розпікали дротини сталльні
І в шлунок крізь горло щодня пропускали.
Були ті тортури нелюдські, страшні,
Але, і на цей раз його не убивши,
Надмірно пекучий вогонь розпаливши,
Укинули в полум'я голим його.
Та враз опустилась дощем на вогонь
Широка, як поле, розгнівана хмара,
І згасло багаття, знялась тільки пара.
Тоді-то Кінясові злі вояки
Укинули в море героя, ще й камінь
До ніг прив'язали.
Був камінь важкий,—
Його ледве зрушили з місця биками.
Та витязь із камнем піднявся зо дна,
Дарма що велика була глибина.
Тож вбити — не вбили, втопити — не втопили.
Тоді на нараду зійшлись і рішили:
Не гаяти часу, не гаяти днів,—
Укинути витязя в пащу потвори,
Страхітного муса, що з'їсть його скоро,
Бо має п'ятнадцять огидних голів.
І хтось їм порадив, щоб збільшити муки,
Укинути в пащу гігантської щуки.
Але ясновидець Кюсхе їм прорік:
«Знущатися з нього ви можете й рік,
Усе ж він живим-невразимим лишиться,
Тому так чинити із ним не годиться.
Хай вип'є він арзу, араку — пиття,
Прийде до свідомого свого життя.
То ви з ним, прохаю, уже помиріться,
На краще так буде, все вивідав я.
Цей витязь Хонгор, усякий хай знає,
Він душу свою при собі не тримає,—
Тому не боїться ніяких він кривд,—
І може в хвилину змінити свій вид.
На двадцять не бачених нами, інакших.
А вже коли Джангар лишився живий,
Не матимуть спокою палаці ваші,—

За Хонгора рушить в похід він новий.
Великий нойон, що примчить Аранзалом,
Що здійме свій довгий сандаловий дріт,
Вас птицям і звіру віддасть на поталу,
Помститься. Ви безліч зазнаєте бід.
Це ж він на десятку четвертому років
Всіх ханів скорив, що є в світі широкім.
Всі хани цілують стремена його.
Скажу, що я вам не бажаю того.
Вже ліпше Хонгору подайте напитися
І він подарує усе, що було;
Тоді не прийдеться із Джангаром битися,
Мине лихоліття, не сплатять за зло».
Це їхній старій безсердечній породі
Кюсхе мудро радив. Так чула в народі,
А більше нічого не знаю, пробач,—
Савару та жінка сказала крізь плач.

Савар витяг зливok із чистого злата,
Що коням найкращим ціною рівнявсь,
І жінці подав подарунок багатий.
— Спасибі,— сказав він,— за те,
що дізнавсь! —

І з карого скочив на берег квітчастий.
Попругу — тугіш, катаур підтягнув
І вміло в високе сідло стрибонув.
— Ех,— крикнув,— зажди, проклятущий
Кінясе! —

І враз наваливсь він на варту мангасів,
А варті так тисяч із сорок було
Під муром дванадцятигранної башти.
Від бою навкруг заревло, загуло.
Він крикнув: ура-а! І ще встигнув напасти
На сімдесят п'ять допоміжних полків.
Земля аж дзвеніла від кінських підків
І небо палало у хмарах довгастих,
Палало відливами тисяч вогнів.
Від леза й обуха важкої сокири
Родилося полум'я — сажнів в чотири.
На скокові всьому красуня-коня,
Що линув од вітру на сажень скоріше,
Колов їх, немовби колоду чи пня;
Важучу сокиру здіймаючи вгору,
Наліво й направо рубав без розбору.

Він гнав перед себе війська і громив
Аж сорок і дев'ять скривавлених днів.

А проти йшло військо нового набору,
Із тисяч восьмисот, улитих в полки.
Прославлений кидальник дроту меткий
Не міг у Савара і дротом влучити.
На всесвіт прославлений кращий з стрільців
Не зміг і стрілою Савара убити.
Так сотні полків, сотні тисяч бійців
Даремно лиш бились, наклали собою,
Їх кров протікала в пустелі рікою.

І Джангар Савара в бою наздогнав,
А з Джангаром — вірний супутник Санал.
Вони на дроти ворогів піднімали,
Назад через голови перекидали,
А хто вже на дріт попадав, не стогнав,
Упавши додолу, нерушно лежав.
Вслід Джангару витязів військо шумливе
Примчало, як буря, як море бурхливе,—
Шість тисяч дванадцять попереду лав!
Змішалися витязі з військом Кіняса.
Нахмурилось небо, земля затряслася.
Весь світ золотий оповила пільма,
Ще й хмарами-ковдрами вкрила всіма.

Два місяці рівно із ворогом бились,
Аж поки мангасівці не поступились,

Отак надійшла перемоги пора
У дзвонах і криках звитяжних «ура!».

ЗМІСТ

Микола Шпак. *Вступна стаття Павла Усенка* 5

ПОЕЗІЇ

Із збірки «Наркому рапорт» (1933)

Похід 18
Везуть сіна 20
Моїм товаришам 22
Заспів про червоного командира 24
Знімаю зірку на кашкеті 28

Із збірки «В дозорі» (1934)

Будують дім 30
Робітничим ранком 31
Робфаківський суботник 32
Автобус Запоріжжя — Дніпрельстан 35
На цукроварні 38
Виби́рала плоскінь 39
Квітує жито 40
Гей, піду до клубу я 41
Весняне 42
Сонце злотаву міць... 43
Вечір 44
Залізничний міст 45
Бійці вертають в табір свій 46

Із збірки «Моя любов» (1936)

Пісня котовця 48
Розбруньковується сад 49
Цвітуть сади 50
Радість 51
Закувала возуленька вранці 52
Пісня про кисет 53
«Бути скоро десь ранній весні...» 55
Ранок 56
«Журавлики-журавлі...» 57
Знову ранок 58
«Дощ зійшов над нивами...» 59
«Нахиляє вітер віти...» 60
Осінь робітнича 61
«Берізка зів'яла...» 62
«Опадає бузина...» 63
Зима 64
У колгосп заїжджай 66
Урожай 67
Пам'яті К. Е. Цюлковського 68

Із збірки «Багатство» (1938)

Багатство. *Поема.* 70
Щастя 76

Обнова 78
З минулого 79
Гордість Людмили 81
Привіт! 82

Із збірки «Сила земна» (1940)

Тополі 84
Пісня про Щорса 86
Ти живий! 87
Валерію Чкалову 88
Герої Вітчизни 89
Єднання 90
Спочинок 91
«Аероплани над селом...» 92
Цвітіння ранне 93
«Шумують в руна під вітрами...» 94
Пейзаж 95
Надвечір'я 96
Ой ти, вітре Придніпров'я 98
День на полюванні 99
Дощик 102
Жнива 103
Любов 104

Із збірки «Жита красуються» (1941)

Ковалі 105
П. Г. Тичині 107
Рідний край 108
Труд 109
«Ось літо йде із росами в відерці...» 110
Жита 111
Світання 112
Господар 113
Маківки збирала 114
Берізка 116
Пушкінська осінь 117
Листочок 118
Горе 119
На Дніпрі 120
Весна прийшла 121
Зимовий малюнок 122
Заповіт 123
Оповідання про давно минуле 125

Із збірки «Поезії 1941—1942» (1946)

Фрагмент 127
Українські дівчата 128
«Ой шумує тополя...» 130
До зброї! 131
Забирають окупанти хліб 133
На німецьку відозву про металевий брухт
до населення окупованих областей України 134

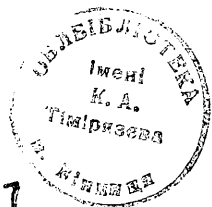
Матері друга 135
Ми в селі Кривому 136
Що треба робити з окупантами 137
Брати 138
Я люблю 140
На розлуку 141
Товаришу 142
Фашистська «культура» 143
Розжени мою досаду 144
«Я не знаю, що зі мною...» 145
«Ви, наче сонечко, всміхнулись...» 146
В. Тихомирову 147
Чайка 148
«Радисту» С. 149
Сині очі 151
Марії 152
Дожидаєм 153
Дівчатам липецьким 154
Перше травня у неволі 157
Зінаїді 158
Ти — як зірка в небі 159
Василева доля 161
Чи сміємо? 163
Я ждав тебе 164
Бажання 165
Мене нема 166
Карі очі 167
В маю 169
На Ірпені 170
«Часом я тебе не розумію...» 171
Тобі 172
У гаю дубовому 173
Сльози 174
Мавка 175
До зустрічі 176

Вірші, які до окремих збірок не входили

Косовиця 177
Сина чекала 178
Радіо 179
Секретар 180
В школі наймитської молоді 181
Знову вишняки... 182
Як ішов, прощався 183
Другові 184
З кожним днем 185
Україно! 187
Миргород 188

ПОЕМИ

Від щирого серця (Розділ з героїчної епопеї) 190
Слово про партизана Захара 192

949987

КАЗКИ

- Казка про горе, потоплене в морі 210
Сон Захарка 214
Казка про лютого царя та мудру вдову 227

ПЕРЕКЛАДИ

- З М. Некрасова
Незжата смуга 242
Буря 244
Дума 245
- З І. Нікітіна
«Ах, у радості крила орлині...» 246
- З М. Огарьова
«Часто все в житті не в'яжеться...» 247
- З О. Полежаєва
Пісня полоненого ірокезця 248
- З В. Маяковського
Підлиза 249
Десятилітня пісня 252
- З Янки Купали
Олеся 254
- З К. Хетагурова
Джук-тур 256
- З Д. Гофштейна
Дві білочки 257
Наші прикордонники 263
- З М. Гарцмана
В ясній Молдавії 264
Народження 265
Осінь 266
- Із калмицького епосу «Джангар»
Пісня про Джангарів похід
проти лютого хана Хара Кіняса

МИКОЛА ИППОЛИТОВИЧ ШПАК

СОЧИНЕННЯ

Составление и подготовка текстов
Зинаиды Константиновны Горбатенко-Шпак
и Юрия Михайловича Кругляка

Издательство «Дніпро»
(На украинском языке)

Редактор *Л. С. Малахова*
Художник *Ю. Г. Новиков*
Художній редактор *А. І. Клименко*
Технічний редактор *Т. А. Табаченко*
Коректори *Т. Г. Білецька, Т. В. Грузинська*

Информ. бланк № 983.

Здано до складання 17.04.79.
Підписано до друку 07.09.79. БФ 01431.
Формат 84×100¹/₃₂. Папір машинно-крейдянний.
Гарнітура академічна. Друк високий.
Умовн. друк. арк. 13,65. Обл.-вид арк. 10,878.
Тираж 6000. Зам. 9-126. Ціна 1 крб. 40 к.

Видавництво «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика «Жовтень»
республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфкнига».
252053, Київ, вул. Артема, 23-а.

Шпак М. І.

Ш83 Твори.— Упоряд. З. Горбатенко-Шпак,
Ю. Кругляк; Передм. П. Усенка.— К.: Дніпро,
1979.— 281 с.

До збірки вибраних творів українського радянського поета, який героїчно загинув у боротьбі проти гітлерівських загарбників, ввійшли поезії, написані у 1926—1942 роках. В основі творчості поета лежить глибока віра у високе призначення людини на землі, як борця за щастя всіх трудящих; сповнені глибокої віри в перемогу над ворогом, вірші його приваблюють ширістю та схвильованістю почуття.

Ш 70403—210 БЗ—13—36—79. 4702590200 У2
М205(04)—79

WILSON
WILSON
WILSON

Третья часть.